

T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÇAĞDAŞ TÜRK SİNEMASINDA YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA

Yüksek Lisans Tezi

Ayşegül YARCI

Radio Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı

İZMİR

2019

T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÇAĞDAŞ TÜRK SİNEMASINDA YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA

Yüksek Lisans Tezi

Ayşegül YARCI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Konca YUMLU

Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı

Radyo Televizyon ve Sinema Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne sunduğum "Çağdaş Türk Sinemasında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma" adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Ayşegül YARCI

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Aysegül YARCI
Numarası : 92150001551
Anabilim Dalı : Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı
Tez Başlığı (Türkçe) : Çağdaş Türk Sinemasında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma
Tez Başlığı (İngilizce) : Poverty and Social Exclusion in Contemporary Turkish Cinema
Tez Savunma Tarihi : 18.07.2019
Tez Başlığı Değişikliği : Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Prof.Dr.Konca YUMLU (Danışman)
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza : .....

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof.Dr.Dilek YEŞİLTUNA
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza : .....

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Doç.Dr.Nazım ANKARALIGİL
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza : .....

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle
Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

ÖNSÖZ

En zengin ve gösterişli hayatların yaşandığı günümüz dünyasında aynı zamanda yoksul insan sayısının en yüksek düzeye ulaştığı bir dönem yaşanmaktadır. Ülkemizde ve dünyanın pek çok yerinde yeterince beslenemeyen, eğitim alamayan, temel sağlık hizmetlerinden yararlanamayan ve hem yoksulluk hem de diğer dezavantajlar nedeniyle sosyal dışlanmaya uğrayan milyonlarca insan yaşamını sürdürmektedir. Burada yansıtıcı işleviyle sinema devreye girmektedir. Gerçekçilik akımını benimseyen yönetmenler yoksulluk ve sosyal dışlanma olgularına filmlerinde yer vermekte ve toplumu derinden etkileyen bu sorunlara karşı toplumun duyarlılığının artmasına katkı sağlamaktadırlar.

Bu çalışmada son dönem Türk Sinemasının gerçekçi yönetmenlerinin yoksulluk ve sosyal dışlanma olgularına yer veren filmleri incelenmiş ve yönetmenlerin bu iki olguyu filmlerinde ne derece gerçekçi biçimde görselleştirdikleri değerlendirilmiştir.

Çalışma boyunca beni sabırla yönlendiren tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Konca Yumlu'ya, tez yazım sürecinde ve sonrasında bürokratik işlemlerde yardımlarından dolayı bölüm sekreteri Sayın Nazan Akçan'a, eğitim hayatım boyunca bana hep destek olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Bu çalışmada 1990 sonrası dönemi kapsayan Çağdaş Türk Sinemasında görselleştirilen yoksulluk ve sosyal dışlanma olguları *Tabutta Rövaşata*, *Güneşe Yolculuk*, *Uzak*, *Köprüdekiler* ve *Çoğunluk* filmleri bağlamında incelenmiştir. 1990 sonrası Türk Sinemasının gerçekçi yönetmenlerinin bu iki olguyu nasıl algıladıkları ve filmlerindeki karakterleri ve diyalogları yaratırken gerçeğe ne kadar yaklaştıkları içerik analizi yöntemiyle araştırılmıştır. İncelenen filmlerde yoksulluk ve sosyal dışlanma mağdurlarının birbirlerinden farklı bireysel özelliklere ve yeteneklere sahip oldukları görülmektedir. Onların ortak noktaları aynı yoksulluk ve sosyal dışlanma kaderini paylaşmalarıdır. Bu durum yoksulluk ve sosyal dışlanmanın bireysel kusurlardan ziyade ekonomik sistemin bir kusuru olduğu gerçeğine vurgu yapmaktadır.

ANAHTAR KELİMELELER: Yoksulluk, Sosyal Dışlanma, Türk sineması, Kapitalizm, Neoliberalizm

ABSTRACT

In this thesis, poverty and social exclusion which are visualised in Contemporary Turkish Cinema are examined through movies such as *Tabutta Rövaşata*, *Güneşe Yolculuk*, *Uzak*, *Köprüdekiler* and *Çoğunluk*. How contemporary Turkish Cinema directors perceive these two phenomenon and when they create their characters and dialogs in their movies how close they get to the truth are examined via content analysis. In examined films poverty and social exclusion victims have quiet different characteristic traits and abilities. Their common point is that they share the same poverty and social exclusion destiny. This situation emphasize the fact that poverty is not the fault of the individuals but the fault of the economic system.

KEYWORDS: Poverty, Social Exclusion, Turkish Cinema, Capitalism, Neoliberalism

ÇAĞDAŞ TÜRK SİNEMASINDA YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA

İÇİNDEKİLER.....	i
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM:YOKSULLUK.....	6
1.1.Yoksulluk Olgusu.....	6
1.2.Yoksulluk Türleri.....	8
1.3.Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi.....	10
1.4.Türkiye’de Yoksulluk.....	12
1.5.Yoksulluğun Nedenleri.....	14
1.5.1.Büyüme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği.....	15
1.5.2.Nüfus Baskısı.....	15
1.5.3.Eğitimsizlik.....	16
1.5.4.Göç.....	17
1.5.5.İşsizlik.....	18
1.6.Yoksulluğun Sonuçları.....	19
1.6.1.Yoksulluk Kültürü.....	19
1.6.2.Suç.....	22
1.6.3.Aile İçi Şiddet.....	25
1.6.4.Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği.....	26
1.6.5. Sosyal İlişkilerin Zayıflaması.....	27

2. BÖLÜM: SOSYAL DIŞLANMA.....	29
2.1.Sosyal Dışlanmanın Tanımı.....	29
2.2.Sosyal Dışlanmanın Tarihçesi.....	31
2.3.Sosyal Dışlanmanın Oluştığı Alanlar.....	33
2.3.1.Ekonomik Alandan Dışlanma.....	33
2.3.2.Toplumsal Alandan Dışlanma.....	34
2.3.3. Siyasal Alandan Dışlanma.....	35
2.3.4.Mekansal Alandan Dışlanma.....	35
2.3.5.Kültürel Alandan Dışlanma.....	36
2.4.Türkiye’de Sosyal Dışlanma.....	36
2.5.Sosyal Dışlanmanın Nedenleri.....	38
2.5.1.Gelir Dağılımının Bozulması.....	39
2.5.2.İşsizlik.....	39
2.5.3.Sosyal Korumanın Yetersizliği.....	41
2.5.4.Göç.....	42
2.5.5.Engellilik.....	42
2.6.Sosyal Dışlanmanın Sonuçları.....	43
2.7.Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma İlişkisi.....	44

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE BULGULAR.....	47
3.1.Araştırmanın Sorunsalı.....	47
3.2.Araştırmanın Varsayımı.....	47
3.3.Araştırmanın Amacı.....	47
3.4.Araştırmanın Önemi.....	48
3.5.Araştırmanın Sınırlılıkları.....	48
3.6.Araştırmanın Örneklemi.....	49
3.7.Araştırmanın Yöntemi.....	50
3.8.Tabutta Rövaşata.....	51
3.9.Güneşe Yolculuk.....	59
3.10.Uzak.....	66
3.11.Köprüdekiler	73
3.12. Çoğunluk.....	80
SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME.....	88
KAYNAKÇA.....	98
ÖZGEÇMİŞ.....	106

GİRİŞ

Neoliberalizm politikalarıyla beslenen günümüz kapitalizm düzeninde yoksulluk gün geçtikçe artmakta ve derinleşmektedir. Yoksulluğun tanımlanmasında ve ölçülmesinde farklılıklar olsa da günümüzde milyarlarca kişinin yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdürdüğü büyük oranda kabul edilmektedir. Yoksulluk sadece gelir eksikliği ile ilgili değil aynı zamanda insan hak ve özgürlükleriyle, hatta yaşam hakkıyla ilgili bir konudur. Yoksulluk, pek çok kişinin benliklerini ve değerlerini sorgulamalarına yol açtığı için psikolojik olarak da yıkıcı bir deneyimdir. Çoğunlukla yoksulluğa eşlik eden bir başka sorun olan sosyal dışlanma ve yoksullukla beraber gelen değersizlik hissi sosyal ilişkilerden kopmaya, kişilerin topluma yabancılaşmasına yol açmaktadır. Değersizlik hissinin kaynağı, kişilerin koydukları hedefleri gerçekleştirememeleri ve çevrelerine karşı utanç hissetmeleridir. Yoksulluk ve sebep olduğu fizyolojik ve psikolojik etkiler, pek çok bireyi etkilemekte ve bireylerde hem duygusal hem de fiziksel acıya yol açmaktadır.

Gelirin belli ellerde toplandığı ve eşitsizliğin had safhaya çıktığı günümüz küresel dünyasında, yoksulluk ve sosyal dışlanma her türlü kitle iletişim aracında kendine yer bulduğu gibi sinemada da bulmuştur. Sinemada yoksulluk gösterimleri, genellikle maddi mahrumiyetlerin izleyiciye duygusal öğelerle harmanlanarak sunulmasıyla gerçekleşmektedir. Gerçekçi anlatımı benimseyen filmlerde yoksulluk kendini mekanlarda, diyaloglarda, karakterlerin yüzlerinde kısacası filmin tüm atmosferinde göstermektedir. Popüler filmlere göre daha karanlık bir atmosfere sahip olan bu filmler, ses ve ışık kullanımlarıyla doğal hayatın temposuna yakınsayan bir hızda olay örgülerini anlatmakta ve yoksulluk ve sosyal dışlanmayı gerçek hayatta olduğu gibi betimlemeye yaklaşmaktadırlar.

Amerikalı yönetmen Frank Capra'nın dediği gibi: "Film, üç evrensel dilden bir tanesidir. Diğerleri de matematik ve müziktir" (https://www.goodreads.com/author/quotes/55524.Frank_Capra, Erişim Tarihi: 25.08.2018). Sinema, tüm dünyada insanları ilgilendiren sorunları beyaz perdeye taşıma görevini üstlenmiştir. Yoksulluk ve sosyal dışlanma da sinemacıların işledikleri

dramatik konular arasındadır. Sinema, bu kavramları dramatize ederek izleyeni etkilemeyi ve harekete geçirmeyi başarabilir ya da kavramları olduğu gibi gerçekçi bir biçimde izleyiciye aktararak yansıtıcı rolünü üstlenebilir. Filmler, farklı yoksulluk ve sosyal dışlanma türlerini merkezlerine alarak izleyenlerin bu konulardaki farkındalıklarının artmasına yardımcı olabilirler. Yönetmen hangi amaca bağlı kalmak isterse istesin yoksulları ve dışlanmışları anlatan filmlerin öznelere hiç değişmemektedir. İşçi, işsiz, çalışan yoksul, köylü, kadın, çocuk, evsiz gibi toplumsal yaşamın içindeki bir şekilde mağdur olmuş/edilmiş özneler, yoksulluk ve sosyal dışlanma anlatılarının değişmez başkahramanları olmaktadır.

Tezin amacı, 1990 sonrası Türk sinemasında çekilmiş beş film örneği üzerinden Çağdaş Türk Sinemasının yoksulluk ve sosyal dışlanmayı nasıl yansıttığını ortaya çıkarmak olacaktır. Araştırmanın sorunsalını ise, bu olguların 1990 sonrasında Türk Sinemasında ne derece gerçekçi biçimde temsil edilebildiği hususu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda örneklem olarak gerçekçi anlatımı benimseyen yönetmenlerin filmleri seçilmiştir. Çünkü yoksulluğu ve sosyal dışlanmayı filmlerinde işleyen sinemacılar, popüler anlatıdan ziyade gerçekçi anlatıyı tercih etmektedirler. Bu anlatılardaki yoksulluk ve sosyal dışlanma hallerinin olduğu mekanlar çoğunlukla kentlerdir. Büyük kentlerdeki iletişim ağı daha büyük olduğundan maddi varlıklarla şekillenen insan ilişkileri de büyük kent ortamında daha iyi gözlenebilmekte ve yoksulluk deneyimleri beyaz perdeye daha çarpıcı ve daha gerçekçi bir biçimde yansıtılabilmektedir.

Tezin ilk bölümünde yoksulluk geniş bir çerçeveden açıklanmaya çalışılacak; yoksulluğun çeşitleri, nedenleri, sonuçları ve etkileri irdelenecektir. Yoksulluk literatürü tarandığında bazı akademik çevrelerce yoksulluğun bireysel bir sorun olarak yansıtılmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Burada teorisyenler; insanların tembellik, geleceklerini planlayamama, çalışma yaşamına ayak uyduramama gibi bireysel nedenlerden ötürü yoksul kaldıklarını ve ardından bunun bir yaşam şekline dönüşerek ‘yoksulluk kültürü’nü yarattığını belirtmektedirler. Onlara göre, yoksulluk kültürünü benimseyen bireyler bu kültürün davranış örüntüleriyle hareket edip düşündükleri için doğru yargılara varamamakta ve kendilerini yoksulluk sarmalından kurtaramamaktadır.

Ancak yoksulluk, bu tezin kuramsal kısmında açıklandığı gibi bazen birey ne kadar çabalarsa çabalasın emeğinin karşılığını alamadığı ve çalışan yoksul olarak kaldığı için bireyin peşini bırakmamaktadır. Kapitalizm, doğası gereği kaynakların belli ellerde toplanmasına izin veren bir sistemdir. Güç belli ellerde toplanıp iyi denetlenmediğinde yozlaşma kaçınılmaz olmakta, kaynak akışı zenginden zengine gerçekleşirken, orta ve alt sınıflar işin emek yükünü üstlendiği halde yoksul kalmaktadırlar. Gelir dağılımında eşitlik, kapitalizmin doğasına ters düştüğü için sistem ekonomik eşitsizlikleri körüklemekte ve toplumda yoksulluk artıp toplumsal sınıflar arasındaki çatışma yükselmektedir. Daha çok tüketme odaklı yaşam pratikleri de toplumda yaygınlaştığı için vasata, sıradana, popülere, emeksiz ve özensiz olana rağbet her yerde artmaktadır. Bu noktada yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi toplumsal problemlerin gerçek yüzünü ortaya koymak eğlence endüstrisi için üretim yapmayan gerçek sanatçıların görevi olmaktadır. Bu nedenle tezde yoksulluk konusu gerçekçi yönetmenlerin filmleri üzerinden incelenmektedir.

İkinci bölümde sosyal dışlanma olgusu; türleri, tarihsel gelişimi, nedenleri ve sonuçlarıyla beraber açıklanmaya çalışılacaktır. Yine bu bölümde, günümüz kapitalizmiyle sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki ilişkiye değinilip, yoksulluk ve sosyal dışlanma olgularının benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durulacaktır. Sosyal dışlanmanın yoksulluğun sebebi mi yoksa sonucu mu olduğu, hatta yoksullukla aynı anlama gelip gelmediği akademik çevrelerce incelenmektedir. Literatüre bakıldığında iki olgu arasında sıkı bir bağ olduğu görülür fakat yoksulluk ve sosyal dışlanma arasında direkt bir neden-sonuç ilişkisi bulunduğu kesin olarak söylenemez. Yoksul olan bir birey sosyal bağları sayesinde dışlanmayla karşılaşmayabilir ve nispeten konforlu bir yaşam sürebilir ya da varlıklı bir birey çeşitli nedenlerle sosyal dışlanmaya uğrayabilir. Yine de istisnai durumlar dışında iki olgu çoğunlukla birlikte görülmektedir. Bu anlamda kavramların birbirlerine karıştırılmaması ve benzerliklerinin ve farklılıklarının vurgulanabilmesi için kuramsal kısım yoksulluk ve sosyal dışlanma olgularının anlatıldığı tek bir bölüm olarak değil, olguların ayrı ayrı ele alındığı iki bölüm olarak tasarlanmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde araştırmanın sorunsalı, varsayımı, amacı, önemi, sınırlılıkları ve yöntemiyle birlikte örneklem filmlerinden bahsedilecek ve araştırma için bu filmlerin seçilmesinin sebeplerine dair kısaca bilgi verilecektir. Ardından 1990 sonrası Çağdaş Türk Sinemasını temsil etmesi için seçilen beş film, tezin genel amacı ve araştırmanın yöntemi doğrultusunda yoksulluk ve sosyal dışlanmayı nasıl görselleştirdikleri ve ne derece gerçekçi temsiller sunabildikleri bakımından analiz edilecektir.

Örnekleme dahil edilen filmlere bakıldığında birbirinden farklı yoksulluk ve sosyal dışlanma hallerini beyaz perdeye taşıdıkları görülmektedir. *Tabutta Rövaşata*, mutlak yoksulluğu anlatmakta; evsizlik, açlık, damgalanma ve şiddetle ilgili önemli veriler sunmaktadır. *Güneşe Yolculuk* ise yoksulluğu, sosyal dışlanmışlığı ve ötekileştirilmeyi etnik kimlikle bağdaştırarak ele almaktadır. *Uzak*, kentsel yoksulluğu ve bu yoksulluktan hemşehri desteği olsa dahi kaçılmayacağını göstermektedir. Aynı zamanda film, hemşehri desteğinin ve karşılıksız yardım istemenin bedellerini teşhir etmesi açısından da önemlidir. *Köprüdekiler* kentteki çalışan yoksullar gibi hem bireysel hem de toplumsal yönü keskin konuları ele almasından dolayı diğer filmlerin anlatısını tamamlamaktadır. Son olarak *Çoğunluk*, kentteki yoksul-varsıl ayrımını göstermekte, hem etnik hem de sosyoekonomik farklılıkların insan ilişkilerine etkisini vurgulamaktadır.

Araştırmanın yöntemi olarak içerik analizi tekniği seçilmiştir. İçerik analizinde araştırmada toplanan verilerin araştırılacak temalara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan alt temaların saptanması gerekmektedir. Bu doğrultuda öncelikle filmlerde araştırılan iki tema yoksulluk ve sosyal dışlanma olarak belirlenmiştir. İleriki aşamada bu temaların varlığını gösteren alt temalar tespit edilmiştir. Bu alt temalar tezin kuramsal kısmında açıklanan yoksulluk ve sosyal dışlanmanın nedenleri ve sonuçlarıdır. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın nedenleri büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği, nüfus baskısı, eğitimsizlik, göç, işsizlik, sosyal koruma yetersizliği ve engelliliktir. Sonuçları ise yoksulluk kültürü, suç, aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve yabancılaşmadır. Filmlerde bu nedenlerin ve sonuçların izi sürülecektir.

Filmlerde var olan yoksulluk ve sosyal dışlanmanın türleri karakterlerin yaşam standartları, filmlerin geçtiği mekan, karakterlerin toplum içindeki sosyoekonomik konumları, diğer insanlarla ilişkileri, dış görünüşleri, konuşmaları ve görsel olarak yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya gönderme yapan diğer ipuçları vasıtasıyla belirlenecektir. Yoksulluk ve sosyal dışlanma türleri belirlendikten sonra filmlerde bulunan yoksulluk ve sosyal dışlanmanın alt temalarının görselleştirilmesi, kuramsal kısımdaki anlatılarla karşılaştırılacak ve filmlerde yoksulluk ve sosyal dışlanmanın ne derece gerçekçi biçimde işlendiğinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Tezin sonuç ve genel değerlendirme başlığı altındaki kısmında ise üçüncü bölümde elde edilen bulguların değerlendirilmesi yapılacak; yoksulluk ve sosyal dışlanmanın Çağdaş Türk Sinemasındaki temsilleri hakkında genel bir yargıya varılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK

1.1.Yoksulluk Olgusu

Yoksulluk, insanlığı asırlardır etkileyen çok önemli bir sorundur. Yoksulluğun bir ülkenin sosyal ve siyasal ortamıyla yakından bağlantılı olması onu iktisadi bilimlerin olduğu gibi diğer sosyal bilimlerin de inceleme konusu haline getirmiştir. Pek çok disiplinin farklı açılardan konuyu ele alması ve yoksulluğun zamanla değişen dinamik yapısı nedeniyle kavramın birden fazla tanımı vardır.

İlk yoksulluk tanımlarında kavram, yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan asgari gıda harcamalarını karşılayamama durumu olarak tarif edilirken, daha sonra eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, giyim ve barınma koşulları da yoksulluğu tanımlamak için kullanılan ölçütlere eklenmiştir. Teknoloji ilerledikçe hanelerin sahip olması gereken temel eşyalar yelpazesi giderek çeşitlenmiş, şehirler büyüyüp modernleştikçe bireylerin tüketime olan açlıkları ve ihtiyaçları artmıştır. Dolayısıyla bugün yaşayan yoksul bir birey geçmişteki bir yoksulla karşılaştırıldığında aralarında maddi ve sosyal imkanlar bakımından büyük farklar olduğu görülmektedir. Örneğin geçmişteki yoksul bir birey için binek araba sahibi olmak imkansızken, bugün yoksul bir bireyin binek aracı olabilir. Fakat geçmişten günümüze insanların kaçınmak isteyeceği haller değişmemiştir. Bu anlamda Amartya Sen'in en kapsamlı yoksulluk tanımlarından birini yaptığı söylenebilir. Sen, yoksulluğu açlık, sağlıksızlık, cahillik, kötü barınma koşulları gibi her insanın mutlaka uzak durmak isteyeceği durumlardan kaçınabilme yetisinden yoksulluk olarak tanımlanmaktadır (Sen'den aktaran Yıldırımalp & Özdemir, 2013, s.55-56). Böylece yoksulluğun tanımı 'yapabilirlikten yoksulluk' olarak ortaya çıkmaktadır.

Sen'in tanımından hareketle yoksulluğu açıklamak için insani yoksulluk kavramı geliştirilmiştir. Boz'a göre, bu yaklaşımın öne çıkan tarafı, bireyin refahı değerlendirilirken, sadece sahip olunan mal ve gelir miktarı veya elde edilen fayda gibi ölçütlerin kullanılmamasıdır. İyi bir yaşamın ölçüsü olarak gelir dışında, kişinin güvenli bir ortamda yaşaması, yeterli sağlık hizmetlerini alması, düşünce ve inançlarına göre

hayatını şekillendirebilmesi de göz önüne alınmaktadır (2012, s.90). Dolayısıyla Sen'in yaklaşımı tek boyutlu, sadece açlık ve barınma gibi çok temel düzeydeki ihtiyaçları odağına alan geleneksel yoksulluk değerlendirmelerinden daha kapsamlıdır.

Yoksulluğun bir sorun olarak algılanması ve geniş kitleleri etkilemesi sanayi devrimi sonrası döneme denk gelmektedir. Bu bağlamda sanayi devrimi, geçmiş yoksulluk ile şimdiki yoksulluk arasındaki sınırdır. Örneğin, Kılıçbay'a göre ortaçağ, yoksunluğun olduğu fakat yoksulluğun olmadığı bir dönemdir. Buradaki yoksunluk, teknolojik imkanların kısıtlı olmasından dolayı günümüze kıyasla daha konforsuz ve zor bir yaşamı nitelendirir. Yoksulluğun olmayışı ise ortaçağda insanların birbirlerini tanıdığı ve ihtiyaç sahibini bir şekilde koruması altına aldığı bir sistemin mevcudiyeti sebebiyledir. Bu sistemde feodal malikânenin içerisinde senyör kendi adamlarına sahip çıkmak zorundadır. Çünkü serf kıt bir kaynaktır ve feodal bey varlığını sürdürebilmek için onların varlığına ihtiyaç duymaktadır (2006, s.88). Feodal bey serfine yiyecek sağlamakta, onun karnını doyurmakta ve sağlığıyla ilgilenmektedir. Dolayısıyla o dönemde temel ihtiyaçları karşılanmamış insanlarla karşılaşmak güçtür.

Sanayi devrimiyle birlikte, burjuva kesiminin zenginleştiği ve geniş kitlelerin yoksulluğa sürüklendiği görülür. Makineleşme sonucu işlerini kaybedenleri, küçük şehirlerden metropollere göçüp iş bulamayanları veya herhangi bir sebeple emeğini satamayanları kapitalist şehirde oldukça zorlu koşullar beklemektedir. Artık kimse onlara muhtaç değildir ve büyük kitleler yoksullukla savaşmak için kaderlerine terk edilmişlerdir. Çalışanlar ise, düşük ücretlere itiraz edecek olurlarsa her an sırada bekleyen işsizler ordusu gösterilerek diken üstünde tutulmaktadırlar.

Tüm bu gelişmelerden sonra ortaya, son derece güvencesiz koşullarda iş yapan 'çalışan yoksullar' sınıfı çıkmıştır. Kalaycıoğlu ve Rittersberger -Tılıç' a göre çalışan yoksul, iş süresi boyunca bağımlı olduğu aile üyelerini ve kendini geçindirebilecek yeterli gelire sahip olamayan bireydir (2002, s. 201). Bu gruba kayıt dışı ve marjinal sektör çalışanları, çalışabilir durumda olan ancak düşük eğitim ve vasıfsızlık nedeniyle iş bulamayan ve çalışamayan yoksullar da dahil edilir.

Günümüzde ise Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülük ettiği neoliberal kalkınma ve küreselleşme politikalarının, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi finans kuruluşları vasıtasıyla tüm dünyada uygulanmaya çalışıldığı bir döneme girilmiştir. Enflasyon etkisiyle her yıl yayınlanan açlık ve yoksulluk sınırı miktarlarının artış göstermesi, pek çok çalışanın günden güne fakirleştiğinin göstergesidir. Diğer göstergelere önem vermeden sürekli ekonomik büyümenin teşvik edilmesi, yoksullukla mücadele politikalarının üzerine düşülmemesi, asgari yardımlarla sorunun geçiştirilmeye çalışılması gibi sebeplerle dünyanın pek çok yerinde yoksulluk sorununun büyüdüğünü görmek şaşırtıcı değildir.

1.2.Yoksulluk Türleri

Yoksulluğun çok katmanlı ve yoruma açık yapısı, kavramı farklı yaklaşımlara göre türlere ayırarak incelemeyi beraberinde getirmektedir. Buna göre, yoksulluk türleri basit ihtiyaçlar yaklaşımına, yapabilirlik yaklaşımına ve son olarak da eşitsizlik yaklaşımına göre incelebilmektedir (Finland National Institute for Health and Welfare, 2012).

Basit ihtiyaçlar yaklaşımı, mutlak yoksulluğu ifade etmektedir. Mutlak yoksulluk, bireylerin hayatta kalmak için günlük olarak harcamak zorunda oldukları minimum para miktarını temel alan yoksulluk türüdür ve yoksulluk türleri içinde en eski olanıdır. Dünya bankası, 1990 yılında en yoksul ülkeleri referans alarak günlük 1 doları mutlak yoksulluk sınırı olarak belirlemiştir. Ekim 2015'te ise mutlak yoksulluk sınırı günlük 1.90 dolar olarak güncellenmiştir (<https://en.wikipedia.org/wiki/Poverty>, Erişim tarihi: 12.11.2017). Bu sınırın altında kalanlar mutlak yoksul sayılmaktadırlar.

Yapabilirlik yaklaşımı ise Sen'in yapabilirlikten yoksulluk tanımını referans alan insani yoksulluğa işaret etmektedir. Sen ve arkadaşlarının çalışmaları 1980'li yıllara dayansa da insani yoksulluk sınıflandırması 2009 yılından itibaren gelişmiş ülkeler tarafından yoksulluk raporlarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu yaklaşıma göre, yoksulluk saptanırken servet artışı veya ekonomik büyüme gibi parametrelere değil bireylerin iyi hayat sürmeleri, yoksulluktan kaçınabilmeleri ve potansiyellerini ortaya

çıkarcak fırsatlara erişebilmeleri gibi ölçütlere bakılmaktadır. Toplum içindeki sosyal ağlara katılabilme gücü ve kültürel aktivitelere katılım oranları da insani yoksulluğun tespitinde göz önüne alınan diğer ölçütlerdir. İnsani yoksulluk göstergelerinden biri olan yaşam süresi incelenirken sadece yaşanan yıllar değil, yaşam kalitesi de değerlendirilmektedir. İyi beslenebilme, iyi çalışma koşulları, toplumda başkalarıyla iletişim kurabilme ve toplumun ekonomik, kültürel ve siyasal etkinliklerinin bir parçası olma duygusuna sahip olabilme hesaba katılan diğer unsurlardır (Finland National Institute for Health and Welfare, 2012). İnsani ve/veya mutlak yoksulluk durumları, kentlerde görüldüğünde kentsel yoksulluk adını almaktadırlar. Kentsel yoksul bireyler yaşadıkları mutlak ya da insani yoksulluk sonucu sadece gelir azlığından ya da kentin olanaklarından yeterince yararlanamamaktan muzdarip olmazlar. Kentsel yoksulluk, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi hizmetlerden, yoksul olmayan vatandaşlara göre daha az yararlanmayı, varoşlarda ikamet etmeyi ve kentteki şiddet içeren olaylara karşı diğer bireylere göre daha savunmasız olmayı da kapsar (T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009).

Eşitsizlik yaklaşımı yoksulluğun dışlanmayla olan ilişkisini merkeze almaktadır. Eşitsizlik, servetin ve fırsatların dengesiz dağıtılması anlamına gelmektedir (Finland National Institute for Health and Welfare, 2012). Eşitsizliklerin bireysel seçimlerden veya performans farklılığından kaynaklanması kabul edilebilir bir durumdur ve bu durumla karşılaşan bireye, vicdanen rahatsızlık vermez. Fakat eşitsizlik, bireyin/grubun statüsünden ya da fırsat eşitsizliğinden kaynaklanıyorsa bu bir problemdir. Fırsatlara erişimde adaletsizlikle beraber bireyin veya grupların toplumdan izolasyonları da gündeme gelmektedir. Bununla birlikte sadece yoksulların eşitsizliklerle karşılaştıklarını ve dışlandıklarını söylemek yanlış olur. Şen'e göre göçmenler, azınlıklar, kadınlar ve çocuklar veya belli mahallelerde yaşayanlar da yoksul olmamakla birlikte toplumdan dışlanmış olabilmektedirler (2007, s. 285). Söz konusu dışlanmaların yoksulluktan ziyade sosyal ağlara yetersiz katılım, sosyal bütünleşmenin yokluğu ve güç yoksunluğu gibi daha çok sosyal ilişkiler ekseninde oluştuğu söylenebilir.

1.3.Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi

Yoksulluk hakkındaki tartışmalar 17. asrın başlarından itibaren görülebilir. Bu asra ait düşünürlerin mülkiyet hakları özelinde başlattıkları bu tartışmalar, liberal düşüncenin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Şenses'e göre liberal kuramcılar, özel mülkiyeti savunurken aynı zamanda yoksulların dışlanmaması gerektiğini ve kişisel refah yanında toplumsal bütünleşmenin de önemli olduğunu vurgulamışlardır. Ne var ki sanayi devriminin ilerleyen aşamalarında yaşananlar, kısa sürede liberallerin temennilerinin gerçekleşmeyeceğini göstermiştir. Sanayileşme döneminde Büyük Britanya hızla zenginleşirken durumları kötüleşen ve giderek büyüyen bir yoksul kitlesi oluşmuştur (2002, s.33). Erken sanayileşme döneminde çoğu düşünür yoksulluğun teknolojiyle birlikte azaltılabileceği gibi iyimser bir tutum içindeyken aynı dönemde sanayiciler yoksulları acımasız bir biçimde sömürmüştür. Bunun sonucunda insanların başlıca yaşam gayeleri yoksulluktan kaçınma olurken, modern sanayi toplumunu meydana getirecek tarihsel süreçte yoksulluğun nedenlerini bireyin yetersizliğine indirgeyen toplumsal inanç da giderek yayılmıştır.

Giderek artan yoksulluğa karşı resmi makamlar en sonunda önlem almak zorunda kalmışlardır. Bu çerçevede 1601 yılında İngiltere'de Kraliçe I. Elizabeth döneminde Yoksulluk Yasası çıkarılmıştır. Eski Yoksulluk Yasası olarak geçen bu yasa, mülk sahibi olmayan tüm yurttaşları kapsayan bir yapıya sahiptir ve yardım faaliyetlerinin yerel ölçekte düzenlenmesini emretmektedir. Örneğin her kilise kendi yetki alanındaki gücü kuvveti yerinde mülksüzleri çalıştırmak, bir yoksul evi işletmek, öksüz ve bakıma muhtaç çocukların çıraklık eğitimini üstlenmek, yaşlılarla bedensel özürülülerin bakımını yapmak ve cenazelerini kaldırmakla görevlendirilmiştir (Güngör & Özügurlu 1997, s.4).

18. asra gelindiğinde yeni bir yardım sistemi doğmuştur. Speenhamland adı verilen bu sistemde yoksulluk yardımı tahıl fiyatlarına göre düzenlenmiştir. Bu yardımlar; yardım paraları, düşük fiyatlı ya da bedava yiyecek yakacak temini ve istihdam olanakları yaratılmasından oluşmuştur. Bu dönemde hakim olan sosyal politika hıristiyanlığın Protestan anlayışına dayanan, geleneksel yardımlaşmanın emarelerini

taşımaktadır. Aynı zamanda bu sistem, o dönem toplumunun bir nevi kontrol aracıdır. Fakat insani şartların günden güne bozulması ve eşitsizliğin yayılmaya başlamasıyla sistem etkisini yitirmeye başlayacak, bunun yerine yoksulların mağduriyetini önlemek için başka çareler aranacaktır (Güngör & Özügürlü, 1997, s.5).

1834 tarihli Yeni Yoksulluk Yasası ile yoksullar, istihdam edilemeyenler ve mülksüzler ile sınırlandırılmış ve çalışanlar bu kategorinin dışında bırakılmıştır. Bu müdahale ile geleneksel korumacılık yerini ‘Laissezfaire’¹ anlayışına bırakmış ve böylelikle çalışan yoksul olgusu reddedilmiş ve çalışanlar muhtaç olarak kabul edilmemişlerdir (Buğra, 2008). Yoksulluk yasalarının giderek kapsayıcı olacağı yerde tam tersine yardım alacak kesimlerin azaltılması geniş kitlelerin yoksullukla mücadele ederken yardımsız kalmalarına yol açmış ve bu dönemde yoksulluk sorunu katlanarak büyümüştür.

Yoksulluk sorunun hızla büyümesi, dönemin araştırmacılarının dikkatini çekmiştir. Rowntree’nin 1899 İngiltere’inde yaptığı yoksulluk araştırması verileri, nüfusun % 28’inin sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için gerekli standartların altında yaşadığını göstermektedir. Rowntree, yoksulluğu temel gereksinimlerin karşılanması gibi sabit bir temele dayanarak hesaplamış; beslenme, giyim, sağlık ve barınma tablolarından yararlanarak yaşamın sürdürülmesini sağlayacak asgari ihtiyaçların ölçüsünü bulmaya çalışmıştır. Rowntree, çalışmaları sonucunda mutlak yoksulluk yaklaşımının temellerini atmış ve yoksulluk döngüsünü tespit etmiştir. O, yoksulluk döngüsü kavramıyla kişilerin yaşamları boyunca bir kaç kere yoksulluğa batıp çıkabileceğini belirtmektedir (Rowntree’den aktaran Turner, 1997, s.68-69). Böylece, yoksulluğun yalnızca deneyimlenen zamana etki eden durağan bir süreç olmadığı, bunun yerine kişilerin yaşamları boyunca farklı zamanlarda ortaya çıkan ve farklı biçimlerde kendini gösteren dinamik bir kavram olduğu anlaşılmıştır. Rowntree’nin vardığı sonuçlar, yoksulluğun temel belirleyicilerinin kişisel acizliklerden çok hastalık,

---

¹ ‘Bırakınız Yapsınlar’ demek olan Polanyi’ye göre üç klasik ilkeyi Laissezfaire, temsil eder (2001, s.196): “Emeğin fiyatının piyasada belirlenmesi, paranın otomatik bir mekanizma yardımıyla yaratılması ve malların engellenmeden ve ayrıcalık tanınmadan ülkeler arasında özgürce hareket edebilmesi.”

kaza, ailenin büyüklüğü ve ekonomik gerileme dönemlerindeki işsizlik gibi toplumsal koşullar olduğunu göstermesi açısından da son derece önemlidir.

Yoksulluk araştırmalarının ilk olarak İngiltere’de yapılması bir tesadüf değildir. Sanayi devriminin burada doğmuş olması, İngiltere’yi yoksulluk tarihinin ve yoksullukla ilgili araştırmaların merkezine oturtmuştur. Kapitalizm için gerekli olan sermaye gelişimi, üretim fazlası, sanayileşme vb. olgular ilk defa İngiltere’de ortaya çıkmıştır. 19. asrın sanayi kapitalizmi yani günümüzdeki başat ekonomik sistemin atası, sömürgeciliğin sağladığı imkanlar sayesinde İngiltere’de filizlenmiş, sanayi devriminin tamamlanmasıyla büyük bir ivmeyle gelişmeye ve dönüşmeye devam edip günümüzdeki şeklini almıştır.

1.4.Türkiye’de Yoksulluk

Çağdaş Türk Sinemasının yoksulluk ve sosyal dışlanmayı görselleştirmesini anlamak için, Türkiye’de yoksulluğun görünümüne bakılmalıdır. Böylece Türkiye’de yaşanan yoksulluğun kendine has yapısı açığa çıkacaktır.

Her sene yoksulluk raporu yayınlayan Türkiye İstatistik Kurumu’nun, “Yoksulluk Çalışması 2015” başlıklı araştırmasına göre, Türkiye’de günlük geliri 2,15 doların altındaki kesimin tüm nüfusa oranı yüzde 0,06’dır. Bu, yaklaşık olarak 79 milyonluk nüfusun 50 bine yakınının açlık sınırının altında yaşadığı anlamına gelmektedir. Aynı kurumun yaptığı “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2015” başlıklı çalışmaya göre, nüfusun yüzde 14,7’si, yani toplamda 12 milyona yakın kişi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Akyol, 2016, parag. 7&8).

Yoksulluğun günümüzdeki şeklini alması 1980 sonrası neoliberal ekonomik politikaların uygulanmasıyla birlikte olmuştur. Bu dönem ve sonrasında kapitalizm ve küreselleşmenin etkileri daha derinden hissedilmeye başlamıştır. Uluslararası işletmelerce üretilen ürünler ülkemizde de alıcı bulmuş ve bunun sonucunda sermaye sahipleri giderek daha zengin olurken çoğu küçük ve orta ölçekte üretim yapan yerel üretici zarara uğramıştır. Bu dönemde, gelir dağılımındaki bozukluk iyiden iyiye görünür olmuş ve gelir eşitsizliğinde anlamlı bir iyileşme gerçekleştirilememiştir. Uzun

yıllar Türkiye’de varlığı pek hissedilmeyen ‘sosyal devlet’² yine bu yıllarda canlandırılmaya çalışılmış ancak gelen iktidarlar hiçbir zaman sosyal politikalara gereken ağırlığı vermemiştir. Bunun sonucu olarak özellikle büyük şehirler, yoksullar ve zenginlerin iş yaşamından alışveriş merkezlerine kadar her alanda kesin olarak ayrıştırılmasını ve birbirlerinden uzaklaştırılmasını sağlayan bir yaşam alanına evrilmiştir. Gürbilek (2001) bu durumu şöyle açıklar:

80’lerin farkı, zengin ve yoksul mahallelerini birbirinden tümüyle ayırması olduğu kadar, farklı sınıflardan insanların rastlaşabileceği, ilişki kurabileceği ortak mekanları da hemen hemen tümüyle ortadan kaldırmasıdır. Zengin ve yoksulların alışveriş merkezleri, eğlence yerleri, iş muhitleri de birbirinden ayrılmış durumda. İstanbul Festivali’ne gidenler ile Gülhane Festivali’ne gidenler, Fame City’e gidenler ile Lunapark’a gidenler bu yeni kamu içinde, hiç rastlaşmayacak. Şehrin birçok bölgesi çoktan yoksullara terk edildi. Zenginler ise, yoksulların görüntüsüyle bile karşılaşmayacakları yerlere, şehir içindeki ‘özel’ şehirlere, sitelere çekildiler (s.68-69).

Büyükşehirlerde keskinleşen ayrımlar, tüm ülke genelinde özellikle 1990’lı yıllardan itibaren görünür olmuştur. Büyükşehirlerde yaşanan mutlak ve insani yoksulluklar kentsel yoksulluk olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal sınıflar arasındaki farklılaşmaların uç noktalara ulaşması ve nüfusun büyük bir kısmının büyükşehirlere yığılmasıyla birlikte Türkiye’deki yoksulluğun tanımı şehirlerin kenarlarına itilmek ve sosyal dışlanmaya uğramak olarak tanımlanan kentsel yoksulluk olmuştur. Bunun yanında kırsal bölgelerde de tarımın makineleşmesi, verimin düşmesi, tarlaların mirasla bölünmesi ve devlet politikaları sebebiyle yoğun bir kırsal yoksulluk yaşanmaktadır. Kırsal yoksulluk sonucu iç göçler hızlanmakta, büyükşehirlerin iş, eğitim ve fırsat cazibesine kapılan bireyleri bu sefer kentsel yoksulluk karşılamaktadır.

Kentsel yoksulluğun en önemli göstergeleri kuşkusuz gecekondulardır. Kırsaldan göç edip iş bulamayan bireyler, marjinal sektörlere yönelmiş, bu sektörlerden elde edilen ücretler bireylerin ihtiyaçlarını tam olarak karşılamayınca hazine arazilerine inşa edilen kaçak evlerin toplandığı ve güvenliğin sürekli sorun olduğu gecekondu mahalleleri ortaya çıkmıştır. İstanbul’da pek çok yerleşim yerinde gözlenen bu mahallelerde yeterli sayıda eğitim kurumu, altyapı hizmetleri ve diğer kamu işletmeleri

² Ekonomik ve toplumsal yönden yurttaşlarının tümüyle ilgilenen, onların yaşam düzeyi, sosyal güvenliği vb. konularda gereken önlemleri alan devlet.

olmadığından mahalle sakinleri mekânsal olarak dışlanmış ve kendi yoksulluklarına terkedilmiştir.

1.5.Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun nedenlerine ilişkin tartışmaları iki ayrı yaklaşım altında değerlendirebiliriz. Bunlardan ilki yoksulluğun nedenlerini bireysel yetenekler, sorumluluk üstlenme kabiliyeti, geleceği düşünerek hareket etme ve tutumluluk derecesi gibi kişisel özelliklerle bağdaştıran ve yoksulluğu yoksulların suçu olarak görmeye meyleden yaklaşımdır. İkinci yaklaşımda ise yoksulluk, yoksulların dışında başta ekonomik politikalar olmak üzere düşük ücret, toprak ve krediye kısıtlı erişim, yetersiz eğitim ve ayrımcılık gibi dışsal unsurlarla bağdaştırılır (Şenses, 2002, s.146).

İlk yaklaşım özellikle kapitalist ülkelerde benimsenen yoksulluk algısını ortaya koymaktadır. Bu algıya göre bireyler daha çok çabalasalar, doğdukları aileden veya kendilerinden kaynaklı dezavantajları yenip yoksulluktan korunabilirler. Teoride kulağa hoş gelen bu algı pratikte sözü edilen bireylerin az ya da hiç maddi güvenceleri olmadığı gerçeğini göz ardı etmektedir. Bir iş kaybı veya ufak bir kaza bile bu kişileri evsiz ve işsiz statüsüne getirebilmektedir. Küçük etkilerle ellerindeki her şeyi her an kaybetme riski ile karşı karşıya olan bu bireylerden tesadüfi koşulları kontrol etmelerini beklemek abestir. Bu sebeple ilk yaklaşım yoksulluğu doğru bir perspektiften yorumlayamamaktadır. Yine de unutulmamalıdır ki, yoksulluğun nedenleri sadece dışsal unsurlarla da sınırlandırılmaz. Bazı bireylerin karakter kusurları sebebiyle işyerlerinde tutunamadıkları bir gerçektir. Bu anlamda yoksulluğun hem bireysel hem de dışsal faktörlerden dolayı ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz. Yoksulluğun ortaya çıkmasına neden olan bireysel ve dışsal etmenler siyasal, sosyal ve ekonomik değişimlere duyarlıdır. Sözü edilen değişkenlerin önemi göz ardı edilmeden, bu kısımda yoksulluğa sebep olan dışsal etmenler üzerinde durulacaktır.

1.5.1.Büyüme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği

Yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliği ve ekonomik büyüme ile yakından ilişkilidir. Ekonomik büyümenin toplumda adilce bölüştürülmediği durumlarda küçük üreticilerin, üretim sürecinden tasfiye olup, yerlerini büyük işletme zincirlerine bırakmaları, büyük işletme zincirlerinin de piyasadaki arz ve talebi kontrol edecek fiyatlandırma politikaları yürütmeleri kaçınılmazdır. Bu durumda yoksul insanlar büyümenin yarattığı fırsatlardan yeterince yararlanamazlar.

1980’li yıllardan itibaren uygulanan neoliberal politikalarla birlikte ekonomik büyümeye paralel ücret farklılıklarında açılmalar görülmeye başlamıştır. Bu durum büyüme ve yoksulluk oranlarında eş zamanlı artışı beraberinde getirmiştir. Boratav’a göre, özellikle 1980 sonrası ücretli çalışan ve tarım yapan kesimin milli gelirden aldıkları pay her yıl azalmış, buna karşılık kar ve faiz gelirleri artmıştır ve bu dönemde asıl kazancı gecekondularını büyük inşaat firmalarına satıp emek olmadan yüksek miktarda rant elde eden kesim kazanmıştır (1991, s.119). Yine bu dönemde sosyal devlet ve gelir dağılımı adaletsizliği gibi konularla ilgilenilmemiş ve tarım ürünleri üzerinde çiftçiyi olumsuz etkileyecek fiyat baskısı politikaları uygulanmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda ortaya, adaletsiz gelir bölüşümüyle birlikte yoksulun daha da yoksullaştığı bir tablo çıkmıştır.

1.5.2.Nüfus Baskısı

Gelişmiş ülkelerde nüfus, uygulanan aile politikaları ile belli bir istikrara kavuşmuştur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise nüfus baskısı ve istihdam azlığı görülmektedir. Nüfus artışı, insanların başta toprak olmak üzere doğal kaynaklara erişimini ve refah düzeyini önemli ölçüde etkileyen parametrelerden biridir. Nüfus oranı arttıkça kısıtlı ekonomik kaynakların paylaşılacağı insan sayısı artacak ve toplumun büyük bir kısmı yoksullaşmaya başlayacaktır.

Hızlı nüfus artışının, kaynak dağılımının üzerindeki etkilerinden dolayı yoksulluğu arttıracığı yönündeki yaygın kanaşe katılmaz. Ona göre, nüfus artışı aynı zamanda hane halkındaki çalışan sayısını arttırdığından dolayı yoksulluğa karşı bir tür önlemdir. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde, çocukların ağırlıklı olarak tarım

sektöründe istihdam edildiği gözlenmektedir. Bu çocuklar aynı zamanda ebeveynleri için bir tür yaşlılık güvencesidir (2002, s.154). Bu durum yoksul ve gelişmekte olan ülkelerin kanayan yarası olan çocuk işçiliğine işaret etmektedir. Çocukların çalışması, eğer onlar için fiziksel ya da ahlaki açıdan sorun teşkil ediyorsa, çocuk çalışmak istemediği halde baskı göyerek çalıştırılıyorsa ve çalışılan iş, formal eğitimlerinin aksamasına sebep oluyorsa oldukça sakıncalıdır. Çocukların uzun saatler çalıştırılarak bedenlen ve ruhen sömürülmeleri, onların psikolojilerine ciddi zararlar vermekte, marjinal sektörlerle tanışmalarını kolaylaştırmakta ve eğitimlerini baltaladığı için gelecekte iyi bir kariyer yapma ihtimallerini ortadan kaldırmaktadır.

Ülkemizde ILO'nun katkılarıyla TÜİK tarafından gerçekleştirilen araştırmada, Çocuk İşgücü Anketi temel göstergelerine bakıldığında Türkiye nüfusunun yaklaşık %24'ünü 6-17 yaş arası çocukların oluşturduğu ve bu çocukların %10.2'sinin çalıştığı ortaya çıkmıştır. Çalışma nedenleri incelendiğinde, çocukların ağırlıklı olarak hane halkı gelirine katkıda bulunmak için çalıştıkları görülmüştür (ILO&TÜİK, 1999).

Çocuk işçiliği sadece tarım yapılan kırsal bölgelerde değil büyükşehirlerde de görülmektedir. Kırsal ekonomiden sanayi ekonomisine geçiş süreci yaşayan ülkelerde büyükşehirlere göç etme trendi, hemşehri ağlarının yeterli desteği sağlayamaması ve aile fertlerinin işsiz kalmaları sonucu büyük şehirlerdeki çocuk işçi sayısını artmaktadır.

1.5.3.Eğitimsizlik

Aile reisinin eğitim durumu yoksulluk araştırmalarında öne çıkan yoksulluk sebeplerinden biridir. Şenses'e göre, aile reisinin eğitim seviyesi arttıkça yoksulluk oranının düştüğü görülmüştür. Yunanistan için yapılan bir araştırma, hiç eğitim görmeyen ya da ilkokul mezuniyeti olmayan kişilerin, yoksulluk oranlarının diğer kesimlerin çok üstünde olduğunu ortaya çıkarmıştır (2002, s.160). Çocukların eğitim masraflarının aileleri tarafından karşılandığı göz önüne alındığında, eğitim almamış ailelerin çocuklarına yoksulluk yüzünden iyi bir eğitim veremeyeceği ve aile için bir yoksulluk döngüsünün söz konusu olacağı sonucuna varılabilir.

Yoksulluğu belirleyen etmenler arasında aile yapılarının zamanla değişimi de önemli bir rol oynamaktadır. Şenses'e göre eğitimsizlik, davranışlarda ve insan

ilişkilerinde sorunlar yaratmaktadır. Boşanmalar, erken yaşta kayıplar veya terk sebebiyle aile dağılmaları çoğunlukla yoksulluk ve eğitimsizlikle ilişkilendirilmektedir (2002, s.159). Yoksulluk eğitimsizliği beslemekte, eğitimsizlik aile ilişkilerini zedelemekte, dağılan aileler yoksullaşmakta ve döngü bu şekilde devam etmektedir.

Geleneksel olarak eğitim, yoksul kesimlerin koşullarını iyileştirebilmeleri için bir araç olarak görülmektedir. Eğitilmiş ve eğitimsiz kesimin yoksulluk oranlarını inceleyen araştırmalar bu görüşün haklı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak eğitim, eşitleyici işlevini Neoliberal politikalar sonucunda yitirmeye başlamıştır. Parasız eğitim veren kaliteli eğitim kurumlarının yerini giderek özel kurumlar almaya başlamıştır. Devletin parasız eğitim kurumları, üniversite düzeyinde harçlarla giderek paralı hale gelmiştir. Böylece kaliteli eğitim hak olmaktan çıkmış, bir ayrıcalık olmuştur. Katlanarak artan eğitim maliyetleri ailelerin çocuklarını okuldan çekmeleri ile sonuçlanabilmektedir. Bu durum nesiller boyu sürecek bir sefaletin kapısını aralamakta ve yoksulluk döngüsüyle sonuçlanmaktadır.

1.5.4.Göç

Kırsal yerleşim bölgelerinden, büyük şehirlere yapılan göçler çoğunlukla artan yoksullukla sonuçlanmaktadır. Şenses'e göre, yoksulluk ve göç arasındaki ilişki çeşitli açılardan ele alınabilecek karmaşık bir yapıdadır ve bu konuda belli başlı iki tartışma vardır. Bunlardan birincisi, kırsal kesimdeki yoksulların düşük gelirleri nedeniyle kente göçe yöneldikleridir. Kentsel alandaki yüksek gelir vaadi hızlı göçlere sebep olacak fakat kentlerdeki istihdamın yavaş kalması sonucu kitleler geçici işlere ve yoksulluğa sürüklenecektir. İkincisi ise yoksulluğu göçü özendirmek bir yana, kısıtlayan bir etmen olarak görmekte ve kırsal alanda yaşayan topraksız tarım işçilerinin bu maliyeti göze alamayacaklarını iddia etmektedir (2002, s.162). Bu anlayışa göre daha iyi imkanlara kavuşmak için bir fırsat olabilen göçten en az yararlanan kesim, aslında fırsata en çok ihtiyaç duyan kırsaldaki topraksız yoksul kesimdir. Fakat kırsalda yoksullar için yeterli yatırım ve iş olanağı olmadığından burada değinilmesi gereken nokta, hızlı nüfus artışının kırsal bölgedeki imkanları her geçen gün daha fazla kısıtladığıdır. Buldukları yerde ailelerini besleyemeyen köylüler için tek çare göçtür.

Göçlerle büyük şehirlerdeki toprağın değeri artmış ve konut fiyatlarında anormal artışlar baş göstermiştir. Fiyat artışları konutlarla da sınırlı kalmamış bir hanenin ihtiyaç duyacağı ev eşyaları ve diğer tüketim malları da giderek pahalalmıştır. Artan yaşam maliyetleri sebebiyle göç eden yoksullar, büyük şehirlerde temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak duruma gelmişlerdir. Mahrumiyetle beraber gelen mala yönelik suçlar göç eden yoksulları tekinsiz kimseler olarak belletmiş, kent merkezleri 'soylulaştırma' adı altında kırsal bölgelerden göç eden insanların uzaklaştırıldığı yerler haline gelmiştir. Yani az sayıda birey/aile için iyi sonuçlanan göç olayı pek çokları için yoksulluğun daha çok göze battığı, mahrumiyetlerle kuşatılmış bir hayata dönüşmüştür.

1.5.5.İşsizlik

Sosyal ve ekonomik boyutları farklı olmasına karşın, sanayi devriminden günümüz bilgi toplumlarına kadar işsizlik sorunu devletleri en fazla meşgul eden konulardan biri olmuştur. İşsizlik, çalışan bireyin gelirinin bir anda kesilmesi anlamına gelmektedir ve birey işsiz kaldığı süre boyunca pek çok maddi manevi mahrumiyet yaşayacak belki de temel gereksinimlerini dahi karşılayamayacaktır. İşsizlik sorununun bu denli geniş çapta ele alınmasının sebebi işsizliğin yalnızca işsiz kalan bireyleri ve ailelerini değil tüm toplumu etkilemesidir. William Beveridge, *Full Employment in a Free Society* adlı eserinde işsizliğin kitlelerin yoksullaşmasına sebep olduğunu ve işsizlikle birlikte toplumda kin, nefret ve korku ortamı oluştuğunu belirtmektedir. Ona göre işsizlik, işsiz kalan kişide faydasız, işe yaramayan bir insan olduğu hissini oluşturmaktadır. Aynı zamanda işsizlik, insan hayatına korkuyu getirmekte ve korkudan da nefret doğmaktadır. İşsiz kalarak ailesinin tüm gelir kaynağı kesilen kişiler, çoğu zaman yasal olmayan yollara başvurmakta ve bu sebeple toplumdaki suç oranlarını artırmaktadırlar (Beveridge'den aktaran Erol, 2012, s. 63). Görüldüğü üzere bireyleri yoksulluğa ve işe yaramazlığa mahkum ederek hem bedensel hem de zihinsel yönden tahrip eden işsizliğin, toplumsal olarak da yıkıcı sonuçları olmaktadır.

1.6.Yoksulluğun Sonuçları

Zenginlerin daha zengin, fakirlerin daha fakir olduğu küresel kapitalizm düzeniyle artan yoksulluk, beraberinde birçok sorunu da getirmektedir. Söz konusu sorunlar toplumun büyük küçük tüm fertlerini etkilemektedir. Evsizlik, bebek ölümleri, sağlıksız koşullarda yaşam gibi bireysel felaketlerin yanında yoksulluğun toplumsal anlamda da yıkıcı sonuçları olabilmektedir. Bunlardan bazıları yoksulluğun beraberinde getirdiği yoksulluk kültürü, suç, aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sosyal ilişkilerin zayıflamasıdır. Bu etmenler bir araya gelerek toplumdaki yoksulluğun derinleşmesini sağlamak ve yoksulluktan çıkmak için atılması gereken akılcı adımların atılmasına engel olmaktadır.

1.6.1.Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk kültürü ülkemiz açısından ciddi bir sorunu yansıtmaktadır. Bir yaşam tarzı yaklaşımı olan yoksulluk kültürü, belirli yoksul kesimlerin benzer davranış kalıplarında hareket etmelerini ve bu davranışları ile toplumdaki ayrılmalarını dile getiren bir kavramdır. Kavramın isim babası Lewis'e göre yoksulluk kültürü, yoksullara has bir alt kültürdür. Yoksulluk kültürü, bireyci kapitalist toplumda, yoksulların içinde yaşamak zorunda kaldıkları zorlayıcı koşul ve durumlara hem bir tepki hem de bir uyum süreci olarak ortaya çıkmaktadır (Lewis'den aktaran Gül & Sallan-Gül, 2008, s. 68). Buradan hareketle yoksulluk kültürünün kapitalizmden ayrı ele alınamadığı sonucuna varılabilir. Kapitalizm ve yoksulluk kültürü arasındaki ilişkiyi Lewis (1965) şöyle özetler:

Yoksulluk kültürü, feodalizmden kapitalizme geçiş ya da teknolojik değişiklikler ve gelişmeler döneminde olduğu gibi, bir sosyal ve ekonomik düzenin yıkıldığı yerine yenisinin yerleşmeye başladığı zaman meydana gelir. Çoğu zaman toprak yerlilerinin başka bir ülkenin sömürgeci haline girdiği sosyal ve ekonomik durumun yıkıldığı, uzun kuşaklar boyunca sömürgecilik döneminin sürdüğü zamanlarda oluşur (s.52-53).

Yoksulluğun varlığı, yoksulluk kültürünün oluşması için belirleyici sebep değildir. Bu nedenle Lewis, yoksulların sadece maddi imkansızlıklardan değil; etkili işbirliği oluşturamadıklarından yoksulluk kültürüne düştüklerini ifade eder (1965,

s.53). Burada işaret edilen durumun sebepleri, gelir kaynaklarının eksikliği, etnik ayrımcılık, korku ve sorunlara toplu halde değil bireysel olarak çare arayışı şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca yoksulluk kültürünü benimseyenlerin okuma yazma oranlarının düşük olması, çoğunun sendikalarla ilişkisinin olmaması, siyasi parti üyeliklerinin bulunmaması ve ulusal refah kurumlarından faydalanamamaları onları işbirliğinden mahrum bırakmaktadır. Burada yoksulluk kültürü üzerinden tarif edilen bireylerde, örgütlenme becerisinin zayıf olduğundan ve bunun sonucu olarak kötü yaşam koşullarının varlığını devam ettirdiğinden bahsedilmektedir. Lewis (1965), yoksulluk kültürünün başka özelliklerini şu sözlerle dile getirmektedir:

Aile düzeyinde yoksulluk kültürünün başlıca özellikleri çocukluk döneminin bulunmaması, cinsiyetle erken tanışma, nikahsız evlilikler, kocaların karılarını ve çocuklarını çok sık olarak terk etmeleri, ana tarafından gelen akrabalara daha fazla yakınlık ve bunları akraba olarak fazla tanıma, otoriteye karşı fazla eğilim, gizliliğin az oluşu, sınırlı eşyalar ve analık sevgisinde rekabettir (s.55-56).

Yukarıda ifade edilen durumla, çocukluk dönemi diye adlandırılan evrenin yoksulluk kültürünü benimsemiş ailelerde sekteye uğradığı ve çocukların erken yaşta cinsellikle tanıştıkları anlatılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, bu ailelerde resmi bir evlilik kurumunun var olmadığı, erkeklerin yaşamlarını paylaştıkları kadınları ve çocukları sıklıkla terk ettikleri, akrabalık bağlarının kadın tarafı üzerinden belirlendiği ve algılandığı öne sürülmektedir. Bunlarla birlikte bazı aile fertlerinin diğer aile fertlerine karşı daha baskın bir tutum sergiledikleri, cinsellik ve ebeveyn kavgaları gibi durumların daha aleni yaşandığı, bu tür ailelerin az sayıda eşyaya sahip oldukları ve çocuklar arasında anne sevgisi üzerinden bir rekabetin olduğu vurgulanmaktadır. Lewis (1965), yoksulluk kültürüne atfettiği bir diğer özelliği ise şöyle tarif etmektedir: “Birey düzeyinde ise başlıca özellikler toplumdan ayrı tutulma duygusu, çaresizlik, başkasına bağlı olduğunu duyma ve aşağılık duygusudur” (s.56). Burada, yoksulluk kültürünü yansıtan bireylerin sosyal dışlanma duygusuna sahip oldukları, karşılıklarına çıkan sorunlarla baş etmekte zorlandıkları ve bu bireylerin kendilerini küçük görme eğiliminde oldukları öne sürülmektedir. Yoksulluk kültürüne atfedilen özelliklerden bir kısmını diğer özellikler adı altında Lewis (1965) şu şekilde sıralamaktadır:

(...) Diğer özellikler ise analık duygusunun yok oluşu, zayıf bir benlik yapısı, cinsiyetin karıştırılması, içgüdünün kontrol edilememesi, bugünü yaşama ve yarını pek düşünmeme, kendini bırakma ve tevekkül, erkeğin üstünlüğüne olan yaygın inanç ve her türlü psikopatolojiye karşı gösterilen büyük ölçüde hoşgörüdür (s.56).

Diğer özellikler kısmında yoksulluk kültürüne yakıştırılan nitelermelerin birçoğunun olumsuz özellikler olduğu göze çarpmaktadır. Bunlar arasında çocuklarına yeterince ilgi ve özen göstermeme halinden annelik duygusunun bulunmadığı çıkarımı vardır. Kişilerin tavırlarından ve davranışlarından hareketle zayıf bir kişilik geliştirdikleri sonucuna varılmaktadır. Ayrıca, yoksulluk kültürünün özelliklerini taşıyan kişilerin gelecek planlaması yapamadıklarından ve bugünü yaşadıklarından söz edilmektedir. Diğer taraftan, bu kişilerde erkeğin daha üst statüde olduğuna dair yaygın bir inancın olduğu iddia edilmektedir. Psikopatoloji ile ise bu kişilerde kişisel bozukluklar olarak sınıflandırılabilir psikolojik bozuklukların varlığına, bu rahatsızlıkların yeterince önemsenmediğine ve hatta normalleştirildiğine değinilmektedir. Yoksulluk kültürü aynı zamanda bulunulan konumun benimsenmesine yol açan teslimiyet ve tevekkül halinden ötürü yoksulların potansiyel güçlerini zayıflatarak ve farkındalıklarının oluşmasını önleyerek yoksulluğu daimi kılmaktadır. Hatta Lewis'e göre, fiziki yoksulluğu azaltıp yok etmek dahi tam bir yaşam şekli olan yoksulluk kültürünü ortadan kaldırmaya ya da azaltmaya yeterli olmayacaktır (1965, s. 61-62). Yoksulluk kültürü bazen yoksulluğun maddi şartlarından bağımsız olarak da kendisini var edebilmektedir. Tüm bunlardan çıkarılacak sonuç ise, yoksulluk kültürünün çocukluktan itibaren yerleştiği ve bireylerin karakterlerinin oturmasında önemli rol oynadığıdır.

Ülkemizde yoksulluk kültürü, ilk defa Orhan Türkdoğan tarafından Lewis'in kuramındaki temel kriterler esas alınarak incelenmiştir. 1973 yılında Erzurum'daki gecekondu semtlerinde Türkdoğan'ın yürüttüğü araştırma, yoksulluk kültürüne dair temel önermeleri sunarken araştırmacının gecekonduları özellikle önemsemesi söz konusudur. Türkdoğan'a göre iş imkanı için büyük kentlere göçen ve bu kentlerde yeterli kaynakların bulunmayışı nedeniyle ekonomik ve sosyal birçok hususta problemler yaşayan bireyler kendilerini barındıracak ucuz konut alanlarına yönelmişlerdir. Söz konusu durum, göç edenlerin, yoksulların ve dışlanmışların

kentlerin kenar mahallelerinde konuşlanmalarına, dolayısıyla ‘sanayileşmesiz kentleşme’ sürecinin bir sonucu olan gecekonduların doğmasına neden olmuştur. Bu bireyler yaşadıkları fiziksel ve sosyal ortamın etkisi ile benzer tutum ve hayat tarzlarını paylaştıkları için var oldukları toplumun egemen kültüründen ayrılarak zamanla kendilerine özgü bir alt kültür geliştirmişlerdir (1974, s. 78). İşte bu alt kültür, genellikle yoksulluk kültürü olarak ifade edilen ortak değerleri anlatmaktadır. Türkdogan’ın Lewis’ten farklı olarak gecekonduları, yoksulluk kültürünün oluştuğu ana mekânlar olarak ele aldığı ve yoksulların tevekkülünü dini bir alana taşıdığı söylenebilir.

Özetle, yoksulluk kültürü kavramı, yoksulluğun sonucu olarak önümüze çıkarken yoksulluk ve onun getirileri ile ilgili gerçekçi çıkarımlar yapmakla birlikte yoksulluğu zararlı durumlarla bağdaştırıp yoksulları aşağılayıcı bir söylemin parçası haline getirmektedir. Yoksulların becerikliliğini ve mahrumiyet içinde hayatlarını sürdürmek için buldukları çıkış yollarını ise tümüyle göz ardı etmektedir.

1.6.2.Suç

Sanayi öncesi toplumda suç kavramı bugünkünden oldukça farklı bir biçimde yorumlanmaktaydı. Geçmiş dönemlerde din ön planda olduğu için, suç daha çok günah kavramıyla birlikte anılmakta ve suçun tanımlayıcısı ve cezalandırıcısı hukuk sistemleri değil, çoğunlukla dini otoriteler olmaktadır. Cezalar ise Foucault’nun belirttiği gibi, özgürlüğü kısıtlayıcı olmaktan ziyade bedene yönelik ve törensel bir formdaydı (2006: 39-40). Bu durum, özellikle kiliselerin sözünün geçtiği Ortaçağ Avrupa’sı için geçerlidir. Sanayi öncesi dönemdeki suçların özelliği, örgütlü ve büyük ölçekli olmamaları daha çok küçük hırsızlıklar şeklinde ortaya çıkmalarıdır. Kısaca sanayi öncesi dönemde suç bir sapkınlık türü olarak görülmekte ve toplumun paylaştığı ortak değerleri ihlal eden veya onlardan sapan kişiler suçlu olarak etiketlenmektedir (Marsh, Melville, Morgan, Norris & Walkington, 2006, s.97). İlerleyen dönemlerde kilisenin gücünün zayıflamasıyla modern hukuk sistemleri oluşmuş ve suçların tanımlanmasında ve cezaların uygulanmasında hukuk kuralları belirleyici olmuştur. Buna karşın suçun sapkınlıkla bağdaştırılması hadisesi devam etmiştir.

Suçun sapkın davranışlarla ilişkili bir olgu olarak görülmesi, aslında hangi kesimlerin sapkın davranışlarda buldukları ve dolayısıyla suç işlediklerini de açığa çıkarmaktadır. Buğra'ya göre bunlar, toplumun genel ahlâkını bozdukları ve toplumsal normlara uymadıkları için belli bir zaman hapishaneler, özel yoksul evleri veya yetimhaneler yoluyla toplumdan tecrit edilmeleri bile düşünülen yoksullardır (2008, s. 10). Burada sorulması gereken asıl soru şudur: Neden genelde yoksul insanlara sapkın yaftası yapıştırılmaktadır? Cevap büyük ölçüde toplumda gücü elinde bulduran odaklarla ilgilidir. Zengin-yoksul, erkek-kadın, yaşlı-genç, çoğunluk-azınlık gibi ayrımlar söz konusu olduğunda, kuralları gücü elinde bulduranlar belirler. Siegel'a göre, zenginin işlediği suçla yoksulun işlediği suç aynı şekilde değerlendirilmemektedir. Bu durumu en iyi 'Damgalama kuramı' açıklar. Bu kurama göre, suçun tanımı toplumsal gücü elinde bulduranların bakış açılarıyla şekillenir. Güç sahipleri kendi doğru ve yanlış tanımlamalarını nüfusun geri kalanına kabul ettirmek için insanları damgalayarak toplumdaki konumlarını sağlama aldıklarından emin olurlar. Bu yüzden suçlular, toplumun sapkınlar olarak etiketlediği bireyler olarak öne çıkmaktadırlar (2011, s. 17). Damgalama kuramı pek çok bilim insanı tarafından yorumlanmış olsa da içlerinde en dikkat çekici olanı kuramla özdeşleşen Becker'ın tanımıdır. Bu tanıma göre: "Sapkın, etiketin başarılı bir şekilde uygulandığı biridir; sapkın davranış insanların öyle etiketlediği davranıştır ve sapkın kimlikler damgalama vasıtasıyla oluşturulurlar" (Becker'dan aktaran Giddens, 2008, s.848).

Konuyla ilgilenen çevreler, suç veya sapmanın tanımının sadece suçluların ve onların özelliklerinin incelenmesiyle yapılamayacağını savunurlar. Onlara göre, resmi bir bütün olarak görebilmek için suçlulara verilen toplumsal tepkilerin de belirlenmesi önemlidir (Maddan & Marshall, 2009, s. 253). Toplumsal etkileşim sürecinde damgalanan suçlu birey, giderek sosyal dışlanmaya uğramakta ve kendi gibi damgalananlarla veya suçla ilişkisi olmuş kişilerle iletişime geçmek durumunda kalmaktadır. Bu doğrultuda toplumun suçlu bireye tepkisi onu yalnızlığa mahkum etmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu süreç sonunda bireyler sadece suçlularla iletişim halinde kalarak damgalandıkları davranışı tekrar etme eğilimine itilmektedirler. Yani bir

nevi toplum hem bireyi damgalamakta ve yalnızlaştırmakta hem de bireyde istenmedik davranışların tekrarından sorumlu olabilmektedir.

Damgalama kuramının, toplumsal normların dışına çıkanları suçlama eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Sapkın damgası genelde toplumsal gücü ellerinde bulunduranlar tarafından verildiği için, çoğunlukla başta yoksullar olmak üzere alt sınıflar damgalanmaktadır. Yoksulluk arttıkça ve yoksulları dışlayan mekanizmalar güçlendikçe, yoksulları merkezden uzaklaştırma politikaları artmakta, yoksulların yaşadıkları alanlar damgalanarak birer suç yuvası olarak algılanmaktadır. Bu durum yoksul, işsiz, göçle gelmiş, kente tutunamamış ya da kentte insan onuruna yakışır yaşam imkânı tanınmayan bireyler için hukuk tanımaz bir tavır takınmayı kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla, özellikle büyük kentlerde yoksulluk temelli gelişen suçlarda büyük artışlar görülmektedir. Nitekim suç ve şiddet olayları giderek yoksul ve dışlanmış kesimin kendisini ifade etme araçlarına dönüşmektedir.

ABD’de genç kuşaklar arasında yoksulluk-suç ilişkisini araştırdığı bir çalışmada Currie, özellikle kapitalizmin öbür yüzünü gösterdiği için kentlerin varoş bölgelerini incelemiştir. Ona göre, gençler giderek daha özensiz yetiştirilmekte ve piyasa ve tüketim mallarının cazibesine tutulmuş bir psikolojiyle hareket etmektedirler. Bu gençler aynı zamanda iş gücü piyasasındaki fırsatların azaldığının da bilincindedirler. Bu durum ise para kazanmak için gençlerin enformel sektörlere yönelmelerine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla suç oranlarındaki artış ile yoksulluk arasında korelasyon olduğu sonucu çıkarılabilmektedir (Currie’den aktaran Aytaç, 2016, s. 149).

Ekonomik yoksullaşma ile toplumdan dışlanma doğal olarak, aile yaşamında da çalkantılar yaratmaktadır. Yoksul ailelerdeki yetişkinler yaşamak için birkaç ayrı işte çalışmak zorunda kalmakta ve bu durum onlarda stres, kaygı ve aşırı yorgunluk yaratmakta hatta onların evden kopmalarıyla sonuçlanmaktadır. Toplumda sürekli öne çıkarılan tüketimci yaşam unsurları, yoksul kesim için yasal yollarla kavuşulacak bir vasattan uzaklaşmaya zemin hazırlamaktadır. Bu anlamda kentlerin bazı bölgelerinde, enformel sektörlerin, tıkanık ve girişe izin vermeyen formel sektörlerle göre daha cazip

hale geldiğini ve hukuk tanımazlığın kimi çevrelerce zorunlu bir yaşam tarzına dönüştüğünü ilave etmek gerekir.

Suç artışı ile birlikte toplumun tamamını etkileyen korku kültürünün kentlerde hakimiyet kurmaya başlaması dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Küçük gruplar ya da çeteler tarafından eyleme geçirilen şiddet olayları gittikçe artmakta ve neredeyse büyük şehirlerin her yerinde kap-kaç, gasp, darp, yaralama gibi eylemlerin kurbanları haline gelme olasılığı belirlemektedir. Toplumda korku kültürü yayıldıkça, toplumsal kesimler arasındaki yabancılaşma ve düşmanca duygular alevlenmektedir. Yoksulun, işsiz, geleceği olmayanın nefreti arttığı gibi, onun karşısındaki zengin kesimin korkusu, endişesi ve tedirginliği de artmaktadır. Alt sınıfların huzursuzluğu üst sınıflar için büyük bir tehdit ve tehlike kaynağı haline gelmektedir. Zengin sitelerdeki güvenli villalar/apartmanlar veya rezidanslar yoksul alt kesimlerin düşmanlıklarından korunma kaygısıyla, güvenliğin abartılı şekilde vurgulandığı korunaklı yerleşim yerlerine dönüştürülmektedir. Özellikle de göçler nedeniyle kentlerin iktisadi ve sosyal bünyelerindeki değişim, kentlerde dengelerin hayatta kalmak için enformel olarak örgütlenen yapılar lehine yeniden kurulmasına neden olmaktadır. Kentsel yapının istikrarsızlaşması, kentsel yaşam kültürünün de o düzeyde düzensiz ve kriminal bir boyutta sürmesinin sebebi olmaktadır. Yaşam koşullarının elverişsizliği, bir yandan içe dönük şiddet eğilimini (isyan, öfke, nefret duyguları) arttırırken diğer yandan da mala veya cana karşı işlenen suçları arttırmaktadır.

1.6.3.Aile İçi Şiddet

Aile içi şiddet, hane içerisinde başlayan, fakat etkisi toplumun tamamında görülen sosyal bir problemdir. Aile içi şiddete maruz kalanların başında ise kadınlar ve çocuklar gelmektedir. Özellikle kadınlar mağdur edilen kesim olarak göze çarparken, bu şiddetin uygulayıcıları çoğunlukla kocaları olmaktadır.

Aile içi şiddet dünya genelinde, sadece yoksul ülkelerde değil gelişmiş Batı ülkelerinde de görülmektedir. Örneğin, 1995 yılında Nüfus Konseyi tarafından yayınlanan bir rapora göre, ABD’de, her on sekiz dakikada bir, bir kadının dövüldüğü

ve kadınların aldığı yara berelerin başlıca nedeninin aile içi şiddet olduğu saptanmıştır (Rahnema, 2009, s.263-264). Gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerdeki istatistiklere bakıldığında durumun daha vahim bir halde olduğu söylenebilir. Örneğin ülkemizde Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün 2008 yılında yürüttüğü araştırmaya göre, eşi, eski eşi veya birlikte olduğu erkeklerden fiziksel veya cinsel şiddet görmüş kadınların oranı %41,9'dur. Aynı araştırmaya göre, sadece fiziksel şiddete uğrayan kadınların oranı %39,3 olarak belirlenmiştir. Ancak hem fiziksel hem de cinsel şiddete uğrayan kadınların oranı yoksul ailelerde daha yüksek çıkmıştır. KSGM'nin araştırmasına göre yoksul kadınların % 49,9'u eşinden veya birlikte oldukları kişilerden şiddet görmüşlerdir. Orta sınıf mensubu kadınlarda bu oran %41,6 iken refah seviyesi yüksek olanlarda %28,7'dir (KGSM, 2009).

Aile içi şiddet olgusunun yoksul ailelerde daha çok görülmesi, yoksulluğun beraberinde getirdiği birtakım sorunları da gün yüzüne çıkarmaktadır. Özellikle dış dünyada saygı görmeyen ve kendisini değersiz hissedenden aile reisi, bunun acısını eşinden çıkarabilmektedir. Bunun sonucunda erkek nispeten duygusal bir tatmin yaşamakta, buna karşılık ailenin geri kalan üyeleri psikolojik açıdan yoğun bir baskıya ve strese maruz kalmaktadırlar.

1.6.4. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği hemen hemen tüm kültürlerde kendini var eden bir durumdur. Geçmiş dönemlerden bugüne farklı coğrafyalarda farklı şekillerde görülen söz konusu eşitsizlik, kadınların toplumsal hayatta ve aile içinde ikinci planda kalmalarına sebep olmaktadır. Sosyal, ekonomik, kültürel ve politik açıdan ikincil konumda olan kadın, her anlamda ayrımcılığa uğramaktadır.

Aile içerisindeki kadının kaderini bir bakıma yoksulluk belirlemektedir. Özellikle, günümüz dünyasında tüketim çılgınlığının yaşanması insanları yeni mallar edinmeye itmekte, fakat bu malları karşılayabilecek kaynaklara ulaşma noktasında büyük engeller bulunmaktadır. Bu noktada asıl zorluğu kadınlar yaşamaktadır. Kalaycıoğlu ve Tılıç'a göre, devamlı bir fedakârlık içerisinde bulunan yoksul kadın için

yoksulluğun bir sonraki kuşağa aktarılması acı verici bir deneyimdir (2002, s. 2015). Yoksul kadın her durumda çocuklarını düşünmekte ve bu bağlamda kendi ihtiyaçlarını ertelemek veya görmezden gelmek zorunda kalmaktadır.

Çocuklar okul hayatıyla birlikte yeni ürün ve hizmet arzıyla karşılaşırken, bunun acısını en çok anneleri çekmektedir. Çünkü çocuk, sosyal yaşamla tanışınca daha fazla eşya talep etmekte ve bu da hane içindeki anneyi ihtiyaçları karşılama noktasında oldukça zor bir durumun içine sokmaktadır. Bu noktada, sosyal yardımlara ya da dayanışma ilişkilerine başvurma görevi de çoğunlukla yine kadınlara düşmektedir. Bora (2007) bu durumu şöyle izah eder:

(...)Kadınların, sosyal yardım başvuru süreçlerini yani kağıt işlerini yürütücü bulmalarına rağmen bu başvuruların kadınlar tarafından yapılmasının bir nedeni de onların yoksul olduklarını itiraf etmelerinin daha kolay olmasıdır. Bir yandan kültürel normlara göre ailenin geçimini sağlamaktan sorumlu olmadıkları için, geçinememeyi kişisel bir başarısızlık ya da cinsiyet kimliklerinin sarsılması biçiminde yaşamıyorlar, öte yandan devlet kurumlarının baba/koca yerine geçip kadınlara ve çocuklara sahip çıkması, zaten “olması gereken” bir şey olarak algılanıyor. Üstelik kadınlar ailenin geçiminden sorumlu olmasalar da geçinememenin yükünü en çok onlar taşıyorlar. Çocukları doyuramamak, evi yaşanır halde tutamamak, onların hayatını ağırlaştırıyor (s.108).

Yoksulluğun ağırlığının çoğunlukla kadınların sırtına yüklenmesi özellikle son yıllarda sayıları gittikçe artan reisi kadın olan aileleri zor durumda bırakmaktadır. Bu durum sadece aile reisi kadın için değil, yetiştirmek için uğraş verdiği çocukları için de büyük bir mağduriyettir.

1.6.5. Sosyal İlişkilerin Zayıflaması

Kentleşme süreci, kent yapısının kozmopolitleşmesini, kentin kapitalistleşmesini ve kent dışından gelen göçlere bağlı olarak kentin sosyal dokusunun değişmesini kapsamaktadır. Kentte bir kesimin zenginleşmesi ve diğer kesimin yoksulluğa sürüklenmesi sonrası kent ayrışmaktadır. Bir yanda zenginleri çeken kentin kozmopolit sosyal dokusu, diğer yanda kente yeni göç edenlerin kente taşıdıkları kırsal kültürel değerler, kentteki insan ilişkilerinin doğasının değişmesine neden olan bir ikilik yaratmaktadır. Aytaç (2018), kentteki yeni sosyal ilişki düzenini şöyle tanımlar:

“...Kentteki insan ilişkileri, komşuluk, akrabalık, dostluk ve arkadaşlık bağları değişmeye başlar; iğreti ve soğuk bir hal alır, dahası güven, içtenlik, sadakat ve ötekine saygı ortadan kalkar. Bu süreçte, gelipgeçicilik, bir yere/zamana ait olmama, kalıcı ilişkiler kuramama, sorumluluk ve özgeci davranışlar yitip gider (s.6).”

Kentin bireyciliği ön plana çıkaran ve kapitalistleşen yapısı, kente göç etmiş ve kentle bütünleşememiş yoksul kimselerin kentte tutunmasını ve sosyal ilişkiler kurmalarını zorlaştırmaktadır. Kentte talep edilen değerlere sahip olmayan bu bireyler zayıf ve muhtaç olarak görülmekte ve dolayısıyla bu kişilerin kente göç ettikleri zaman sosyal ilişkileri zayıflamaktadır.

Aile içinde yoksulluk görüldüğü zaman ise aile bireyleri yoksulluk sebebiyle birbirlerini sorumlu tutmakta, ağır yaşam koşullarının da etkisiyle birbirlerine karşı tahammülsüz olmakta ve ilişkileri kopabilmektedir. Yoksulluğun sonuçlarından olan suç, yoksul insanlar için bir damgalanma sebebidir ve haklı ya da haksız ne şekilde olursa olsun damgalanan yoksul bireyler yalnız kalmaktadır. Yoksulluk yaşayan bireyler, kendilerini değersiz hissetmekte ve sosyal hayattan koparak içlerine kapanmaktadır. Ayrıca ağır hayat şartları yoksul bireyleri depresyona sürüklemektedir. Bu gibi durumlarda yine sosyal ilişkiler zayıflamaktadır. Sonuç olarak yoksulluğun olumsuz getirileri sebebiyle, yoksulluğu yaşayan bireyler hayatlarının pek çok döneminde çevreleriyle ve aileleriyle kurdukları sosyal ilişkilerin zayıfladığına şahit olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA

2.1.Sosyal Dışlanmanın Tanımı

Sosyal dışlanma, sosyal bilimlerde tartışılan temel sorunlardan biridir. Sosyal dışlanmanın ne olduğu üzerine farklı görüşler ve tanımlar bulunmaktadır. Sosyal dışlanmayla ilgili tanımlarda bu kavramla ilgili çok boyutluluğun öne çıktığı görülmektedir. Örneğin Avrupa Topluluğu Komisyonu, kavramın çok yönlü olduğunun altını çizerek kavramı yoksullukla bağdaştırarak tanımlamıştır (Smith'den aktaran Doğan, 2014):

Sosyal dışlanma çok yönlü ve değişken faktörlere vurgu yaparak insanların modern toplumun beraberinde getirdiği değişimden, uygulamalardan ve haklardan dışlanmalarını ifade eder. Yoksulluk bu duruma sebep olan en açık faktörlerden biridir. Bununla birlikte sosyal dışlanma aynı zamanda kişilerin barınma, eğitim, sağlık ve çeşitli hizmetlere ulaşmalarında ortaya çıkan yetersizliklere de işaret eder (s.135).

Peace ise sosyal dışlanma kavramını, bazı bireylerin maddi olanaklara erişim ve toplumla sağlıklı bir ilişki kurma noktasında toplumun dışına itilmeleri ve toplumda yurttaşlara sunulan bir takım fırsatlardan yararlanamamaları olarak tanımlamaktadır (2001, s.28). Burada fırsatlardan kasıt, üretim ve tüketim içerikli faaliyetlerde bulunma olabileceği gibi siyasal, kültürel veya sosyal içerikli eylemlerde yer alma da olabilir.

Kavram aynı zamanda toplumsal bütünleşmenin olması gereken noktaya yaklaşmadığını ve çeşitli grupların toplumdan soyutlandığını akla getirmektedir. Dolayısıyla sosyal dışlanma toplumda kabul görmenin ve toplumsal bütünleşmenin karşıtıdır. Bu anlamda sosyal dışlanma, toplumsal destekten mahrumiyet anlamına gelmektedir. Sonuç olarak dışlanmış birey veya gruplar, her türlü riske açık, savunmasız kalmış, zayıf kimselere dönüşmektedirler. Bu açıdan dışlanma bir çeşit 'sosyal hastalık' olarak değerlendirilmektedir (Alden & Thomas'dan aktaran Sapancalı 2005, s.53). Dışlanmış kişilerin, bu durumla baş edecek araçlara erişimlerinin olmayışı onları en başta bu hastalığa iten nedenlerdir. Dolayısıyla dışlanmış kişilerin, ekonomik ve sosyal

durumları iyileştirilmeden, kendilerini içinde buldukları durumdan kurtarmaları son derece güç hatta imkansızdır.

Yoksulluğu, insani boyutuyla ele alan Sen'e göre sosyal dışlamanın temelinde, insani yoksullukta olduğu gibi 'yapabilirlikten yoksunluk' faktörü vardır (2000, s.45). Sen ayrıca sosyal dışlanmayı aktif dışlanma ve pasif dışlanma olarak iki başlık altında değerlendirmektedir. Birincisi (aktif dışlanma) bazı insanlara veya gruplara fırsat tanınamaktır. Örneğin, göçmenlere ve mültecilere gittikleri ülkelerde yaşamlarını kolaylaştıracak uygun statülerin verilmemesi böyledir. Bu durum bir aktif dışlama örneğidir ve pek çok ülkede azınlıkta olan grupların yoksul kalmalarına sebep olmaktadır. İkincisinde ise dışlanma, herhangi bir dışlama teşebbüsü olmaksızın, bir süreç sonunda kendiliğinden ortaya çıkmaktadır ve bu da pasif dışlanmadır (Sen, 2000, s. 14-15). Bu duruma, ekonomik kriz sonucu işini kaybeden birinin kendini kapatması ve sosyal hayattan kopması örnek gösterilebilir.

Sosyal dışlanma kavramını bireyin kendini gerçekleştirmesinin önlenmesi ile bağdaştıran kuramcılar, kavrama farklı bir açıdan yaklaşmaktadırlar. Örneğin, De Haan'a göre sosyal dışlanma, bireylerin toplumdaki fırsatlara erişememeleri ve bunun sonucunda kendilerini gerçekleştirememeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ona göre birçok karar verici aktör ve sosyal bilimci dışlanmayı, istihdam piyasasından dışlanma ve kaçınılmaz yoksulluk olarak tanımlamakta, azınlıkta kalan bir grup ise temel sosyal haklardan yararlanamama olarak tanımlamaktadır (De Haan'den aktaran Şahin, 2009, s. 28). Burada vurgulanması gereken asıl husus şudur: Sosyal dışlanma, ister sosyal haklara erişememe ister kendini gerçekleştiremememe olarak ele alınsın bir grup ihtiyaçtaki yoksunluk, diğer alandaki yoksunlukları da tetikleyerek bireyin dışlanma sürecini hızlandırmaktadır. Politik, kültürel, maddi ve sosyal ihtiyaçlar birbirini tamamlamakta olup birinin bile eksik olması bireyin dışlanması gibi ciddi bir tehlikeye zemin hazırlamaktadır.

2.2.Sosyal Dışlanmanın Tarihçesi

Sosyal dışlanma kavramı 1960'lı yıllarda Fransa'da doğmuştur. Bu dönemde politikacılar, gazeteciler, akademisyenler ve bürokratlar gibi toplumun kilit mekanizmalarında söz sahibi olan gruplar, yoksullardan üstü kapalı olarak 'dışlanmışlar' olarak söz etmişlerdir (Sapançalı, 2003, s.13).

1970'li yılların sonlarına doğru tek bir sosyal dışlanma kavramı dışlanmışların statülerini tanımlamaya yetmemiş ve akademik çevreler, kavramı nesnel dışlanma ve öznel dışlanma olarak iki alt başlıkta incelenmeyi uygun görmüşlerdir. Öznel dışlanma, marjinal grupların toplumdaki dışlanmasını tanımlarken; nesnel dışlanma, bireyin kendi kontrolünde olmayan dışsal etmenlerden dolayı dışlanmasını tanımlamaktadır (Silver'den aktaran Şahin, 2009, s. 18).

1980'li yıllara gelindiğinde sosyal dışlanma işsizlik, toplumsal adaletsizlik ve yoksulluk olgularıyla anılmaya başlamıştır (Çakır, 2002, s. 84). Bunun sonucunda dışlanmayla mücadele için yeni politikaların geliştirilmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Fransa'da dönemin hükümeti mevcut sosyal koruma programlarından yararlanamayan kişileri düşünerek asgari gelir desteği programını uygulamaya koymuştur. Bu desteğin amacı, toplumsal bütünleşme konusunda hissedilen tehlikeyi önlemek için işsizlik, gecekondulaşma ve aile hayatında meydana gelen düzensizlikler gibi sosyal problemleri azaltmaktır (De Haan'den aktaran Şahin, 2009, s.19). Önlemlere rağmen, neoliberal politikalar ve küreselleşme süreciyle birlikte eşitsizlik, güvencesizlik, gelir dağılımı adaletsizliği gibi sosyal dışlanma ile ilişkili sorunlar giderek şiddetlenmiştir. Sosyal dışlanmanın 1980'li yıllardan itibaren Fransa sınırlarını aşmış ve evrensel bir kavram haline gelmesi, söz konusu neoliberal uygulamaların pek çok ülkeye dayatılması sonucu kalabalık kitlelerin bu olguyla tanışması sebebiyledir.

1990'lı yıllara gelindiğinde kavram, Sosyal Dışlanma Birimi'nin kurulmasıyla İngiltere'deki en önemli sosyal konulardan biri haline gelmiştir. Sapançalı'ya göre, kavramın İngiltere'deki yorumu, toplumsal dayanışmayı temel alan, sol eğilimli Fransız yorumundan farklı olarak, İngiliz liberal bireyciliğine dayalı bir yorumdur. Söz konusu

yorum farkından dolayı sosyal dışlanma, Fransa'da sosyal ve kültürel boyutta ele alınırken İngiltere'de gelir dağılımı adaletsizliği temelinde incelenmektedir (2003, s.18).

1970'lerden itibaren tartışılmasına karşın sosyal dışlanma kavramının Avrupa Birliği literatürüne girişi 1990'lı yılları bulmuştur (Atkinson & Davoudi, 2000, s. 427-428). Avrupa Komisyonu, kavramı ilk kez 1989'da vatandaşlara yeterli oranda sosyal haklar tanınmaması ile bağdaştırarak kullanmıştır. 1990 yılında ise temel vatandaşlık hakları konusunda çalışmalar gerçekleştiren Sosyal Dışlanma ile Mücadele Ulusal Politikalar Gözlemevi kurulmuştur (Cousins'den aktaran Şahin, 2009, s. 20). 1990'lı yıllarda, Avrupa Birliği ülkelerinde alarm verici boyutlara ulaşan istihdam sorunu, yoksulluk, uluslararası göç, aile yapısındaki bozulmalar ve refah devletinin gerilemesi gibi sorunlar kavramın gündemde kalmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler ışığında, Maastricht Anlaşması'na sosyal dışlanma ile mücadeleye dair maddeler konmuştur. Amsterdam Anlaşması ise sosyal dışlanma ile mücadeleyi tüm Avrupa Kıtasını kapsayacak şekilde genişletmiştir (De Haan, 2000, s.24).

2000'li yıllara gelindiğinde sosyal dışlanmaya yönelik çalışmaların ortaya konması amacıyla Lizbon'da bir komisyon kurulmuştur. Yoksulluğa karşı mücadele ve sosyal dışlanmanın önlenmesini hedefleyen komisyon 2006 ile 2010 yılları arasında sosyal politikaları gündemine almıştır. Ayrıca refah ve dayanışma hedefleri doğrultusunda hareket edilmesini kararlaştırarak 2010'u Avrupa'da "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmayla Mücadele Yılı" olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda komisyon tarafından asgari ücretlerle ilgili düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve işgücü piyasalarından dışlananların entegrasyonu gibi hedefler kabul edilmiştir (Saith'den aktaran Doğan, 2014, s.146). Söz konusu süreçten bu yana sosyal dışlanma, Avrupa ülkelerinde sosyal politika ve istihdam tartışmalarının odağındaki yerini korumaktadır.

2.3. Sosyal Dışlanmanın Oluştığı Alanlar

Bireylerin sosyal dışlanma sonucu yaşadıkları topluma istedikleri düzeyde katılamamaları, onları hayattaki çeşitli alanlarda mahrumiyete sürüklemektedir. Sosyal dışlanmaya uğramak bireylerin söz konusu alanlara katılımlarını ya tamamen ya da kısmen sonlandırmaktadır. Bu mahrumiyet alanları işlevlerine göre sınıflandırıldıklarında sosyal dışlanmanın olduğu alanlar ya da diğer bir deyişle sosyal dışlanmanın türleri ortaya çıkmaktadır. Söz konusu alanlar incelendiğinde işyerleri, okullar, bazı politik girişim platformları gibi yerler göze çarpmaktadır. Sosyal dışlanma bu alanların yalnızca birinde oluşabileceği gibi çoğunlukla bir alandan dışlanma öbür alandan dışlanmayı tetiklemektedir.

2.3.1. Ekonomik Alandan Dışlanma

Sosyal dışlanmanın ekonomik hayattaki görünümü, bireyin iş hayatından dışlanması şeklindedir. Bireyler eğitimsiz oldukları, sağlıkları el vermediği ya da vasıfsız olmaları dolayısıyla otomasyon çağında kendilerine yapacak iş kalmadığı için ekonomik alandan dışlanabilirler. Otomasyon sürecinde işçi emeğine gereksinim azalmış, işletmeler mekanikleşmeye başlamıştır. Söz konusu dönüşüm sebebiyle işsiz kalıp ekonomik alandan dışlanan bireyler, sisteme uyum sağlama umutlarını gün geçtikçe yitirmiş, gelir yokluğu sebebiyle yeteri kadar tüketemeyecek konuma gelmişlerdir. Bireylerin sisteme entegre olmalarının yolunun tüketimden geçtiği göz önüne alındığında, yeterince tüketemeyen bireylerin sistem dışına itilmelerinin ne kadar olağan bir sonuç olduğu da anlaşılacaktır. Bugün dünya ekonomisinde, üretemeyen ve daha da vahimi üretileni tüketemeyen bireylere yer yoktur. Bu anlamda George, yaşadığımız çağı 'dışlanma çağı' olarak nitelendirmektedir (George'den aktaran Tartanoğlu, 2011, s.7).

Bauman, içinde bulunduğumuz çağa George'dan daha karamsar yaklaşmaktadır. Bauman'a göre, gelişmiş ülkelerdeki dışlanmışlara, yedek işgücü olarak bile ihtiyaç duyulmamaktadır. Çünkü Bauman sermayenin artık kendi ülkesindeki işsiz ve yoksul kesimlere çare aramak yerine, işgücünün daha ucuz olduğu bölgelerde düşük ücretlerle

işçi çalıştırıp yoksulluğu yayma peşinde olduğunu düşünmektedir (1999, s. 80). Yakın bir gelecekte, otomasyonun iyice gelişmesiyle işsizlik ve dışlanmanın daha da artması beklenmektedir. Bunun anlamı çok sayıda işçinin gıda, eğitim, ulaşım, eğlence gibi harcamaları gereğince karşılayamayacağı ve kültürel faaliyetlere katılamayacağıdır. Ekonomik alandan dışlanan birey, sosyal hayattan da dışlanınca işlevsizleşmiş olur. Bu işlevsizleşme durumu çağımıza özgü bir durumdur. Laçiner'e göre, toplumsal üretim ve hizmet mekanizmaları giderek daha az sayıda ve daha vasıflı insanlarla işleyebilir hale geldiği için her an işlevsiz 'artık insan' üretilmektedir (2007, s. 323). Söz konusu artık insanlar ekonomik alanda kendilerine yer bulamadıkları için iş vasıtasıyla da sosyal statü elde edemezler. Bu açıdan iş, kişinin toplumsal statüsünü ve özsaygısını etkileyen temel etken olmaktadır. Çok sayıda birey kendini işleri vasıtasıyla tanıtmaktadır. Günümüzde iş, bir nevi bireyin kimlik edinme aracına dönüşmüştür. Normlar bu kadar keskin, şartlar bu kadar ağırken kişilerin ekonomik hayattan dışlanmalarının sonuçları ürkütücüdür.

2.3.2. Toplumsal Alandan Dışlanma

Sosyal dışlanmanın toplumsal alandaki yansımada, dışlanmış bireylerin toplumla etkileşime geçmelerinin engellendiği görülmektedir. Hekimler'e göre kişilerin kimlikleri yani ırkları, inançları, cinsiyetleri sosyal dışlanmaya uğramaları için bir neden olabilirken ten rengi, cinsel tercihler, göçmen-mülteci statüsü ya da engelli olmaları da yine toplumsal dışlanmaya sebep olabilir (2012, s. 5). Bu bireylerin toplumun ortak kullandığı kamusal alanlarda ya da devletin hizmet veren kamu binalarında bir takım engellerle karşılaşmaları olasıdır. Bu engeller genelde gösterilen hoşnutsuz tutum olurken bazı uç örneklerde şiddete kadar gidebilmektedir. Bu durum dışlanma mağdurlarını çaresizliğe itmekte, yalnızlaştırmakta ve yabancılaştırmaktadır.

2.3.3.Siyasal Alandan Dışlanma

Ekonomik ve toplumsal dışlanma beraberinde siyasi alandan dışlanmayı getirmektedir. Siyasal alandan dışlanma, bireyin içinde bulunduğu güçsüz konum nedeniyle siyasi alanda yeterince aktif olamaması ve hukuki haklarından gereğince faydalanamaması demektir (Adaman & Keyder, 2006, s.10). Siyasal dışlanmaya kırsal bölgede yaşama, gelir dağılımı adaletsizliği, fırsat eşitsizliği, sendikasızlık, kanun önünde eşit olamama ve eğitimsizlik gibi etmenler neden olmaktadır. Bu durumda siyasi anlamda gücü elinde bulunduran iktidarlar sözü geçen etmenlerden muzdarip olan kesimleri dışlamakta, dışlanan kesimler de siyasi güce hiçbir şekilde yakın olamadıklarından siyasi faaliyetlere katılamamaktadırlar. Yoksulluk döngüsünü anımsatan bu durum devam ettiği takdirde dışlanan bireyler, kendilerini ilgilendiren karar mekanizmalarına dahil olamayıp maddi manevi zarara uğrayabileceklerdir.

2.3.4.Mekansal Alandan Dışlanma

Mekansal dışlanma, mekanlara ulaşımında engellerle karşılaşılması durumudur. Kapitalist sistem yarattığı üst sınıfın gündelik yaşamını, devasa yaşam alanlarından spor merkezlerine, alışveriş merkezlerinden eğlence yerlerine kadar düzenlemektedir. Bireyler bu şablon içinde tüketerek kimlik kazanmaktadırlar. Bu noktada tüketim toplumunun dışında kalan alt sınıf bireyler, tüketenlerin mekanlarından dışarı doğru itilmektedirler. Sebep olarak da genelde alt sınıfların suça eğilimi gösterilmektedir. Yine benzer bir kaygıyla toplum kişiyi yaşadığı mekan nedeniyle de dışlayabilmektedir. Özellikle belli mahallelerde yaşayan insanların damgalanması neticesinde kimi yerlerde kabul görmemeleri onların ayrımcılığa uğramalarına sebep olmaktadır. Burada da tekinsiz öteki imgesi öne çıkmakta ve yine güvenlik bahane edilmektedir. Adaman ve Keyder, mekânsal dışlanma kavramını biraz daha genişletmiş ve kişilerin yaşadıkları bölgedeki kamu hizmetlerinden ulaşım zorluğu, kamu kurumlarının niceliksel ve niteliksel olarak eksiklikleri gibi sebeplerle olması gerektiği biçimde yararlanamamalarını da mekânsal dışlanmanın içine dahil etmişlerdir (2006, s.10).

Mekansal dışlanma, çoğunlukla dışlanan kişilerin söz konusu mekanların kültürel dokularına ait olmadıklarını hissederek oralardan gönüllü veya gönülsüz olarak ayrılmaları ile sonuçlanmaktadır. Adaletsizlik duygusunu tetikleyen bu durum devam ettiği takdirde istenmeyen birey kendini oldukça değersiz hissedecek ve toplumla kaynaşma konusunda kaygı ve isteksizlik duyacaktır.

2.3.5.Kültürel Alandan Dışlanma

Kültürel alandan dışlanma ekonomik nedenlerden bağımsız olarak, toplumsal ve kültürel hayata dilediğince katılamama durumudur. Adaman ve Keyder'e göre kültürel dışlanma, bulunulan bölgedeki çoğunluğa göre farklı bir etnik kökenden gelmek ya da farklı bir din-mezhep üyesi olmak, aksanlı konuşmak, farklı giyim kuşam ya da farklı cinsel tercihler gibi nedenlerden dolayı oluşabilmektedir. Bunlarla birlikte eğitim durumlarındaki farklılıklar da dışlanmaya zemin hazırlamaktadır. Kültürel dışlanma sosyal etkinliklere alınmama, soğuk davranılma, ayrımcılığa uğrama (diğerlerinden daha az onaylanma) ve çeşitli engellerin çıkartılması şeklinde görülmektedir (2006, s. 10). Özellikle kültür farklılıklarının daha çok olduğu büyük şehirlerde görülen bir dışlanma türü olan kültürel dışlanma, mağdurlarının içe kapanmalarına, öfkelenmelerine ve buldukları yerlere yabancılaşmalarına sebep olmaktadır.

2.4.Türkiye'de Sosyal Dışlanma

Türkiye'de sosyal dışlanmayı, yoksulluk ve kentleşme süreçlerinden ayrı ele almak mümkün değildir. Çünkü Türkiye'de sosyal dışlanma özellikle kente göç etmiş yoksul bireylerin yaşadıkları bir deneyimdir. Bu sebeple öncelikle Türkiye'deki kentleşme olgusuna değinmek gerekmektedir. 1980 sonrası uygulamaya konan neoliberal ekonomik politikalarla birlikte ülkemizde kentleşme olgusu gündeme gelmiştir. Tarımın zayıflamasıyla işsiz kalan kitleler, yoğun bir biçimde büyük kentlere göç etmiş ve burada kendilerine yeni bir düzen inşa etmeye başlamışlardır. Böylece yeni bir yoksul kitlesi ortaya çıkmıştır: Kent yoksulları. Tekeli (2000), kentsel yoksulluk deneyiminin tanımını şöyle yapmaktadır:

Kentsel yoksulluk her gün onu yaşayan için, bölünemeyen bir bütündür. Yoksulluk deneyimi sadece bir gelir azlığı, temel kentsel hizmetlerden mahrum olma değildir; aynı zamanda alt sosyal statülü mahallelerde yaşama, kent mekanında marjinalleşme, sağlıksız çevre koşullarında yaşamını sürdürme, adalet, eğitim, sağlık hizmetlerinden daha az yararlanabilme, şiddete daha açık olma, yeterli güvenliğe sahip olmamaktır. Bu bütünlük hem mekânsal düzeyde hem de bireysel düzeyde yoksulluğun sürekli olarak yeniden üretilmesinin koşullarını oluşturmakta, onu yaşayanlar için bir kader gibi algılanmasına yol açmaktadır (s. 145).

Yoksulların kentlerde belirli bölgelerde yoğunlaşması ve zenginlerle mekânsal ayrışması özellikle son birkaç on yıldır görünür olmuştur. Artan alışveriş merkezleri ve duvarlarla çevrili nöbetçili siteler, yoksul sınıfları mekânsal olarak dışlamakta ve sınıflar arası çelişkiyi arttırmaktadır. Dolayısıyla 1980 sonrası dönemin büyük kentlerinin en belirgin özelliklerinden birisi, aynı kent içindeki mekânsal ayrışmalardır. Mekânsal ayrışma, artan araç sahipliğiyle üst ve orta sınıfın kentin çevresini oluşturan gecekondu halkalarını aşarak merkeze daha uzak konumlarda yeni yerleşim yerleri oluşturmalarıyla başlamıştır. Bu durum mekânsal dışlanmanın tipik örneğidir. Varoş veya yoksul mahallelerinde yaşayan pek çok kişi zenginlerin yaşadığı lüks banliyö bölgelerinden dışlanmaktadır. Varlıkları bu yerlerde hoş karşılanmamakta ve şüphe uyandırmaktadır. Ancak, kentlerde yaşanmakta olan ayrışma süreçleri sadece mekânsal değildir. Aynı zamanda tüketim alışkanlıkları, davranış kalıpları ve siyasal tercihler açısından da bir ayrışma söz konusudur. Aynı kent içinde bir yanda yaşam kalitesinin yüksek olduğu lüks siteler, banka binaları, büyük iş merkezleri, ticaret ve alışveriş merkezleri ve eğlence yerleri bulunmaktadır. Diğer yanda ise, nüfusun büyük bölümünün yaygın işsizlik, düşük ücretli işlerde çalışma, düşük gelir, yoksulluk gibi sorunlarla boğuştuğu ve konut, sağlık, eğitim, ulaşım gibi temel kentsel hizmetlerden en alt düzeyde yararlandığı bir yapı mevcuttur. Bu yerler, içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin sağlanmadığı, çöplerin toplanmadığı, yolların asfaltlanmadığı, konut açığının yaşandığı, sağlık ve eğitim olanaklarının eksik karşılandığı yerlerdir. Bu durum ekonomik alandan dışlanma için zemin hazırlamaktadır. Yaşadığı bölgedeki mahrumiyetler yüzünden iyi eğitim alamayan bireyler buldukları düşük ücretli işlerde çalışmaya devam etmek zorunda kalmaktadırlar.

Giderek birbirinden kopan farklı yaşam alanlarıyla bugünün kentleri bölgelere ayrılmış görünümündedir. Söz konusu ayrışma durumu, yoksul mahallelerde yaşayan kesimin, sosyal dışlanmaya uğramasını da beraberinde getirmektedir. Adaman ve Keyder'e (2006) göre: "Gecekondu ve varoş sakinleri için sosyal dışlanma, kentin farklı bölgelerine girildiğinde sürekli karşılaşılan sıradan fakat öfkelenendirici bir deneyimdir" (s. 83).

Gecekondu ve varoşlarda yaşayan bireyler çoğunlukla çalışan yoksullardır ve genelde düzensiz de olsa bir işleri vardır. Gelirleri ise yoksulluk sınırında veya altındadır. Çalışan yoksulların varoşlara itilme durumu, onları sadece ekonomik ve mekânsal dışlanmayla vurmakla kalmaz; onların kültürel ve siyasal alandan dışlanmalarına da sebep olur. Bu kişiler aynı zamanda polis, mahkeme, yerel yönetimler gibi çeşitli kamu otoriteleri nezdinde de semt ayrımcılığına uğrarlar ve mağdur edilirler.

Sonuç olarak, kent birbirine bağımlı bireylerden oluşan bir toplumsal düzendir. Sosyal dışlanma ise, bu düzenin bir parçası olmaktan çıkmak anlamına gelmektedir. Ülkemizde çarpık kentleşmeyle birlikte kente taşınan ama bir türlü tutunamayan nüfus, tüm kentsel yapıdan koparak kendine özgü yaşam alanları oluşturmuştur. Fakat bu alanlardaki kamu kuruluşları ve altyapı eksiklikleri onların kendilerini her anlamda dışlanmış ve terkedilmiş hissetmelerine sebep olmaktadır.

2.5.Sosyal Dışlanmanın Nedenleri

Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, coğrafi ve hatta bireysel özellikler gibi birçok farklı değişken bir araya gelip sosyal dışlanma sürecini başlatabilmektedir. Bu nedenle sosyal dışlanma için pek çok bireysel veya dışsal sebep sıralanabilir. Bunlar arasında en belirleyici olanları küreselleşmeyle değişen iş gücü yapısı, gelir dağılımının bozulması, işsizlik, çalışılsa da yoksul kalınması, sosyal korumanın yetersizliği, göç ve engellilik halidir.

2.5.1.Gelir Dağılımının Bozulması

Küreselleşme nedeniyle artan rekabet gelir eşitsizliğini tırmandırmıştır. Eşitsizlikten en yüksek payı alan dar gelirli, yoksul bireyler, yoksulluk/yoksunluk süreci içerisinde olağan hayat standartlarının altında kaldıkları için sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar (Sapançalı, 2005, s.98). Bu bağlamda denilebilir ki, bireylerin sosyal dışlanmaya uğrama olasılıkları ile gelir adaletsizliğinin kendileri aleyhinde artış göstermesi arasında bir korelasyon söz konusudur.

Gelir dağılımı adaletsizliği kartopu etkisi yaratarak fırsat eşitsizliği şeklinde giderek büyümektedir. Toplumsal kurumlar ve düzenlemelerin birbirleriyle ilişkili olmaları sebebiyle ekonomik eşitsizlik diğer alanlardaki eşitsizliği de beraberinde getirmektedir. Örneğin, işsiz bir kişinin bankadan kredi alamaması ve eğitimsiz bir insanın iyi bir iş bulma imkânının çok az olması gibi. Bireylerin sosyal, ekonomik, kültürel alanlarına etki eden eşitsizlik ve mahrumiyet hali sosyal dışlanmaya zemin hazırlamaktadır.

2.5.2.İşsizlik

İşsizliğin getirdiği sorunlar sadece yoksullukla sınırlanamaz. İşsizlik birey için dışlanma mekanizmalarını tetikleyen en önemli etmenlerden biridir. Nitekim işsizlik sadece maddi bir sorun değildir. Laçiner'e (2007) göre: "Ontolojik açıdan bakıldığında işin temelini oluşturan üretken, yapıcı, yaratıcı etkinlik, insanın türsel özelliği yani insanı insan kılan şeydir. Dolayısıyla işsizlik iktisâdi bir sorun olmanın öncesinde ve ötesinde varoluşsal bir sorundur" (s.213).

İşsiz kalan bireyler sadece sigorta ve emeklilik gibi ekonomik fırsatlara erişimden mahrum kalmazlar, toplum hayatına katılım gibi sosyal faaliyetlere erişimden de mahrum kalırlar. Şenol'a göre işsiz kalan kişi iş arkadaşlarıyla olan sosyal ilişkilerinden kopar, bir şeyler yapma ihtiyacının yeri olarak işteki meşguliyetini yitirir ve topluma faydalı olma, işe yarama duygusunu kaybeder. İşsiz kalan kişi ayrıca çalışma hayatının dışında olduğu için zaman duygusunu ve buna bağlı olarak düzen algısını da kaybeder. Bireysel, sosyal ve mesleki perspektifleri zamanla yok olur.

Böylece işsizlik dönemlerinde kazanılan alışkanlıklar nedeniyle çalışma ortamı artık bu kişiler için oldukça sıkıcı hale gelebilir (2010, s.83-84). Hatta işgücü piyasasından uzaklaşan kişiler zamanla aile bağlarını bile yitirebilirler. Ünlü edebiyatçı Kafka, Dönüşüm (The Metamorphosis) romanında tam da bu noktanın altını çizmektedir. Romanın başkahramanı Gregor Samsa, bir sabah aniden hamam böceğine dönüştüğü ve yeni bedeniyle çalışması mümkün olmadığı için artık işe gidememektedir. Tüm yaşamını yalnızca iş hayatıyla sınırlandıran ve çalışmak için yaşayan Gregor için işe gidememek fikri böceğe dönüşmekten daha kötü bir fikirdir. Ailesinin ona yüklediği sorumluluğu yerine getiremeyeceği ve bunun sonucunda terk edileceği gerçeği onu böceğe dönüşmüş olmaktan daha fazla endişeye sürüklemektedir.

Resim 1: The Metamorphosis (Mario, 2016)

İşsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya sebep olmasına karşın, iş bulmak her zaman yoksulluk ve dışlanmadan kurtulmak anlamına gelmemektedir. Çünkü çalışılan işin biçimi de dışlanma sebebi olabilmektedir. Bu durum en iyi çalışan yoksullar kavramıyla açıklanmaktadır. Işık'a göre, uygun olmayan, sağlıksız ortamlarda, çoğu zaman iş güvencesinden yoksun işlerde çalışanlara 'çalışan yoksul' denmektedir (2011, s.111). Genellikle yoksul ailelerin çocukları olarak dünyaya gelen, gerekli eğitimi alamamış, dolayısıyla da uygun iş bulmakta güçlük çeken çalışan yoksulların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Çalışan yoksulların istihdam biçimleri, tele-çalışma, yarı zamanlı çalışma, çağrı üzerine çalışma, iş sözleşmesi olmadan çalışma gibi standart

dışı yeni istihdam şekilleri olarak karşımıza çıkmaktadır (European Commission, 2005, s. 63). Çalışan yoksullar arasında ayrılmaların, boşanmaların daha çok olduğu, aile içi bağların kırılanlaştığı, sosyal faaliyetlere katılımın düşük olduğu ve arkadaşlık, komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı ortaya konmuştur (Şenol, 2010, s. 79-80). Bu bağlamda geçici istihdam bireyler için maddi ve sosyal konularda olduğu kadar aile ilişkilerinde de sorunlara neden olabilmektedir.

Sonuç olarak çalışma hayatına katılmış olmak sosyal dışlanma riskini ortadan kaldırmamaktadır. Gelir düşüklüğü kaynaklı maddi yetersizlik, çalışma koşullarının ağırlığı ve güvencesiz istihdam, dışlanmış birey ve grupların ortaya çıkışında önemli sebepler olarak görülmektedir.

2.5.3.Sosyal Korumanın Yetersizliği

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sosyal korumayı çeşitli riskler (hastalık, gebelik, iş kazası, işsizlik, yaşlılık ve ölüm) sonucunda gelirden ciddi bir azalmaya veya tamamen gelir kaybına neden olan ekonomik ve sosyal sıkıntılara karşı bireyi koruyan bir dizi önlem olarak tanımlamaktadır (Garcia & Gruat, 2003, s. 13). ILO tarafından yayınlanan Adil Bir Küreselleşme için Sosyal Adalet Bildirgesi'nde sosyal korumanın ihtiyaç halindeki herkesin temel gelir sahibi olabilmesi için gerekli önlemleri kapsayacak şekilde sosyal güvenliği sağlaması gerektiği belirtilmektedir. Aynı bildirmede her çalışana sağlıklı ve güvenli çalışma koşullarının oluşturulması gerektiği ve ekonomik büyümenin sonuçlarından herkesin adilce yararlanabilmesi için tüm çalışanlara ve benzeri bir korunma ihtiyacında olan herkese asgari geçim ücreti temin edilmesi gerektiği de belirtilmiştir (ILO, 2008). Görüldüğü gibi sosyal koruma, bireyleri dışlanmışlıktan ve yoksulluktan korumak için tasarlanmaktadır. Söz konusu koruma sistemleri, toplumu temel bir ekonomik güvenceden yararlandırmaya çalışırken aynı zamanda toplumun gelişmesi ve büyümesi için adaletin ve toplumsal bütünlüğün oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Böylelikle toplumun yaşam kalitesinin artırılmasına ve toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Eksiklikleri halinde ise yoksul bireylerin yaşam koşulları iyileştirilememekte ve sosyal dışlanma konusunda onları koruyacak önlemlerden en önemlisi ortadan kalkmaktadır.

2.5.4.Göç

Göç, iç ve dış göç olmak üzere iki başlık altında değerlendirilebilir. Dış göçler, genellikle bulunulan ülkeden daha iyi yaşam koşulları sunan gelişmiş ülkelere yapılan göçlerdir. Küreselleşme nedeniyle giderek ağırlaşan ekonomik şartlar ve buna paralel sosyal çalkantılar kişileri alternatif ülke arayışına yöneltmektedir. Göç edenler kendi ülkelerindeki sosyal dışlanmadan kaçmakta ancak göç ettikleri yerde de dışlanabilmektedirler. Çünkü göç edilen ülkede yardım almadan iş hayatına katılmaya çalışmak, ev bark edinmek ve iletişim engellerini aşır bulunulan yerdeki topluluğa kendini kabul ettirmek oldukça zorlu bir süreç olabilmektedir.

İç göç, çoğunlukla aynı ülke içerisinde kırsal bölgelerden büyük şehirlere doğru gerçekleşmektedir. Göç edenlerin kentlerde yerleştikleri bölgeler genelde kentliler tarafından varoş olarak nitelenen yoksul bölgeler olmaktadır. Bu bölgelere yerleşen göçmenler bölgenin itibarı sebebiyle toplumsal alandan dışlanabilmekte, ekonomik ve sosyal fırsatlara erişim engeline takılabilmektedirler. Tüm bunların sonucunda, kentin dışındaki alanlarda suça eğilimli bireyler yetişebilmektedir. Göç edilen bölgelerdeki hemşehrilik ilişkileri de bu duruma engel olmaya yetmemektedir. Bora'ya göre, büyük kentlerde, göç eden kişiler için ne geniş akraba ağları ne de hemşehrilik/komşuluk ilişkileri sosyal dışlanmadan korunma bağlamında tam bir güvence oluşturmaktadır (2007, s.101). Hal böyle olunca yoksulluktan kurtulmak için büyük kentlere göç eden yoksulları daha büyük bir yoksulluk ve dışlanma çıkmazı karşılamaktadır.

2.5.5.Engellilik

Engellilik hem bedensel hem de sosyal olarak ortaya çıkabilmektedir. Bedensel engelliliğin olduğu durumlarda engelli bireyler, barınma yetersizliği, düşük istihdam oranları ve eğitim eksikliği gibi etkenlerle yoksulluğa mahkum edilmekte ve topluma katılımlarının sistemik bir biçimde dışlandığı bir hayat sürmek zorunda kalabilmektedirler. Bu dışlanma hali, toplum tarafından aciz görülmeleri, gereksinim duydukları sosyal desteklere erişim sorunları, işsizlik, eğitim eksikliği ve yoksulluk gibi sorunlar yüzünden ortaya çıkmaktadır. Sosyal destek yoksunluğu, kamusal hizmet

binalarına erişim ve hizmet alma sorunu gibi problemler engelli bireylerin topluma katılımlarını zorlaştıran diğer etkenlerdir. Fiziksel engelliliğin sosyal dışlanmayla birleştiği bu hal, Bölükbaşı'na göre engelli bireylerin toplumun diğer bireyleriyle eşit fırsatlara sahip olmasını sağlayacak ve ihtiyaç duydukları hizmetlere erişimini kolaylaştıracak sistemler kurulmadığı müddetçe sürecektir (2009, s. 23).

Sosyal Engellilik hali ise bireylerin sosyal, mental ve fiziksel olarak gelişimlerinin önünü tıkayıcı engeller ve dezavantajlar sonucu çalışmamaları, sosyal yaşamlarını geliştirememeleri ve kalitesiz bir hayat sürmeleri anlamına gelen bir terimdir. Sosyal engelliler grubuna uyuşturucu-alkol mağdurları, suçlular, mahkumlar, eski mahkumlar, aileleri tarafından terk edilmiş yetimler, savaş bölgelerinden göç etmek zorunda kalan savaş mağdurları gibi gruplar dahil edilebilmektedir (Soyaslan, 2016, parag. 3) Bu gruplar onlara sosyal, psikolojik ve maddi destekler verilmezse dışlanmış bireyler olarak kalmaya mahkum olacaklar ve toplumsal bütünleşme adına hiçbir ilerleme kaydedilemeyecektir.

2.6.Sosyal Dışlanmanın Sonuçları

Dışlanmış bireyler genellikle zayıf, hayatları boyunca adaletsiz muamele görmüş ve olası her türlü riske karşı savunmasız kalmış kimselerdir. Özellikle ekonomik alandan dışlanma bireyler için ekstra bir savunmasızlık ve temel ihtiyaçları dahi karşılayamayacak duruma düşme riski taşımaktadır. Bu durumdaki bireyler toplumsal değerlere ve özbenliklerine yabancılaşmakta, sorumluluklarını yerine getirmede aciz kalmakta ve ailelerine karşı mahcup duruma düşmektedirler (Özkul'dan aktaran Şahin, 2009, s.78). Yabancılaşma sonucunda dışlanmış bireyler yalnızlık duygusuna kapılmakta ve kendilerini destekten yoksun, kuvvetsiz ve çaresiz görmektedirler. Dolayısıyla endişeli ve güvensiz halleriyle kendilerinden beklenmeyecek dengesiz davranışlar sergileyebilmektedirler. Bunun sonucunda da çevrelerindeki insanlarla ilişkileri bozulabilmektedir. Dışlanmışların maruz kaldıkları endişe hali, fiziksel ve ruhsal sağlıklarının da kötüye gitmesine neden olmaktadır. Yoksulluk, sosyal dışlanma ve sağlık ilişkisini araştırdığı çalışmasında Cattel, sosyal dışlanmanın bireylerde stres, kınanma duygusu, güçsüzlük, umutsuzluk ve kadercilik gibi etmenleri tetiklediği ve

nihayetinde sosyal bağları zayıflatarak toplumda suç oranlarının yükselmesine ve dışlanan bireylerin sağlık sorunları yaşamasına neden olduğu sonucuna varmıştır (2001, s. 1514-1515). Bozuk sağlık, dengesiz davranışlar ve dışlanma bir araya gelince dışlanmış bireyler kaçınılmaz olarak hayata karşı ümitlerini kaybetmekte ve toplumla kaynaşma konusunda isteksiz davranabilmektedirler.

2.7.Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma İlişkisi

Yoksulluk ve Sosyal dışlanma ilişkisinin anlaşılabilmesi için yoksulluk ile işgücü piyasaları arasındaki ilişkiye değinmek gerekmektedir. Az gelişmiş ülkelere bakıldığında yoksullar arasında önemli bir yüzdenin işsizlere ayrıldığı görülür. Bu grup, yüksek oranlara varan işsizlik nedeniyle iş bulma konusunda cesaretleri kırılan veya herhangi bir nedenle işgücü piyasasının dışında kalan kalabalık bir kesimdir ve onların durumunu anlatmak için sınıf-altı³ ve kenardalık kavramları kullanılmaktadır.

Kenardalık, yoksulların ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda sisteme adapte olamadığını ve sistemin içine giremediğini ifade eden bir kavramdır. Özellikle Güney Amerika ülkelerindeki yoksullar için kullanılan bu kavram kendini sistemden soyutlayan, marjinal olarak tasvir edilen grupların ortaya çıkması şeklinde göstermektedir ve sosyal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, özellikle ekonomik ilişkiler açısından sisteme entegre olması giderek zorlaşan bir kitlenin varlığına işaret etmektedir (Buğra & Keyder, 2003, s.21).

Sınıf-altı kavramı ise ABD özelinde gündeme gelmiştir ve insanların var olan sistemin değişmesinden ötürü mevcut konumlarını koruyamamaları sonucu kendilerine ayrı bir dünya kurarak sınıflar altı bir tabaka haline gelmelerini anlatmaktadır (Buğra &

---

³Sınıf-altı kavramı, ortaya çıkışından bir süre sonra ana akım medya tarafından sıklıkla kullanılarak, özellikle ABD’de, vergi mükelleflerinin vergilerinin boş yere, “asalak”, “ahlaksız”, hatta suça yatkınlığı ölçüsünde “tehlikeli” bir kesime aktarıldığı imajını oluşturmak için kullanılmıştır. Bu sayede refah politikaları ve sosyal güvenlik harcamalarındaki kesintiler meşru bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır (Özbudun, 2002, s.57). Türkiye’de ise medyada sınıf-altı kavramın yerine “varoş” kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Genel kullanımı itibarıyla varoş ya da varoşlarda yaşayan insanlar, sınıf-altı olarak tabir edilen yoksullarla aynı gibi durmaktadır.

Keyder, 2003, s. 20). Sınıf-altı kavramının belirli bir yoksulluk durumunu tanımlamasının tarihsel kökeni⁴, İsveçli ekonomist-hukukçu Gunnar Myrdal'ın siyahilerin New York'ta yaşadığı yoksul mahallelerde yapılan işsizlik çalışmalarına kadar gitmektedir. Myrdal'ın sınıf-altı kavramını geliştirmesine yönelik girişiminin hareket noktasını, nüfusun büyük bir bölümünü kronik işsiz ve çalışamaz hale sokan sanayileşmenin tehlikelerini açığa çıkarmak oluşturmuştur. Sürekli işsizlik ve ekonomik sistemden dışlanma hali Myrdal'a göre sınıf-altının suçu değildir. Çünkü ihtiyacı olanlar ve iş isteyenlerin tümü iş bulamamış, ulusun yaşamını ve başarısını paylaşamamıştır (1963, s.10). Dolayısıyla yoksulluk, işsizlik ve sosyal dışlanma bunları tercih etmenin ve istemenin değil tümüyle ekonomik sistemin bir sonucudur.

Sınıf altı'nın göstergeleri, işgücü içinde sürekli bir şekilde yer alamama, çalışma gerektiren fırsatlardan yararlanma konusunda isteksizlik, daha genel olarak yetişkinlerin formel ekonomik sistemin dışında kalması ve bunların sonucunda sosyal açıdan tecrit olmalarıdır (Şenses, 2002, s.91). Bu verilerden hareketle işsizlik sebebiyle yoksulluğun sosyal dışlanmadan önce ortaya çıktığı söylenebilir. Sosyal dışlanma durumu da yoksulluğun hemen akabinde ortaya çıkmaktadır.

İki kavramın günümüzdeki karşılıklarına baktığımızda birbirlerinin yerine kullanılmalarının mümkün olmadığını görürüz. Çünkü yoksulluktan farklı olarak sosyal dışlanma terimi çok çeşitli sosyal problemlerin aynı anda hissedildiği durumları tanımlamak için kullanılmaktadır. Hatta dışlanma yoksulluktan bağımsız olarak görülebilmektedir. Özellikle etnik sebepler, cinsel tercihler, çalışılan iş gibi unsurlar kişileri yoksul olmasalar dahi dışlanan bireyler haline getirebilirler. Graham Room'a

---

⁴Sınıf-altı kavramının tarihsel kökeninin aslında Marx'ın lümpen proletarya kavramına kadar gittiği söylenebilir (Giddens, 2008, s. 362). Marx, Louis Bonaparte'ın 18 Burumaire'i adlı eserinde (2002, s. 72) bu kavramı, Louis Bonaparte'ın iktidar mücadelesinde kendisine potansiyel müttefik olarak gördüğü bir gruba atfen kullanmıştır. Marx, lümpen proletaryayı (alt-proletarya) şöyle betimlemiştir: "Nasıl yaşadıkları ve hatta nereden geldikleri belirsiz... Yıkıma uğramış kibar düşkünler yanında, burjuvazinin kokuşmuş serüvencileri ve döküntüleri yanında (...) başıboş serseriler, yol verilmiş askerler, zindandan çıkmış forsalar, sürgün kaçını kürek mahkûmları, hırsızlar, şarlatanlar, lazzaroniler, yankesiciler, gözden sürmeyi çeken hokkabazlar, kumarbazlar, genelev patronları, hamallar, işsiz yazarlar, org çalıcıları, paçavracılar, bileyciler, kalaycılar, dilenciler (...)"

göre, sosyal dışlanma yoksulluktan daha geniş bir olgudur; çünkü bireylerin yaşam kalitelerini belirleyen pek çok etmeni bünyesinde barındırmaktadır. Bu etmenlere bakıldığında topluma katılım yetersizliği, sosyal bütünleşmenin olmayışı ve güçten yoksunluk gibi ögeler öne çıkmaktadır (Room'dan aktaran Adaman ve Keyder, 2006, s. 8). Başka bir farklılık da kavramların odak noktalarına aldıkları olgulardadır. Sosyal dışlanma kavramının merkezinde topluma katılamama olgusu yer alırken yoksulluk kavramının merkezinde gelir yetersizliği yer almaktadır. Bu açıdan sosyal dışlanma kavramının yoksulluk çalışmalarına yaptığı en önemli katkı, dikkati sosyal ilişkiler ve topluma katılım gibi maddi olmayan konulara çekmesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE BULGULAR

3.1. Araştırmanın Sorunsalı

Çağdaş Türk Sinemasında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma başlıklı bu çalışmanın temel sorunsalını Türkiye’de deneyimlenen yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın 1990 sonrası Türk Sinemasında ne derece gerçekçi biçimde temsil edilebildiği konusu oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Varsayımı

Neoliberalizm rüzgarıyla günümüzdeki aşamasına gelen kapitalizmin meyveleri olan yoksulluk ve sosyal dışlanma dünya çapında artmaya ve derinleşmeye devam etmektedir. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın anlaşılmasında ve ölçülmesinde farklı yaklaşımlar bulunsa da bu iki olgu, toplumun etkileşim içinde olduğu tüm medya araçlarına bir şekilde yansımaktadır. Dolayısıyla araştırmanın temel varsayımını ‘Çağdaş Türk Sinemasının gerçekçi filmleri, Türkiye’de yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanmayı gerçeğe oldukça yakın biçimde beyaz perdeye taşıyabilmektedir’ önermesi oluşturmaktadır.

3.3. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı 1990 sonrası Türk Sinemasında çekilmiş beş film örneği üzerinden Çağdaş Türk Sinemasının yoksulluk ve sosyal dışlanmayı nasıl yansıttığını ortaya çıkarmak olacaktır. Bu doğrultuda yoksulluk ve sosyal dışlanmanın nedenlerinin ve sonuçlarının izi örnekleme dahil edilen filmlerde sürülecek, yönetmenlerin bu iki olguyu ne derece gerçeğe yakın biçimde beyaz perdeye aktardıkları belirlenmeye çalışılacaktır.

3.4. Araştırmanın Önemi

Yoksulluk ve sosyal dışlanma, deneyimleyenler için acı verici bir olgudur. Çoğu zaman kapitalist düzenin yol açtığı bu sorunlara çıkış yolları bulmak oldukça güç olmakta ve mağdur ailelerin sefaletleri nesiller boyu devam etmektedir. Bu denli yıkıcı toplumsal sorunların sinema gibi hem yansıtıcı hem de yönlendirici işlevleri olan bir kitle iletişim aracında ele alınış biçimlerinin incelenmesi araştırmanın önemini göstermektedir. Ayrıca literatüre bakıldığında Çağdaş Türk Sineması diye adlandırılan yeni dönem Türk Sinemasının gerçekçi filmlerinin incelendiği akademik çalışma sayısının fazla olmadığı görülür. Araştırma, akademik anlamda bu boşluğu doldurma çabası içerisindedir.

3.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma, 1990 sonrası Çağdaş Türk Sinemasını temsil etmesi için seçilen *Tabutta Rövaşata* (1996), *Güneşe Yolculuk* (1999), *Uzak* (2002), *Köprüdekiler* (2009) ve *Çoğunluk* (2010) filmleri ile sınırlıdır. Araştırma, örnekleme dahil edilen filmlerin gösterime giriş tarihleri itibariyle 1996'dan 2010'a 14 yıllık bir zaman dilimini kapsamaması nedeniyle de sınırlıdır. Yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın toplumdaki görünümünün belirginleşmesi ve işsizliğin artması küreselleşmenin etkilerinin daha derinden hissedildiği 1990 sonrası döneme denk gelmektedir. Ancak, 1990'lar değişimin başladığı yıllar değildir. Küreselleşme 1980'lerde başlamıştır. Küreselleşmenin görülmesi ile birlikte geleneksel bağları zedelenmiş toplumda yoksulluk artmış ve toplumsal katmanlar arasında büyük uçurumlar oluşmaya başlamıştır. Eskinin erdemli ya da en azından sessiz zenginlerinin yerini vurguncu ve gürültücü zenginler almıştır. Artan vurgunculukla beraber gelen güvensizlik ve korku kültürü, adaletsiz ve eşitliksiz bir çağın kapılarını aralamıştır. Vahşi kapitalizmin çığırından çıktığı bu dönemde derinleşen yoksulluk ve sosyal dışlanmanın etkileri 1990'lı yıllarda iyice hissedilir olmuştur. Dolayısıyla araştırmada, yoksulluk ve yoksulların küreselleşme etkisiyle geçirdikleri dönüşüm filmlerin kapsadığı dönemin sınırlı olması nedeniyle tam olarak incelenememiştir. Bunun yerine yoksulluk ve sosyal dışlanma olgularının yalnızca yakın dönemdeki tezahürleri incelenebilmiştir.

3.6. Araştırmanın Örnekleme

Araştırma için örnekleme dahil edilen *Tabutta Rövaşata* (Derviş Zaim/1996), *Güneşe Yolculuk* (Yeşim Ustaoglu/1999), *Uzak* (Nuri Bilge Ceylan/2002), *Köprüdekiler* (Aslı Özge/2009) ve *Çoğunluk* (Seren Yüce/2010) adlı beş film, yoksul ve alt sınıftan bireylerin yaşamlarını konu etmeleri, yönetmenlerinin tarzlarının popüler anlatının dışında konumlanmaları ve gerçekçi üslupta eserler olmaları sebebiyle seçilmiştir.

Gerçekçiliğin çıkış amacı sanatı gerçek hayata yakınlaştırarak romantizm ve abartıdan uzaklaştırmaktır. Bunun için gerçekçi sanatçılar konularını toplumsal sorunlar ve temalar arasından seçerler. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde toplumun yoksulluğunu anlatan gerçekçi filmlerin sayısının artması tesadüf değildir. Yine ekonomik kaygılarla pek çok yönetmenin toplumsal konulara temas etmeden popüler anlatılara bağlı kalarak gişe hasılatı hedefledikleri bilinmektedir. Bununla birlikte bazı yönetmenler eserlerinde, kafalarını kurcalayan ya da benliklerinin oluşumunda katkısı olan toplumsal sorunlara değinmek istemektedirler. İşte yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi toplumsal sorunlara filmlerinde yer veren yönetmenler ikinci grup arasında sayılan yönetmenlerdir ve pek çoğu anlatılarında gerçekçilik akımına bağlı kalmışlardır.

1990'lı yıllardan itibaren Çağdaş Türk Sineması 'bağımsız' olarak nitelendirilen filmler ile şekillenmiştir. Popüler sinemanın tam zıddı bir tarzda olan bu bağımsız filmlerin yeni kuşak yönetmenleri, eski kuşaktan farklı olarak gerçekçiliği tercih etmiş ve içerik anlamında olduğu gibi biçim anlamında da farklılaşma yolunu seçmiştir. Türk Sinemasında daha önce kendisine pek yer bulamayan sıradan insanların yaşamları üzerine öyküler üreten, oyuncularını amatör oyuncular arasından seçen, ışık, renk ve müzik kullanımında giderek hayatın doğal akışını yakalamayı deneyen bu yönetmenler, özgün tarzlarını oluşturabilmiş ve birer auteur'a dönüşmüşlerdir. Bahsi geçen yönetmenler arasında Derviş Zaim, Nuri Bilge Ceylan gibi yönetmenler yer almaktadır.

Zaim ve Ceylan'ın popüler anlatının dışında kalma çizgisini, gerçekçi eserler veren pek çok yönetmen takip etmektedir. Son dönem Türk Sinemasının temsilcilerinden biri olan Yeşim Ustaoglu, özellikle etnik kimlik kökenli sorunlara

filmlerinde yer vererek Türk Sineması'nda radikal bir ses olurken, Aslı Özge belgesel tarzı bir üslupla çektiği, gerçek karakterlere oyuncu olarak yer verdiği ve büyükşehirdeki yoksulluğu işlediği *Köprüdekiler* filmi ile son dönem Türk Sineması'nın gerçekçi yönetmenleri arasında yerini almıştır. Seren Yüce ise *Çoğunluk* filminde toplumdaki ayrımcılıkları konu edinerek henüz ilk uzun metraj filmini çekmesine karşın popüler anlatının dışında bir üslup tercih etmiş ve çizgisini belirlemiştir.

3.7. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada son yıllarda pek çok sosyal bilimci tarafından kullanılan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem sözel veya yazılı verilerin belirli problem veya amaç bakımından sınıflandırılmasını, özetlenmesini, belirli değişkenler veya kavramların ölçülmesini ve tüm bu safhalardan anlam çıkarılmasını kapsamaktadır.

İçerik analizinde Yıldırım ve Şimşek'e (2006) göre araştırmada toplanan verilerin araştırılacak temalara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan alt temaların saptanması gerekmektedir. Bu doğrultuda öncelikle filmlerde araştırılan iki tema yoksulluk ve sosyal dışlanma olarak belirlenmiştir. İleriki aşamada bu temaların varlığını gösteren alt temalar tespit edilmiştir. Bu alt temalar tezin kuramsal kısmında açıklanan yoksulluk ve sosyal dışlanmanın nedenleri ve sonuçlarıdır. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın nedenleri büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği, nüfus baskısı, eğitimsizlik, göç, işsizlik, sosyal koruma yetersizliği ve engelliliktir. Sonuçları ise yoksulluk kültürü, suç, aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve yabancılaşmadır. Filmlerde bu nedenlerin ve sonuçların izi sürülmüştür; çünkü söz konusu alt temaların varlığı filmlerde yoksulluk ve sosyal dışlanmanın bulunduğunu göstermektedir.

Filmlerde var olan yoksulluk ve sosyal dışlanmanın türleri karakterlerin yaşam standartları, filmlerin geçtiği mekan, karakterlerin toplum içindeki sosyoekonomik konumları, diğer insanlarla ilişkileri, dış görünüşleri, konuşmaları ve görsel olarak yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya gönderme yapan diğer ipuçları vasıtasıyla

belirlenmiştir. Filmlerin yoksulluk ve sosyal dışlanmayı ne derece gerçekçi yansıttıklarını anlamak için kuramsal kısımda anlatılan yoksulluk ve sosyal dışlanma nedenleri ve sonuçları yani yoksulluk ve sosyal dışlanmanın alt temaları ile bu alt temaların filmlerdeki varlıkları karşılaştırılmış ve aralarında benzerlikler aranmıştır.

3.8.Tabutta Rövaşata

Filmin Konusu

Derviş Zaim bu filmde İstanbul Rumelihisarı'nda bulunan bir kahvehane çevresinde vaktini geçiren Mahsun'un yaşamını beyaz perdeye taşımaktadır. Mahsun, balıkçı teknesi sahibi Reis'in yaptığı ufak tefek yardımlarla yiyecek ve içki satın alan ve gecelerini teknede ya da boş inşaatlarda geçiren bir evsizdir. Geceleri soğuktan korunmak için çaldığı arabaları gündüz temizleyip aldığı yere bırakmaktadır. Bu hırsızlık, Mahsun'un polislerden yediği dayakla sonuçlanmasına karşın artık polisler de onunla uğraşmaktan bıkmıştır. Mahsun gibi barınacak yeri olmayan yakın arkadaşı Sarı ise Mahsun'un çaldığı arabaya binmeyip ısınamadığı bir gece soğuktan donarak ölmüştür. Reis hem acıdığından hem de polisin uyarmasının etkisiyle, kahvehane sahibi Zeki ile konuşarak Mahsun'un orada yatıp kalkmasını ve tuvaletle ilgilenmesini sağlar. Bu sayede Mahsun, eroin bağımlısı olan ve zamanının çoğunu kahvehanede oturarak geçiren kadınla tanışır ve kadına aşık olur. Aşık olduğu kadının bir evi olmadığını gecelerini başkalarıyla geçirdiğini öğrenen Mahsun, ona odasının anahtarını verir ve orada ne zaman isterse kalabileceğini söyler. Kadın ise onun odasını başkalarıyla birlikte olmak için kullanır. Buna çok öfkelenen Mahsun içki içer, eşyalara zarar verir ve Rumeli Hisarı'ndaki tavus kuşlarından birini kaçıtır.

Mahsun'un aşık olduğu kadın, bir kriz esnasında yardım için Mahsun'a koşar. Ondan kendisini Taksim'e götürmesini ister. Mahsun önce reddetse de kadının ısrarına dayanamayarak onu Beyoğlu'nda bir eve götürür. Ardından gizlice eve girer ve kadını damarına eroin enjekte ederken görür. Mahsun, madde etkisiyle kendinden geçen kadını Reis'in teknesine bindirir ve onu ayıltmaya çalışır. Bu sürede teknenin şamandıraya doğru sürüklenmekte olduğunu fark etmez ve tekne şamandıraya çarpar. Kadın ve

Mahsun bir başka tekne tarafından kurtarılırlar. Teknesi batırılan Reis, Mahsun'u inşaatta bulur ve hırpalır. Mahsun için artık kahvehanede çalışma olayı bitmiştir. Geceleri inşaatlarda yatıp kalkmaya başlar. Sonunda bir gece açlıktan gözü döner ve kaledeki tavus kuşlarından birini yakalayıp öldürür. Tam pişirmek üzereyken kale bekçisi onu yakalar. Kahvedekiler Mahsun'un son yaptıklarını televizyon haberlerinden öğrenirler.

Filmin Analizi

Tabutta Rövaşata filminin baş kahramanı Mahsun, mutlak yoksul bir vatandaşı temsil etmektedir. Mutlak yoksulluğun olması, bireyin hiçbir geliri olmaması demektir. Mahsun'un dış görünüşü, yemek bulamayışı, barınamayışı, kentin ücretli mekanlarının onu kabul etmeyişi gibi veriler karakterin mutlak yoksulluk yaşadığına işaret etmektedir. Sosyal ağlara katılamayışı, aile ilişkilerinin olmayışı, insani ilişkilerinde sorunlar yaşaması, kamusal alanda kendisine gösterilen hoşnutsuzluk ve iş bulamayarak ekonomik alandan dışlanması ise karakterin sosyal dışlanmaya uğradığını göstermektedir.

Filmdeki yoksulluk ve sosyal dışlanmanın alt temaları (yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın varlığına işaret eden sebep ve sonuçlar) araştırıldığında büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliğine filmde yer verildiği görülmektedir. Büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği, yoksul olanın daha çok yoksullaşmasına ve dışlanmasına yol açmakta ve zenginin gelir pastasından daha çok pay almasıyla sonuçlanmaktadır. Sistemin çarpık büyümesiyle giderek kapitalist kalelere dönüşen şehirlerde sadece zenginler için bir sosyal yaşam tasarlanmakta ve yoksul olanlar zenginlere pazarlanan pek çok alandan dışlanmaktadır. Yönetmen, Mahsun'un Rumeli Hisarı'ndaki bir televizyon haberi çekimine tanık olduğu sahnede İstanbul'daki gelir dağılımı adaletsizliğini görselleştirmektedir. Bu sahnede İran Cumhurbaşkanı'nın dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e hediye ettiği tavus kuşlarının, Rumeli Hisarı'na konularak, turistlerin ziyaretine açılacağı haberine yer verilmektedir. Bu haber, Türkiye'de 1980 sonrasında itibaren uygulanan neoliberal politikalarla beraber gelen kentin tarihi güzelliklerini küresel pazara açma ve küreselleşmeye adapte olma sürecinin

İstanbul'daki görünümüdür. İstanbul, küreselleşme düzeniyle beraber gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığı ve giderek pahalanan kapitalist bir kaleye dönüşmektedir. Kapitalist yaşam tarzını benimseyen kentte artık yoksul ve işlevsizlere yer yoktur. Onlar bu mekandan dışlanacak ilk kişilerdir. Onların yerini daha çok tüketim gücüne sahip zengin turistler ve refah içindeki yerel halk alacaktır. Nitekim tavus kuşlarını görmek için kaleye girmek isteyen Mahsun'un kale bekçisi tarafından durdurulması bu savı doğrulamaktadır. Bekçi artık kaleye girmenin paralı olduğunu söyleyerek, bilet parası olmayan Mahsun'u içeri almayacaktır. Bu 'yoksul' olanın büyüyen ve gelişen kentten dışlanmasına ilişkin önemli bir veri sunmaktadır. Aslında Mahsun oranın yerlisidir. Turistlere kıyasla mekana daha bağlıdır. Mekanın her yerini, dokusunu, geçirdiği dönüşümü bilmektedir ama kapitalist şehrin önelediği şeyler farklıdır. Kapitalist şehir duygusal bağlara önem vermemekte ve yalnızca geliri iyi olanları içerebilmektedir. Dışarda bırakılmasının ardından Mahsun, boynunu büküp kaleden ayrılırken kalenin önünde neşeye fotoğraf çektiren Japon turistlerin önünden geçer. Bu durum kapitalizmin getirdiği ekonomik eşitsizliklerin yarattığı tezatı anlatan ikinci görüntüdür. Yönetmen, burada turistlerin içeri girmesi için Mahsun'u dışlayan adaletsiz düzeni görselleştirmektedir.

Nüfus baskısı filmde görselleştirilmemiştir. Eğitimsizlik ise diyaloglarda açıkça geçmemesine rağmen filmde varlığını hissettirmektedir. Mahsun'un insanlarla iletişim kurmakta zorlanması eğitimsizliğinin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Karakterin insanlarla konuşurken ki kendine güvensiz ve kaygılı hali, Mahsun'un formal eğitimden geçenlerde sıklıkla görülen kolay iletişim kurma ve kendine güvenme gibi pratiklerden oldukça uzak olduğunu göstermektedir. Eğitim alanların toplumla daha rahat kaynaşabildikleri ve adaptasyon yeteneklerinin daha yüksek olduğu düşünülürse, Mahsun'un eğitimsizliğinin hem yoksulluğa hem de sosyal dışlanmaya sebep olduğu sonucu çıkarılabilir. Yine eğitim almayan kişilerin ekonomik alandan dışlanması Mahsun'un vasıflı bir iş bulamamasını açıklamaktadır.

Göç açısından bakıldığında filmde göçe ilişkin bir veriye rastlanmamaktadır. İşsizlik ise bir yoksulluk ve sosyal dışlanma alt teması olarak filmde var olmaktadır.

Mahsun filmin başında işsiz bir karakterdir. Günlerini kahvede oturarak geçirmesi ve evsizliği onun işsiz olduğunu göstermektedir. Mahsun'un işsizlik durumu Reis, Mahsun'a iş vermesi için kahvehane sahibi Zeki ile görüşünce değişecektir. Zeki bu duruma pek sıcak bakmasa da Reis'in dediğine razı gelecek ve Mahsun'a kahvede tuvaleti temizlemesi karşılığı kalacak yer temin edecektir. Mahsun'un çalışma hayatı, sigortasız ve sözleşme yapılmadan çalışılan geçici istihdama bir örnektir. Vasıflı (eğitilmiş) olmadığından ötürü standart dışı şekillerde istihdam edilmeye mahkum olan Mahsun'un çalışarak yoksulluktan kurtulması mümkün değildir. Bu durum akla 'çalışan yoksul' kavramını getirmektedir. Çalışan yoksullukta gözlenen durum, iş güvencesinden yoksun olarak çalışma halidir. Mahsun'un vaziyeti bu tanıma uymaktadır. Kayıt dışı ve kurlsız olarak nitelenen şekilde çalışması, Mahsun'un yoksulluğunu önlemekten çok onun sömürülmesine ve işverene koşulsuz şartsız biat etmek zorunda kalmasına yol açmaktadır. Kayıt dışı istihdam beraberinde sosyal korunma yetersizliğini de getirmektedir. Mahsun'un sigortasız istihdam edilmesinden ve gelir yoksulluğundan ötürü, onun herhangi bir sosyal korunma sistemine dahil olmadığı sonucu çıkarılmaktadır. Sosyal korunmanın olamaması durumu, bireylerin yaşam koşullarını iyileştirecek her türlü önlemden mahrum kalmaları anlamına gelmektedir. Mahsun, filmde açlıkla mücadele etmekte hatta aç olduğu bir gün kaledeki tavus kuşlarından birini kesip yemeğe teşebbüs etmektedir. Ya da soğuk gecelerde sokakta uyumak zorunda kalmaktadır. Tüm bunlar karakterin sosyal korunmadan mahrum olduğunu gösteren işaretlerdir.

Filmde fiziksel engellilik haline rastlanmazken, sosyal engellilik haline rastlanmaktadır. Mahsun'un kahvehanede tanışıp aşık olduğu kadın, uyuşturucu madde bağımlısıdır. Madde bağımlıları sosyal engelli bireyler sınıfına dahil edilmektedirler. Çünkü madde bağımlılığı geçmişi olan bireylerin iş yaşamına kabul edilmeleri, toplumdaki diğer bireylerin rahatça yaptığı ev kiralama ya da güven ihtiva eden benzer faaliyetleri gerçekleştirmelerinin önünde engeller bulunabilmektedir. Nitekim filmdeki uyuşturucu bağımlısı kadın karakter, işsiz olduğu için vaktini kahvehanede geçirmekte ve formal bir çalışmaya dahil olamadığı için fuhuş yapmak zorunda kalmaktadır.

Filmde yoksulluk ve sosyal dışlanmanın alt temalarından yoksulluk kültürüne rastlanmaktadır. Yoksulluk kültürünün emareleri çaresizlik, başkasına bağlı olduğunu duyma ve aşağılık duygusu olarak ortaya çıkmaktadır. Mahsun'un gördüğü kötü muamelelere sesini çıkarmaması onun aşağılık duygusundan muzdarip olduğu göstermektedir. Mahsun, kendisini değersiz hissetmekte ve bu nedenle çevresine karşı çok ürkek davranmaktadır. Yoksulluk kültüründen muzdarip olan bireyler, kendilerini küçük görmekte ve başlarına gelen olumsuz olaylarla mücadele etmek yerine bu olumsuzlukları kabullenme eğiliminde olmaktadır. Mahsun, şiddet gördüğü sahnelerde sanki bir kum torbasıymışçasına şiddetin sona ermesini beklemekte ve karşısındakine asla karşılık vermemektedir. Mahsun'un bu hali yoksulluk kültürünün emarelerinden teslimiyet durumuna örnektir. Yoksulluk kültüründen muzdarip kişilerin içlerinde buldukları teslimiyet hali, bu bireylerin potansiyel güçlerini zayıflatmakta ve farkındalıklarının oluşmasını önleyerek onların yoksulluğunun sürmesine yol açmaktadır.

Filmde suç faktörüne pek çok sahnede yer verilmiştir. Mahsun donarak ölmek için filmin birden fazla sahnesinde araba çalarken görülmektedir. Yönetmen, burada yoksulluğun sonuçlarından olan ve yoksulların dünyasında kendine sıklıkla yer bulan suç faktörüne vurgu yapmaktadır. Mahsun'un çaldığı arabaya biner binmez kaloriferi açması onun aracı çalma sebebinin soğuktan korunmak ve hayatta kalmak olduğunu göstermektedir. Yoksulluk burada suç işlemeyi mecburi hale getiren bir etmen olarak göze çarpmaktadır. Mahsun'un işi bitince aracı yerine bırakması ya da gece çalıntı arabayla giderken yanlışlıkla çarptığı bir köpeği veterinerine bırakıp kaçması, Mahsun'un karakteriyle ilgili bilgileri izleyiciye vermektedir. Mahsun; yoksul, mecbur kaldığı için suç işleyen, iyi yürekli ve ahlaklı biri olarak gözükmemektedir. Fakat Mahsun'un boynu bükük görülmediği tek sahnelerin araba çaldığı sahneler olması, onun yaşam koşullarının elverişsizliğinden oluşan öfkesini ve isyanını suç işleyerek dışa vurduğu savını da akla getirmektedir. Bu savı doğrulayan sahne, Mahsun'un bir belediye otobüsünü kaçırdığı sahnedir. Bir gece vakti şoför büfeden yiyecek alırken birden belediye otobüsünü kaçırarak Mahsun'un yüzünde daha önce görülmemiş bir gülümseme belirlemektedir. Suner bu durumu şöyle izah eder (2006, s.234-235):

Araba, Mahsun'a yalnızca başını sokabileceği geçici bir çatı değil, aynı zamanda geçici bir kimlik ve iktidar alanı da sağlar. Mahsun, belki tam da kaybedecek bir şeyi olmamasından kaynaklanan bir güçle, yaşadığı dışlanmayı tersine çeviren tuhaf bir ayrıcalık, bir 'içeri girme' biçimi yaratmıştır kendisine. Araba yalnızca bir araç değil, değişim değeri yüksek bir meta, gösterişli bir tüketim nesnesidir aynı zamanda. İş, evi, parası, kimsesi olmayan Mahsun'un tüm arabalara erişimi vardır. Bu erişim, hayatın her alanında karşılaştığı ayrımcılığı geçici olarak tersine çeviren bir telafi mekanizmasıdır adeta. Dışarıda hiç kimse olan Mahsun, arabadayken birisidir.

Mahsun genelde kendini işe yaramaz ve değersiz hissetmekte, toplum tarafından fark edileceği bir eylem gerçekleştirdiğinde ise mutlu olmaktadır. Bu nedenle polisler tarafından sürekli hırpalanmasına rağmen araba kaçırmaya yani suç işlemeye devam etmektedir. Araba kaçırmak onun için kendisini dikkate almayan toplumda varlığını göstermenin bir yoluna dönüşmüştür. Mahsun'un Belediye otobüsünü kaçırması ise genel refahtan diğer yurttaşların aldığı payı alamamaya bir tepkidir. Kamuya ait bir malı kaçırmak Mahsun, kendisinin olan bir hak kendisine verilmediği için hakkını bizzat alıyor, adeta toplumla ödeyor gibidir. Aynı zamanda bu durum yoksulluk ve suç arasındaki ilişkiyi de göstermektedir. Yoksulların bir kısmı ihtiyaçları yüzünden maddi suçlara bulaşırken bir kısmı ise günlük hayatta sürekli örselenen benliklerini yeniden duyumsamak için suç işleyebilmektedirler. Ya da her iki etmenin bir arada görüldüğü durumlar da sıklıkla ortaya çıkabilmektedir. Mahsun'un durumunda da söz konusu iki etmen bir araya gelmiş ve onun araba çalma motivasyonunu oluşturmuştur.

Filmde aile içi şiddet görülmezken, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve yabancılaşma görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, Mahsun'un aşık olduğu kadın karakterin Mahsun gibi yoksul ve evsiz olmasına karşın kahvehanede iş bulamaması ve fuhuş yapmak zorunda kalmasında görülmektedir. Mahsun, erkek olduğu için kahvehanede kadın karaktere göre daha rahat barınmakta ve kendisine iş ve kalacak yer verilmektedir. Kadın için durum daha farklıdır. O, Mahsun gibi borçlanamamakta ya da orada geçici işlerde çalışmamaktadır. Fuhuş yaparak kazandığı parayı kahvehanede içecek almak için harcadığı sürece kendisine orada yer vardır. Bu anlamda kadının Mahsun'a göre daha ikincil bir konumda bulunduğu sonucuna varılabilir.

Mahsun'un yoksulluğu sebebiyle sosyal ilişkileri zayıflamış ve Mahsun yalnızlaşmıştır. Kahvede hem soğuktan korunan hem de insanlarla sosyalleşme fırsatı bulan Mahsun, üç aydır içtiklerinin borcunu ödeyemediğinden, artık her ziyaretinde kahvehane sahibi tarafından yoğun bir hoşnutsuzlukla karşılanmaktadır. "Bir değil iki değil be. Hangi müessese kuyruğuna 600 çay takar, söyleyin, hangi kahve bunu yapar? Haksız mıyım?" diyerek kendi haklılığını belirten kahvehane sahibi, Mahsun'u kimseye maddi bir fayda sağlamadığı için dışlamaktadır. Bu söylem üzerine Mahsun, herhangi bir cevap vermeden yüzünde acıklı bir ifadeyle dışarı çıkar. Denize baktığında gördüğü vapur içindeki bir grup insanın eğlencesi ise Mahsun ve onlar arasındaki maddi ve sosyal uçuruma gönderme yapmaktadır. Yoksulluk ve dışlanmanın yol açtığı öfkeyle Mahsun yerden aldığı taşı kovulduğu kahveye doğru atmak isteyecek ancak son anda ondan da vazgeçecektir. Kuramsal kısımda belirtilen tespit burada görsel olarak karşımıza çıkmaktadır: Dışlanma, dışlananlar için sürekli karşılaştıkları öfkelenendirici bir deneyimdir.

Mahsun filmin ilk sahnelerinde Rumeli Hisarı'ndaki tavus kuşlarını ziyaret edip onları seyretmenin verdiği estetik hazza erişmek isterken, araçla çarptığı köpeği veterinerine bırakırken hayvanları seven bir profil olarak gösterilmiştir. Üşümesin diye arkadaşı Sarı'yı çaldığı arabalara davet eden, kahvehanede aşık olduğu kadına kalacak odasını veren Mahsun, geleneksel toplumun paylaşım ve yardımseverlik gibi erdemlerine sahip ve karşı cinse naif yaklaşan bir karakter olarak beyaz perdeye yansımıştır. Fakat olumlu özellikleri onu yoksulluktan ve dışlanmadan koruyamamıştır. Mahsun, yaşadığı yoksulluk ve sosyal dışlanma hallerinin sonuçlarını çok acı bir şekilde tecrübe etmiş ve değişmiştir. Filmin sonunda ise sevdiği tavus kuşunu artık estetik ve sevimli bir canlı olarak değil bir yiyecek olarak görüp hayvanı kesip pişirecek duruma gelmiştir. Mahsun'un sürekli yaşadığı yoksulluk ve dışlanma deneyimleri onu kendine yabancılaştırmış, insanlardan uzaklaştırmış ve yardım isteyemeyecek bir duruma getirmiştir. Aç olduğu için yardım istemek yerine tavus kuşunu yemeye teşebbüs etmesi Mahsun'un kendisinden beklenmeyecek şekilde davrandığının ve kendine yabancılaştığının bir göstergesi olduğu gibi yine açlık ve yoksulluk söz konusu olduğunda diğer herşeyin geri planda kaldığının da bir göstergesidir.

Filmde Mahsun karakterinin deneyimlediği mutlak yoksulluk ve sosyal dışlanma halleri, yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın nedenleri ve sonuçları olan alt temalar üzerinden işlenmiş ve gorselleştirilmiştir. Bu alt temalar; bryeme ve gelir dağılımı eşitsizliği, eğitimsizlik, işsizlik, sosyal korunma yetersizliği, engellilik, yoksulluk kltryru, suç, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve yabancılaşmadır. Filmdeki alt temalarla sryz konusu alt temalarla ilgili kuramsal kısımdaki anlatılar arasında benzerlikler vardır. Dolayısıyla filmde, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın gerđekđi bir biçimde işlendiği sonucuna varılmaktadır.

3.9.Güneşe Yolculuk

Filmin Konusu

Yeşim Ustaoglu'nun *Güneşe Yolculuk* filminde güneşin doğuş yerini simgeleyen Doğu'ya yapılan bir yolculuğun öyküsü sunulmaktadır. Filmde Salihli'de doğmuş Egeli Mehmet'in Kürt sanılması ile başına gelenler, Berzan ile geliştirdiği mükemmel dostlukla harmanlanarak anlatılmaktadır.

Türkiye'nin batısından gelen Mehmet ve doğusundan gelen Berzan, İstanbul'da yaşamın içinde ayakta kalmaya çalışırken tanışır ve aralarında güzel bir dostluk başlar. Mehmet şehre yeni göç etmiştir. Berzan ise seyyar arabasında müzik kasetleri satmaktadır. Mehmet, Tire'li olmasına rağmen koyu ten rengi nedeniyle herkes tarafından Kürt sanılmaktadır. İki arkadaş, sohbetlerinin çoğunda aşklarına kavuşmakla ilgili hayaller kurarlar. Mehmet, çamaşırhanede çalışan Arzu ile mutlu bir birliktelik yaşayacak, Berzan ise köyü Zorluç'daki aşkına kavuşacaktır.

Mehmet bir gece eve dönerken bindiği minibüs durdurulur. Polis kimlik kontrolü yapar ve Mehmet'i haksız yere tutuklar. Bir hafta sonra serbest bırakılmasına rağmen Mehmet'in hayatı tamamen değişmiştir. Tutuklandığı için evini ve işini kaybeden Mehmet, Berzan'ın yardımıyla yeni bir iş ve kalacak yer bulur. İstanbul'un gecekondularına yerleşen Mehmet, burada hayatın gerçeklerini oldukça sert bir biçimde öğrenecektir. Berzan'a olan bağlılığı, onu tüm engelleri görmezden gelip ülkeyi baştan aşağı katederek dostunun köyü Zorluç'a yani Doğu'ya doğru bir yolculuğa sürükleyecektir.

Filmin Analizi

Güneşe Yolculuk filminin baş kahramanları Mehmet ve Berzan, İstanbul'da yolları keşisen ve göç ettikleri bu şehirde kendilerini toplumun bir parçası olarak hissedemedikleri için insani yoksullukla mücadele eden iki arkadaşlardır. İkisinin yaşadığı mahalle derme çatma baraka gibi evlerin olduğu, altyapı eksikliği bulunan (İski aracından su taşıyan vatandaşların görüntüsünden anlaşılmaktadır), büyükşehirin

kenarlara ittiği bir gecekondu mahallesidir ve güvenliğin sorun olduğu bir mekandır. Bykhrin gecekondu mahallelerinde gözlenen mutlak ve insani yoksulluklara kentsel yoksulluk adı verilmektedir. Bu anlamda Mehmet ve Berzan'ın yoksulluğu, bykhirlerde yaşanan insani yoksulluğu tanımlayan kentsel yoksulluk olarak tarif edilebilir .

Filmde Mehmet, Tire'li olduğu halde esmer tenli olduğu için Kürt sanılan bir bireyken, arkadaşı Berzan, Kürt kimliğine bağlı bir genç adam portresi çizmektedir. İkilili film boyunca etnisite temelli ayrımcılık görmekte ve sosyal dışlanmaya uğramaktadırlar. Bu sosyal dışlanma hali, etnik kimlikleri ekseninde oluştuğu için daha çok kültürel alandan dışlanma biçiminde ortaya çıkmakta ve ikilinin bulunduğu yerlerde ayrımcılığa uğramaları, diğer bireyler tarafından hoşnutsuz Şekilde karşılanmaları hatta diğer bireylerden Şiddet görmeleri durumlarıyla kendini göstermektedir.

Filmdeki yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temaları (yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın varlığına işaret eden sebep ve sonuçlar) araştırıldığında büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliğine filmde yer verildiği görülmektedir. Mehmet, arkadaşının cenazesini Zordu'a götürürken, Boğaz Köprüsünden geçmekte ve yalılarının olduğu tarafa kısa bir süre bakıp sonra tekrar yola odaklanmaktadır. Mehmet'in bu görüntüsü İstanbül'daki gelir adaletsizliğini anlatmaktadır. Bir yanda her imkana sahip yalı sakinleri diğer yanda ne parası ne de işi olan ve kullandığı aracın arkasında bir tabutla Doğu'ya doğru yol alan Mehmet vardır. İstanbül'un muhteşem görüntüsüyle başlayan yolculuk, bozulmuş yollar ve yoksulluğu açığa çıkaran derme çatma evlerle devam etmektedir. Bykhir ve kırsal farkının çarpıcı bir Şekilde ortaya konuğu bu sahnelerde kırsal ve bykhir arasındaki büyüme ve gelir dağılımı adaletsizlikleri açıkça görülmektedir.

Yolculuğu sırasında Mehmet yolda gazete satan çocukları Şehre götürmek için aracına alacaktır. Yönetmen bu sahnede ocuk işçiliği gerçeğine değinmektedir. ocuk işçiliği, nüfus baskısının bir emaresidir. Nüfus baskısı, nüfusun artmasıyla gelir kaynaklarının daha fazla birey arasında paylaştırılmasından ötürü azalmasını anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Yoksul aileler ocuk sayısını bir tür yoksulluğa karşı

güvence olarak görmekte ve çocukları çalışabilecek duruma gelir gelmez onları çeşitli sektörlere işçi olarak vermektedir. Çocuk işçiliğinin en vahim sonuçlarından biri çocukların formel eğitimden uzaklaşmaları dolayısıyla eğitimsiz kalmalarıdır.

Eğitimsizlik, diyaloglarda belirtilmemesine rağmen filmde yer almaktadır. Mehmet, filmin pek çok sahnesinde geçici işlerde çalışmaktadır. Hatta bir sahnede büyükşehirde kendisi gibi ayakta kalmaya çalışan yoksul insanlarla birlikte çöp toplarken görülmektedir. Bu sahne Mehmet'in eğitimsiz yani vasıfsız olması sebebiyle geçinebilmesi için ne iş olsa yapmak zorunda olduğunu ve eğitimsiz birinin iş seçme lüksünün olmadığını göstermektedir. Berzan da aynı Mehmet gibi geçici işlerde çalışmakta, kah seyyar satıcılık kah otobüs muavinliği yapmaktadır. O da arkadaşı gibi formel eğitimden yoksun olmanın bedelini güvenceli bir iş bulamayarak ödemektedir.

Göç, filmde yoksulluk ve sosyal dışlanma etnisite ile bağdaştırılarak anlatıldığı için göze çapan bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Zorluç adında Irak sınırına yakın bir köyde doğan Berzan, iki yıl önce babasını kaybettiğini düşündüğü için İstanbul'a göçmüştür. Berzan, babasının öldüğünden emindir ve bunun gerekçesini Mehmet'e şöyle açıklamaktadır: "Biliyorum Mehmet, çünkü bizim oralarda bir sürü insan böyle gitti ve bir daha geri gelmedi. Alıp götürüyorlar ve bir daha da geri getirmiyorlar. Kesin vurulmuştur, yoksa şimdiye kadar niye geri gelmesin?". Bu diyalogda izleyiciye Berzan'ın memleketinde sıradan insanların pek değerli görülmediği ve ansızın alınıp götürülmelerinin 'olağan' olduğu anlatılmaktadır. Memleketlerindeki güvensiz ortam Berzan'ı oradan göç etmeye itmiştir. Berzan'ın göç etmesinin sebebi ekonomik kaygılar değildir fakat Berzan büyükşehre göç ederek maddi durumunu iyileştirememiştir. Barınma sorunu yaşamamasına karşın, gecekondu mahallelerinde ikamet eden Berzan'ın ekonomik ihtiyacı karşılanmadığı gibi güvenlik ihtiyacı da varoş mahallelerindeki güvenlik zafiyetleri dolayısıyla karşılanmamaktadır.

İşsizlik, bir yoksulluk ve sosyal dışlanma alt teması olarak filmde yer almaktadır. Mehmet Kürt sanılıp, işlemediği bir suçla itham edilince işini kaybetmiştir. Karakter, işini kaybedince, geçici işlerde çalışmaya başlamıştır. Bir ara otoparkta bekçi olarak çalışan Mehmet, bu işte çalıştığı sırada çöp toplarken görülmektedir. Bu durum

çalışan yoksullar olgusunu akla getirmektedir. Özellikle kırsal bölgelere göre yaşamın daha pahalı olduğu büyükşehirlerde görülen çalışan yoksul olma durumu, bir işte çalışılmasına karşın, düzgün bir hayat sürecekle geliri elde edememek ve yoksunluk çekmek anlamına gelmektedir. Berzan da Mehmet gibi film boyunca farklı işlerde çalışırken görülmektedir. Yine geçici istihdama ve eğitimsizliğe gönderme yapan bu veri, Berzan'ın istihdam şekli yüzünden maddi yetersizlik çektiğini ve herhangi bir sosyal ve maddi güvencesi olmadığını göstermektedir. Mehmet'in sevgilisi Arzu iş değiştirmemesine karşın güvencesiz işlerde çalışmanın ceremesini farklı şekilde çekmektedir. O, vasıfsız olduğu için her an gözden çıkarılacak bir birey olduğunun hatırlatıldığı, yoğun çalıştırıldığı ve değersiz hissettirildiği bir ortamda çalışmak zorundadır. Arzu'nun patronu, tüketim toplumunu başarılı bir biçimde temsil eden bireyci bir karakterdir. Bir sahnede, gazete kuponu topladığını belirten patron, çalışanlarını "Ben sizin gibi enayilere satmak için biriktiriyorum" diyerek aşağılamakta ve ihtiyacı olan kuponu Arzu'ya vermek için ona iki saat fazladan çalışma şartı getirmektedir. Hatta sevgilisi Mehmet geldiği için o gün erken çıkmak isteyen Arzu'ya "Bugün erken çıktığın için iki, kupon için de iki, yarın dört saat fazla çalışacaksın" demekte Arzu'nun itirazları karşısında ise "işte o kadar!" deyip onu başından savmaktadır. Bu durum geçici ve güvencesiz işlerde istihdam edilen çalışan yoksulların sıklıkla karşılaştıkları kötü koşullarda çalışmaya bir örnektir. Patronun pervasızca, kendisi için çalışanlara "enayi" diyebilmesi onun çalışanlarını aşağılayıp, onlara kötü davrandığının kanıtıdır. Kapitalist şehirde işe yaramayan veya 'ikame edilebilir' nitelikte olan her birey her an ekonomik alandan dışlanma tehdidi altındadır. Arzu'nun yerine kolaylıkla birini bulabileceğini bilen patron, onu öylece başından savabilmekte ve tartışmaya değer bir birey olarak görmemektedir.

Filmde sosyal korunma yetersizliği açıkça yer almasa da Mehmet, Berzan ve Arzu'nun istihdam şekillerinden hareketle sosyal güvenceden yoksun oldukları çıkarımı yapılabilmektedir. Üçünün de formal eğitimden yoksun kişilerin çalıştığı geçici işlerde çalışmaları sosyal güvenceden yoksun olduklarını göstermektedir.

Diğer yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temalarından engellilik haline filmde rastlanırken, yoksulluk kültürüne filmde rastlanmamaktadır. Filmdeki engellilik hali

fiziksel engellilik değil sosyal engelliliktir ve Mehmet'in suçlu olarak damgalanması sonucu işinden atılıp güvenceli düzgün bir iş bulamamasında kendini göstermektedir. Mehmet, işlemediği bir suçla yaftalanınca insanların gözünde suçlu olarak konumlanmış ve artık istenmeyen bir birey olmuştur. Bu durum, onun pek çok maddi manevi kazanımını kaybetmesine yol açmış ve düzgün bir hayat yaşama şansı Mehmet'in elinden alınmıştır.

Suç faktörü ise filmin pek çok sahnesinde yer almaktadır. Bir sahnede, Mehmet'in bindiği minibüste yanında oturan adamın elindeki çantasını koltuğa bırakarak minibüsten inip gözden kaybolduğu görülür. Bu sahnenin hemen ardından kesme ile minibüsün önünde bekleyen polis çevirmesi gösterilir. Olağan kimlik kontrolü için minibüsü durduran polisler, Mehmet'in yanındaki çantayı ararlar ve içinde silah bulunca çantanın ona ait olduğunu sanıp, Mehmet'i sorguya götürürler. Sorguda Mehmet'in koyu teninden dolayı Kürt olduğunu sanan polisler onun "Tire'liyim" demesine aldırılmazlar ve silahın ona ait olduğunu düşünürler.

Damgalama kuramına örnek oluşturacak bu olay, yoksul kimselerin kolayca suçlu/sapkın damgası yiyebileceklerini göstermektedir. Karakoldan yılgın vaziyette evine dönen Mehmet, sabah uyandığında evinin kapısının kırmızı çarpı işareti ile işaretlendiğini görür ve bu kez de ev arkadaşları, "kalmaya devam ederse hepimizin anasını belleyecekler" diye kendi aralarında konuşarak Mehmet'e evden ayrılması gerektiğini söylerler. Herhangi bir suç işlememiş ve korkmak için sebepleri olmayan bu bireyler, korku içindedirler; çünkü yoksul oldukları için güçsüzdürler ve otoritelerle karşı karşıya kaldıklarında adil bir muamele görmeyeceklerinin bilincindedirler. Su kaçağı bulma personeli olarak çalıştığı işinden suçlu olduğu gerekçesiyle çıkarılan Mehmet, suçlu damgası yemenin bedelini ekonomik alandan dışlanarak öder. Arzu'nun patronunun Arzu'ya, Mehmet'i kastederek "hapishane kaçkınlarına yataklık etmenin ne demek olduğunu sonra anlayacaksın, hadi işine!" lafları, Mehmet'in masum olduğu gerçeğinin kimsenin umurunda olmadığını göstermektedir. Mehmet, yoksul bir bireydir ve bu sebeple işlemediği bir suçla ilişkilendirilmesi kimseyi vicdanen rahatsız etmemektedir. Arzu'nun patronu Mehmet ile önceki karşılaşmalarında ona karşı bu diyalogdaki kadar tepkisel değildir. Bunun sebebi Mehmet'i önemsemesi değil

Mehmet'in 'uysal' bir profil çizmesi sebebiyle ona zoraki olarak katlanmasıdır. Mehmet suç ile ilişkilendirildikten sonra artık rahatlıkla dışlanacak ve 'gözden çıkarılacak' bir birey haline gelmiştir. Ustaoglu, yalnızca açık mesaj veren sahnelerle değil sık sık polis sireni seslerini arka planda kullanarak da yoksulların kolaylıkla suçla ilişkilendirilebildikleri gerçeğine filmin pek çok yerinde atıf yapmaktadır.

Mehmet ve Berzan'ın birlikte yaşamaları yine suçla ilişkili bir durum yüzünden ansızın sonlanacaktır. Bir gece radyoda ölüm orucu tutan mahkumlarla ilgili bir haberi duyan Berzan ve Şehmuz ertesi sabah Mehmet'e Urfa'ya gittiklerini söyleyip ve ona biraz para bırakıp evden çıkacaklardır. Mehmet, peşlerinden koşacak fakat ikiliyi yakalayamayacaktır. Mehmet bir sonraki sahnede bir sokak çatışmasının ortasında görülmektedir. Çatışma sırasında Şehmuz'u gören Mehmet, ona Berzan'ı sormakta cevap alamayınca, haberleri takip ederek arkadaşının nerede olabileceğine dair bir ipucu yakalamaya çalışmaktadır. Mehmet'in en korktuğu şey başına gelmiştir. Mehmet, bir TV kanalında arkadaşının ölüm haberine denk gelir. Berzan, ölüm orucu sonucu hapisanede hayatını kaybeden yakınının cenazesini almak için oraya gitmiş ancak çıkan olaylarda hayatını kaybetmiştir. Cezaevleri gibi yaşam koşullarının son derece elverişsiz olduğu yerlerde öfke ve isyan gibi duyguların tetiklendiği ve bunun sonucunda kriminal davranışların ortaya çıkma olasılığının arttığı bilinmektedir. Berzan, yakınının son yolculuğuna uğurlarken onun yanında olmak istediği için cezaevine gitmiştir. Fakat Berzan, filmin birden fazla sahnesinde cezaevi olayında olduğu gibi istemeden kendisini hengame içerisinde bulmuş ve bir şekilde suçla ilişkilendirilmiştir. Bu durum, dışlanan ve damgalanan kişilerin suçla ilişkisi olmuş kişilerle iletişime geçmek zorunda kalmalarına ve nihayetinde kendilerinin de suçla ilişkili eylemlere karışmak zorunda kalmalarına bir örnektir.

Filmde aile içi şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gözlenmektedir. Arzu'nun ailesi, Arzu ve Mehmet adli tıptan Berzan'ın cenazesini almaya geldiklerinde oraya baskın yaparak Arzu'yu zorla arabalarına bindirip Mehmet'ten uzaklaştırmışlardır. Bu sahnede Arzu'nun Mehmet ile ilişkisini onaylamayan aile, Arzu kadın oluşu için Arzu'yu kolundan tutup arabaya sürüklerken görülmektedir. Arzu, çalıştığı para kazandığı halde özgür bir birey muamelesi görmemekte ve ailesinin kontrolü altında

kalmaktadır. Kadın olduğu için Arzu, bu himayeye boyun eğmekte ve sevdiği kişiden uzaklaştırılmaktadır. Bu durum hem aile içi şiddet hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliğine örnektir. Her halde de kadın ikincil planda konumlanmakta ve erkeğe nazaran daha fazla baskıya maruz kalmaktadır.

Filmde yoksulluk ve sosyal dışlanmanın alt temalarından sosyal ilişkilerin zayıflaması ve yabancılaşma görülmektedir. Mehmet, suçlu olarak damgalandıktan sonra, iş yerinden ve evinden çıkarılmış, insanlar onunla arasına mesafe koymuştur. Yoksulluğu ve damgalanması sebebiyle yalnızlaşan Mehmet'e arkadaşı Berzan ve sevgilisi Arzu sahip çıkmıştır. Ona evini açan Berzan, Mehmet ile parasını paylaşmış ve Mehmet'i bir işe yerleştirmiştir. Berzan ile dostluğu başladığından beri Kürt kimliği hakkında bilgilenen Mehmet, bu kimliğe mensup sanıldığı için başına gelen kötü olaylardan sonra artık bilinçli olarak kendini Kürt olarak tanıtmaya başlamıştır. Filmin son sekansında Mehmet, benimsediği yeni kimliğini trende tanıştığı bir gence 'Zorlu' olduğunu söyleyerek dile getirmektedir. Kendisinden de "bir arkadaşım Tire'liydi, Mehmet Kara..." diye bahsedecek olan Mehmet, böylece eski kimliğine yabancılaştığını dile getirmektedir. Özbenliğine yabancılaşan Mehmet, İstanbul'a göç etmeden önceki halinden çok farklıdır. Başına kötü olaylar gelmeden önce kendi halinde, neşeli, sevgilisiyle vakit geçirmekten hoşlanan bir birey olan Mehmet, uğradığı büyük haksızlık sonucu daha mutsuz, umutsuz ve dışlanmış bir bireye dönüşmüştür. Mehmet, aslında kapitalist şehirde her an adaletsizliğe uğrayacak yoksul yığın her hangi bir bireyi olduğu gerçeğini hissettikten sonra eski benliğinden koparılmış ve direnmeyi seçerek kendisine dezavantaj getiren bir kimliği benimsemiştir.

Özetle *Güneşe Yolculuk* filmi kentlerde ve kırsalda yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma durumlarını etnik kimlikle bağdaştırarak anlatmaktadır. Filmde pek çok yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temasına rastlanmaktadır. Bu alt temalar; büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği, nüfus baskısı, eğitimsizlik, göç, işsizlik, sosyal korunma yetersizliği, engellilik, suç, aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve yabancılaşmadır. Filmdeki bu alt temaların görselleştirilmesiyle,

kuramsal kısımdaki anlatılar paralellikler taşımakta, buradan hareketle filmde yoksulluk ve sosyal dışlanmanın gerçekçi bir biçimde işlendiği sonucuna varılabilmektedir.

3.10.Uzak

Filmin Konusu

Nuri Bilge Ceylan'ın taşra üçlemesinin diğer filmlerinden de tanıdığımız Mahmut, memleketinden bunalıp sıkıldıktan sonra artık büyükşehre yerleşmiş, işlerini oturtmuş ve tüketim şehrinin bencil hayatına uyum sağlayıp geleneksel değerlere sırtını çevirmiş biri haline gelmiştir. Annesini dahi ararken zorlanan Mahmut, ailesine karşı da memleketine karşı da hiçbir bağlılık hissetmemektedir. Yusuf ise Mahmut'un uzaktan akrabasıdır ve memleketinden İstanbul'a iş bulup para kazanmak için gelmiştir. Kalacak yer ve bir iş bulana kadar akrabası Mahmut'un yanına yerleşen Yusuf, kendisinin misafirliğinden hoşnut olmayan Mahmut'un gün geçtikçe tahammülsüzlüğünü belli ettiği ve onu en sonunda hırsızlık şüphesiyle sorguladığı bir misafirlik dönemi yaşayacaktır.

Filmde, geleneksel yardımlaşma kültürünün bireyleri, büyük şehrin bireyci kapitalist yaşamında nasıl terk ettiği ve yerine alışveriş odaklı insan ilişkilerinin geldiği gözler önüne serilmektedir. Ceylan, filminde izleyiciyi Anadolu kültürüyle büyümüş Yusuf'un ve şehirde hiç kimseyle bağ kurmak istemeyen Mahmut'un içsel yolculuğuna çıkarmaktadır.

Filmin Analizi

Uzak filminin baş kahramanları Yusuf ve Mahmut, Yusuf'un İstanbul'a göç etmesi sonucu birlikte yaşamak zorunda kalan iki akrabadır. Yusuf, fabrikadaki işinden çıkarıldıktan sonra büyükşehre göç etmeye karar vermiştir ve uzun süre iş bulamamıştır. Yusuf'un yaşadığı yoksulluk hali, Yusuf çalışma hayatına katılmadığı, toplumda başkalarıyla iletişim kuramadığı ve toplumun ekonomik, kültürel ve siyasal etkinliklerinin bir parçası olma duygusuna sahip olamadığı için insani yoksulluktur. İnsani yoksulluk, büyükşehirde yaşanması durumunda kentsel yoksulluk adı altında

değerlendirilmektedir. Nüfusun büyük kısmının büyükşehirlere yığıldığı ve toplumsal sınıflar arasındaki farkların uç noktalara ulaştığı bir yoksulluk halini anlatan kentsel yoksulluk, özellikle tarımın bitirilip taşranın tüm cazibesini yitirmesinin ardından Türkiye’de en sık görülen yoksulluk türü haline gelmiştir. Kente göç eden işçi kesiminin sıklıkla deneyimlediği kentsel yoksulluk hali, göç edenlerin dışlanıp daha da yoksullaşmaları ve kendilerini birlikte yaşadıkları topluluklara ait hissedememeleri ile sonuçlanmaktadır.

Mahmut ise uzun yıllar önce taşradan büyükşehir göç etmiş ve kendine bir kariyer inşa edebilmiştir. Maddi yoksunluk çekmeyen karakter, kendini yalnız hissetmekte ve büyükşehirlerde sıklıkla görülen bir dışlanma türü olan kültürel dışlanmaya uğramaktadır. Mahmut’un bir sabah uyanıp ifadesiz bir yüzle karla kaplı apartman çatılarına baktığı sahne onun, kendisini bulunduğu yere ait hissetmediğini görselleştirmektedir. Kültürel dışlanmanın belirtisi olan bulunulan yere yabancılaşma ve içe kapanma hali Yusuf da henüz ortaya çıkmasa da, o da akrabası Mahmut gibi kültürel dışlanmaya uğramaktadır. Yusuf yoksul olduğu, şehirliler gibi konuşmadığı ve onlar gibi görünmediği için kendisine soğuk davranılmakta, ayrımcılığa uğramakta ve böylece kültürel alandan dışlanmaktadır. Yusuf’un akrabası Mahmut’tan daha dezavantajlı bir konumda olmasının sebebi onun ekonomik alandan da dışlanmasıdır. Yusuf’un insanlarla iletişim kuramaması ve konuşmaya çalıştığı insanların onu görmezden gelmeleri şehrin onu çok sıcak karşılamadığının göstergesidir. Tüketim toplumunu temsil eden İstanbul, ondan alacak herhangi bir şeyi olmadığını anlamıştır. Yusuf’un iş bulmadaki başarısızlığı ve karşı cinsle bir türlü iletişim kuramaması da bu kültürel ve ekonomik alandan dışlanma süreçlerinin bir uzantısı olarak beyaz perdeye yansımaktadır.

Filmdeki yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temaları (yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın varlığına işaret eden sebep ve sonuçlar) araştırıldığında büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliğine filmde yer verildiği görülmektedir. Mahmut ve Yusuf’un aralarında geçen bir diyalogda ikili arasındaki gelir dağılımı eşitsizliği açığa çıkmaktadır. İkilinin mutfakta yaptığı konuşmalarda Yusuf, niçin gemide çalışmak istediğini anlatırken bol para var, gezmek var diye maddeler sıralamaktadır. Ardından

“Hep siz mi gezeceksiniz?” diyerek akrabasının ekonomik koşullarının kendininkinden epey farklı olduğunu dile getirmektedir. Bu üstü kapalı serzeniş gelir dağılımında büyük farkların bulunduğu yerlerde gelir adaletsizliği yaşayan yoksulların yabancı olmadıkları bir hissin ifadesidir. Yoksullar, gelir dağılımında büyük farklar olan yerlerde yaşadıklarında kendi hayatlarıyla diğerlerinin hayatlarını kıyaslama imkanına sahip olmakta ve kendi yaşamlarından daha az hoşnut olmaya başlamaktadırlar. Sonraki sahnelerde Yusuf’un iş arayışları sonuçsuz kalınca onun planını öğrenmek isteyen Mahmut “Oğlum burada da adamlar sapır sapır adam çıkartıyor. Kriz yok mu sanıyorsun burada?” diyerek büyük şehirdeki iş olanaklarının mevcut ekonomik durum nedeniyle daraldığını dile getirmektedir. Ayrıca yönetmen bu sahnede bir Türkiye gerçeğinin de altını çizmektedir. Taşrada yeterli yatırım ve iş olanağının olmadığı herkesçe bilinmektedir. Taşra ve büyükşehir arasında oldukça büyük bir ekonomik büyüme farkı vardır. Bir ekonomik kriz durumunda taşrada az sayıda olan işyerleri daha çabuk kapanırken, büyükşehirde iş imkanlarında daralma olmasına rağmen iş bulma şansı çok daha yüksek olmaktadır. Göçün temel nedeni olan bu durum, iş bulmak için büyükşehre gelenlerin vasıfsız olmaları sebebiyle ya güvencesiz koşullarda çalışmalarını ya da işsiz kalmalarıyla sonuçlanmaktadır.

Nüfus baskısı filmde görselleştirilmemiştir. Eğitimsizlik faktörü ise filmde yer almaktadır. Mahmut’un evine geldiği ilk gece Mahmut ve Yusuf arasında geçen diyaloglarda Yusuf, İstanbul’a neden geldiğini “zaten para kazanmak için geldik.” diyerek anlatmaktadır. Ardından akrabasının ne iş yapacaksın sorusuna “Ne iş olsa yaparım.” diye cevap vererek çalışmaya çok hevesli olduğunu ama bir o kadar da plandan yoksun ve eğitimsiz olduğunu göstermektedir. “Ne iş olsa yaparım.” cümlesi çoğunlukla eğitimsiz/ vasıfsız insanların kullandığı bir cümle olarak algılanmaktadır.

Göç faktörü filmde yer almaktadır. Yusuf, ekonomik kriz sonucu işyerinin kapanması sebebiyle İstanbul’a göç etmiştir. Kentteki yüksek gelir, sosyal yaşam ve iş vaadi Yusuf’un hevesle büyükşehre gelmesine yol açmıştır. Ne var ki iş arayıp bulamayan karakter, hemşehrisine güvenip onun evinde kalırken de sorunlar yaşamaya başlamıştır. Göçle beraber Yusuf’un yaşadığı yoksulluk ve dışlanma biçimleri değişmiştir. Yusuf eskiden taşrada düşük gelirli olmasından dolayı kırsal yoksulluğu

yaşarken artık pek çok tüketim olanağının bulunduğu ve imkanların bir hayli geniş olduğu İstanbul'da kentsel yoksulluğu yaşamaktadır. Daha önce memleketinde yalnızlık çekmezken, büyükşehirde Yusuf neredeyse görüldüğü tüm mekanlarda yalnız başıdır. Bulduğu mekanlarda insanlar olmasına rağmen o, diğerlerinden ayrı olarak konumlandırılmıştır. Yusuf, özellikle karşı cinsle iletişim kurmakta oldukça zorlanmaktadır. Müzik CD'leri satan bir dükkanda görüp beğendiği ve daha sonra takip ettiği kadının yanına gidip bir şey diyemez, apartman komşusuyla konuşmak ister ancak kadın onu dikkate almaz, parkta beğendiği bir kadının tam yanına gidecekken kadının sevgilisi gelir ve metroda yanına oturduğu kadın da bacaklarına baktığı için onun yanından kalkar. İnsanlarla tanışmaya oldukça hevesli olmasına karşın insanlar Yusuf'la tanışmak istemiyor gibidirler. Göç ettiği şehir her anlamda onu dışlamaktadır. Filmin sonunda Yusuf hemşehrilik, akrabalık bağlarının da onu büyükşehirde yoksulluktan, yalnızlıktan ve sosyal dışlanmadan korumayacağını anlayacak ve iş bulamadan geldiği kasabaya geri dönecektir. Göç eden pek çok yoksulun büyükşehirlerde istediklerini bulamamalarına örnek olan bu durum, büyükşehirlere göç özendirildikçe artan iş talebi ve buna paralel artmayan istihdam açığı sebebiyle kentteki yaşamın göç edenler için daha zor ve dışlayıcı hale gelmesini anlatmaktadır.

İşsizlik, bir yoksulluk ve sosyal dışlanma alt teması olarak filmde yer almaktadır. Akrabasının yanında kalan Yusuf, işsizdir ve iş ararken tayfa olarak gemilere katılmak için acentelere bakındığı sırada acentelerin kapılarında gördüğü "Acentemizin gemilere tayfa talebi yoktur." yazıları daha uzun bir süre işsiz kalacağını habercisidir. Yusuf, göç eden pek çok işsiz yapıyı yapıp hemşehrisinden iş bulma konusunda destek istemesi üzerine hayal kırıklığına uğrayacaktır. Kasabada çalıştığı işlere de amcası ve dedesi aracılığıyla giren Yusuf için kentte bir iş bulmak konusunda akrabasının yardımını beklemek son derece olağan bir durumdur. Mahmut, Yusuf'a iş bulamayacağını, işi kendisinin bulması gerektiğini dile getirirken onu vasıfsızlıkla suçlayıp hor görmeyi de ihmal etmez. Hatta "İstanbul'a geldiğimde cebimde otel parası bile yoktu." diyerek iş bulamamanın suçunu tümenden akrabasının üzerine yıkar. Mahmut burada ana problemi görmemeyi tercih etmektedir. O, yoksulluk ve imkansızlığın sorumlusunu birey olarak gören kapitalist ideolojinin tipik bir temsilcisi gibi

davranmakta ve değişen ekonomik koşullarla şişen fiyatların her geçen gün alt sınıftan gelen bireylerin aleyhine işlediğini görmezden gelmektedir. Halbuki Yusuf'un kasabasında iş yerlerinin kapanması oradaki halkın suçu değildir veya büyükşehirde insanca yaşamının her geçen gün daha da pahalılaşması ve şehirde tutunmanın eskiye nazaran daha zor olması yine sıradan insanların suçu değildir. Ekonomik dağılımı yönetenler kırsal kesimlere daha çok yatırım yapılmasını teşvik etseler pek çok kişi büyük kentlere göç etmeyecektir veya kırsalda eğitim olanakları daha iyi olsa pek çok kişi vasıfsız kalmayacaktır. Yusuf, işsiz kalmasının bedelini İstanbul'da dışlanarak ve kendisini evinde istemeyen akrabasının yanında kalmaya mecbur olarak ödemektedir. İstanbul burada kapitalizmin kalesi işlevini görerek sakinlerini paraları olduğu ölçüde içerilemekte ve tüketemeyenleri bir şekilde dışlamaktadır.

Sosyal korunma yetersizliği diyaloglarda açıkça geçmemesine rağmen filmde bulunmaktadır. Yusuf, işsiz olduğundan dolayı onun, herhangi bir sosyal korunma sistemine dahil olmadığı açıktır. Herhangi bir asgari geçim ücreti almayan karakter hastalık, kaza gibi her türlü risk karşısında savunmasızdır.

Yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temalarından engellilik ve yoksulluk kültürü filmde yer almazken, suç faktörü yer almaktadır. Bir sahnede Mahmut, saatini arayıp evde bulamayınca Yusuf'a saatini sorar. Bu sorgudaki ima açıktır, Mahmut saati Yusuf'un çaldığını düşünmektedir. Bu durum yoksul bireylerin damgalanmalarının ve kolaylıkla suçla ilişkilendirilmelerinin tipik bir örneğidir. Hatta Mahmut, saatini bulunca gizleyip bulmamış gibi davranmaya devam eder. Yoksul akrabasından özür dilemeyi kendine yakıştıramaz. Neticede Yusuf, yoksul bir karakterdir ve gittiği pek çok yerde kolaylıkla suçlu muamelesi görebilecek biridir. Gücü elinde bulduranın güçsüze kolaylıkla sapkın/suçlu damgası yapıştırabileceğini gösteren bu sahne, özellikle maddi değeri olan eşyaların ortadan kaybolması gibi durumlar söz konusu olduğunda yoksulların ilk akla gelen suçlu oldukları gerçeğine işaret etmektedir.

Filmde aile içi şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gözlenmezken, yabancılaşma ve sosyal insan ilişkilerin zayıflaması görülmektedir. Mahmut ve Yusuf'un ev arkadaşlığı iyi kötü devam ederken, Mahmut, hastaneye annesini ziyaret

etmeye gittiğinde, Yusuf'un ev kurallarını ihlal etmesiyle ikilinin ilişkileri bozulacaktır. Yusuf'un ayakkabılarını Mahmut'un istediği yere yerleştirmemesi, tuvaleti kullandıktan sonra sifonu çekmemesi gibi detaylar Mahmut'u aşırı derece rahatsız etmektedir. Akrabasının şehir hayatına adapte olamadığını düşünen Mahmut, aslında maddi imkanlarını ve kişisel alanını bu hor gördüğü yabancıyla paylaşmak istememektedir. Kapitalist şehirlerde yaşayan pek çok insan kişisel alanlarını paylaşım konusunda Mahmut gibidir. Geleneksel değerlerden uzaklaştıkça konfor alanına dönen insanlar, faydacı yaklaşımla kendilerine herhangi bir fayda sağlamayacak yoksul kişilerle minimum iletişime geçmekte hatta kendilerine fayda sağlayanlarla da mecburen iyi iletişim kurmaktadır. Yalnızlıkla çevrelenen İstanbul halkının çoğunun tek gayesi aslında para kazanmaktır. Bu durum günlük ilişkilerin odağına oturmuş bir gerçektir. Bu sebeplerle samimi ve masum diyebileceğimiz duyguları uyandıracak insan ilişkilerini kurmaları son derece zordur. İstedikleri ilişkileri kuramadıklarında ve kendilerini ifade edebilecekleri diyaloglarda bulun(a)madıklarında ise giderek yalnızlaşmakta ve benliklerinden geriye kalanı korumak için toplumla aralarına zoraki mesafe koymaktadırlar. Mahmut'un akrabasına kötü davranması hem Yusuf'un Mahmut için bir yük olmasından yani Yusuf'un yoksulluğundan hem de Mahmut'un diğer insanlarla arasına koyduğu söz konusu zoraki mesafeden kaynaklanmaktadır.

Yabancılaşma olgusu, Mahmut'un geleneksel değerlere sırtını dönmesinde görülmektedir. Mahmut'un içe kapanık, öfkeli ve geleneksel değerlere sırtını dönmüş, özbenliğine yabancılaşmış halleri kültürel dışlanmaya uğramasının sonuçlarıdır. Karakterin dışlanma ve adapte olamama sonucu bir kalkan olarak kullandığı aşırı bireyselliği göze ilk çarpan özelliğidir ve bu durum karakterin aile ilişkilerinden anlaşılmaktadır. Telesekreterde annesinin sesini duyup telefonu açmaktan vazgeçen Mahmut film boyunca aile, dostluk gibi "biz" birlikteliklerinin yerini "ben" mekanizmasının aldığı şehir kültürünü benimseyen geleneksel Anadolu insanı görünümünü vermektedir. Bu özüne yabancılaşma durumu, Mahmut'un akrabası Yusuf ile sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. Çoğu sahnede yalnız olan karakterin aksi davranışları iç huzursuzluğunu göstermektedir. Buna rağmen herhangi bir şeyi değiştirmek ya da harekete geçmek için hiç bir şey yapmayan Mahmut, özüne

yabancılaşmasından duyduğu üzüntüyü ilk defa akrabasını hırsızlıkla suçlamasının ardından, Yusuf'un evi terk etmesiyle gösterecektir. Yusuf'un gittiğini fark eden Mahmut'un yüzünde izleyici, acıya benzer bir ifade görecektir. Yönetmen burada Mahmut'un pişmanlığını hatta bir anlığına da olsa eski benliğine ve geleneksel kültüre olan özlemini göstermektedir.

Özetle, *Uzak* filminde anlatılan kentsel yoksulluğun ve ekonomik-kültürel dışlanmanın alt temalarından büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği, kendini taşradaki ve büyükşehirdeki iş piyasalarının farklılığında ve Mahmut ve Yusuf karakterinin arasındaki maddi gelir uçurumunda göstermektedir. Yine yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın alt temalarından olan eğitimsizlik, işsizlik, sosyal korunma yetersizliği ve göç hali, Yusuf karakterinin yaşadığı yoksulluğun tetikleyicileri olarak izleyiciye sunulmuştur. Başka bir yoksulluk ve sosyal dışlanma alt teması olan suç, Mahmut'un Yusuf'u işlemediği bir suçla itham etmesiyle filmde yer almaktadır. Filmde yoksulluk kültürü, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aile içi şiddet ve nüfus baskısı hariç tüm yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temaları mevcuttur ve kuramsal kısımda verilen bilgilerle paralellikler taşımaktadır. Bu açıdan filmde yoksulluk ve sosyal dışlanmanın gerçekçi biçimde işlendiği sonucu çıkarılmaktadır.

3.11.Köprüdekiler

Filmin Konusu

Aslı Özge'nin *Köprüdekiler* filmi, birbirleriyle ilgisi olmayan üç insanı Boğaz Köprüsü üzerinde birleştirmektedir. Fikret köprüde çiçek satan, İstanbul'un varoşlarında yaşayan yoksul bir gençtir. Umut, Taksim-Bostancı dolmuş hattında çalışan bir dolmuş şofördür. Murat ise tayini İstanbul'a çıkmış bir polis memurudur.

Umut'un eşi Cemile, daha iyi kıyafetler giymek isteyen ve daha iyi bir eve taşınmak isteyen talepkar biridir. Eşi Umut ile anlaşmazlıklarının temelini de Cemile'nin bu talepleri oluşturmaktadır. Köprüde izinsiz çiçek satan Fikret ise bir türlü iş bulamamış, vasıfsız olduğu gerekçesiyle ekonomik alandan dışlanmış ve enformel iş sektörlerine yönelmiş bir gençtir. Polis memuru Murat'ın problemi sosyalleşememek ve dışlanmaktır. Bir türlü kız arkadaş bulamayan Murat, kendini şehre ait hissetmemekte ve şehrin kültürel yapısına ayak uyduramamaktadır.

Sıradan insanların yaşamlarını beyaz perdeye aktaran filmde, oyuncular da polis memurunu canlandıran Murat Tokgöz hariç gerçek kişilerdir. Bu kişilerin gündelik hayatları neredeyse bir belgesel gibi çekilmiştir.

Filmin Analizi

Köprüdekiler filminin başkahramanları Umut ve Cemile çifti, büyükşehirde ekonomik ve kültürel alanlarda yeterince varlık gösteremedikleri için kentsel yoksullukla mücadele eden, çalıştıkları halde istedikleri konutta barınamadıkları için çalışan yoksul olan evli bir çifttir. İstanbul'un varoşlarında yaşayan Fikret ve ailesi sınıf altı diye tabir edilen kesimi simgelemektedir. Onlar, mutlak yoksul sayılmaya o kadar yakındırlarki onları mutlak yoksul sayılmaktan koruyan tek şey köprüde sattıkları bir demet fazla çiçektir. Mutlak yoksul olmayan Fikret, yoğun bir insani yoksulluk yaşamaktadır. Bu yoksulluğun olduğu yer büyükşehir olduğundan Fikret ve ailesinin yaşadığı insani yoksulluk, kentsel yoksulluk olarak adlandırılmaktadır. İyi beslenemeyen, iyi koşullarda çalışamayan ve barınamayan Fikret, sosyal ağlara erişime

de sahip değildir. Kentsel yoksulluk yaşamak, mimli mahallelerde oturmak ve sosyal ağlardan mahrum olmak Fikret için yoksulluğun yanında sosyal dışlanmayı da tecrübe etmek demektir.

Polis memuru Murat ise devlet memuru olduğu için sabit bir gelir sahibidir ve yoksulluk çekmez. Fakat o da, göç ettiği büyükşehirde yalnızlık ve izolasyonla mücadele etmekte ve yaşadığı yere adapte olamamaktadır. Karşı cinsle ilişki kurmak isteyip bir türlü istediği geri bildirim alamayan Murat, yoksul olmamasına rağmen sosyal dışlanmaya uğramaktadır.

Filmdeki yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temaları (yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın varlığına işaret eden sebep ve sonuçlar) araştırıldığında büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliğine filmde yer verildiği görülmektedir. Yönetmen, köprü üzerinde Fikret'in gül sattığı ve Cemile'nin eşi Umut'un dolmuş şoförlüğü yaptığı sırada onları, lüks araçlarıyla köprüden geçen kişilerle aynı kareye almaktadır. Köprüde lüks araçlarıyla gezen zengin kimselerle onlara bir şeyler satmaya çalışan ya da işleri gereği orada bulunmak zorunda kalan garibanların yolları kesiştiğinde, gelir dağılımı adaletsizliği görünür hale gelmektedir.

Nüfus baskısı filmde görselleştirilmiştir. Fikret'in yaşadığı mahalle yoksulluğun her yerde açıkça görüldüğü, güvencesiz enformel sektörlerde çalışan eğitimsiz gençlerin çoğunlukta olduğu ve mekânsal damgalanmanın yoğunlukla yaşandığı bir varoş mahallesidir. Fikret'in mahallesinin görüntülerinde derme çatma, yoksulluğu her halinden belli olan bir ev vardır. Kamera evin içine girdiğinde ise yerde uyuyan çocukların üzerinden sedirde uzanan Fikret'e odaklanır. Yerinden kalkan Fikret ile birlikte onu takip eden kamera, izleyiciye Fikret'in yaşadığı mahalleyi göstermektedir. Mahallede üstü başı dökülen çocuk sayısının fazlalığı maddi kaynakların daha çok insan arasında paylaştırıldığını yani nüfus baskısını göstermektedir. Fikret'in ailesindeki çocuklar çeşitli işlerde çalıştırılmaktadırlar. Ebeveynleri için maddi kaynak görevi gören çocuk işçiler, eğitim almamakta ve vasıfsız oldukları için hayatları boyunca yoksullukla ve dışlanmayla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar.

Eğitimsizlik, filmde görülen bir diğer yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temasıdır. Fikret, başvurduğu tezgahçılık pozisyonu için mağaza görevlisi ondan kişisel bilgiler içeren bir form doldurmasını istediğinde okuma yazma bilmediğini ezile büzüle itiraf etmek zorunda kalır. Görevlinin “okuma yazma yok, peki hesap yapabilecek misiniz burada çalışırken?” sorusu üzerine “o kadarını yapabilirim.” cevabını veren Fikret’in vasıfsızlığı sebebiyle işe alınmayacağı açıktır. Cemile ise çalışan yoksul olma durumundan kurtulmak için çareyi bir beyaz yakalıya dönüşmek olarak görmektedir. Bu amaçla bilgisayar eğitimi veren bir firmaya kariyer planlama konusunda yardım istemeye giden Cemile’nin gerekli vasıflara sahip olmadığı kısa sürede anlaşılacaktır. Formal eğitimden yoksun olan Cemile, bilgisayar kullanmayı da bilmemekte ve öğrenmesi gereken programlar kendisine sıralandığında şaşkın bir vaziyette görevlinin suratına bakmaktadır. Bu sahnede Cemile, eğitimsiz olduğu için ekonomik alanda sınırlamalarla karşılaşmakta ve çalışan yoksul olarak hayatını devam ettirmekten başka bir şansı olmadığını öğrenmektedir.

Göç unsuru filmde yer almaktadır. Polis memuru Murat, Kayseri’den İstanbul’a tayin nedeniyle gelmiştir. Murat’ın hayatı iş, ev, spor ve namaz ekseninde geçmekte, bunlar haricinde internetten tanıştığı kadınlarla buluşmaya gitmektedir. Devlet memuru olduğu için kolay kesilmeyecek bir sabit geliri olduğundan evsizlik, işsizlik gibi tehditler kendisi için söz konusu değildir. Murat’ın asıl problemi göç sonucu yoksulluğa düşmekten ziyade kültürel olarak şehre uyum sağlayamaması ve bu sebeple sosyal dışlanmaya maruz kalmasıdır. Karakter, kendini olduğu yere ait hissetmediği için filmin pek çok sahnesinde yalnız görülmekte, yalnız olmadığı sahnelerde de bulunduğu yerden memnun olmadığını belirtecek şekilde iletişim kurmaktadır. Buluştuğu bir kadının İstanbul’u kastederek “Ben deniz olmayan yerde yaşayamam.” sözüne “Ben aramıyorum.” diye cevap vererek Murat, İstanbul kültüründe büyük yer kaplayan bir olgu hakkında umursamaz bir tavır takınmış ve şehrin kültürünü sahiplenmediğini ifade etmiştir. Bu sohbetin üzerine kadın, bir işi olduğunu bahane ederek onun yanından ayrılmıştır. Filmdeki sahnelerinde genelde mutsuz bir ifadeyle görüntülenen Murat, en çok memleketini ve annesini özlemektedir. Kapitalist kentteki insan ilişkilerinde istediği yakınlığı bulamayan ve yakınlık bulmak için çaba harcarmış gibi görünse de aslında

kendisi de bulunduğu yerde kalmak istemeyen, bu nedenle insanlarla samimi bir ilişki geliştiremeyen karakterin psikolojisi, filmin son sahnesinde annesiyle konuşurken yönetmenin onu siluete dönüştürmesiyle görselleştirilir. Şehre bir türlü eklemelenemeyen, istediği ilişkileri kuramayan ve şehrin insanları tarafından muhabbet kurmaya değer bulunmayarak kültürel dışlanmaya uğrayan Murat, bir silüet gibi şehirde silikleşmiş bir profil sunmaktadır. Buradan çıkarılan sonuç, tezin kuramsal kısmında da değinildiği gibi sosyal dışlanma kavramının sadece maddi yoksunluklarla bağdaştırılamayacağıdır. Maddi imkanlar olmasına karşın göç gibi durumlarda bireyler, göç ettikleri yere adapte olmakta zorlanıp, sosyal dışlanmaya uğrayabilmektedirler.

Cemile'nin durumunda ise göç etme seçeneğinin yoksulluk ve tek başına hayatını idame ettirememe gibi sebeplerden ötürü kısıtlandığı görülmektedir. Cemile aslında büyükşehirdeki yaşamdan bıkmıştır. Fakat oradan ayrılıp tek başına yaşamaya maddi imkanı yetmemektedir. Arkadaşıyla olan konuşmasında arkadaşının Umut'tan ayrılması gerektiğini söylemesi üzerine Cemile, ailesiyle yaşayamayacağını ve tek başına yaşamaya da maaşının yetmeyeceğini dile getirmektedir. Kentte tutunabilmek için istemediği bir evliliğe tahammül etmeye devam eden Cemile gibi milyonlarca insan, göç ettikleri yerlerde sefalet çekmelerine ve yaşamlarını istemedikleri şeyleri yaparak zorluk içinde geçirmelerine rağmen kolay kolay geldikleri yere dönememektedirler.

İşsizlik, bir yoksulluk ve sosyal dışlanma alt teması olarak filmde yer almaktadır. Umut ve Cemile çiftinin çalıştıkları halde yeterli geliri kazanamamaları filmde konut sorunu üzerinden anlatılmaktadır. Umut ve Cemile çifti, Umut'un patronunun evinde oturmakta ve film boyunca bu evden çıkmak istediklerini dile getirmektedirler. Evin küçük olması Cemile'yi rahatsız etmekte, "Bu kümes gibi evde mi oturup duracağız?" diyerek memnuniyetsizliğini belli etmektedir. Eşi Umut ise Cemile'nin bu tavrını haklı bulmakta fakat başka eve çıkacak paraları olmadığını belirtmektedir. İkili yaşadıkları evi değiştirmek için film boyunca uğraşacaklardır. Bazı evleri beğenseler dahi karşlarına hep maddi imkansızlıklar dikilecektir. Her ikisi de çalışan karı-kocanın gelirleri onların düzgün bir ev tutmalarına yetecek kadar değildir. Tam gün çalışan ikilinin ek iş yapma gibi bir imkanları olmadığı gibi onlara maddi

destek verecek hemşehri ağından da mahrumdurlar. Tezin kuramsal kısmında değinilen çalışan yoksul olgusu tam da Umut ve Cemile çiftini tanımlamaktadır. Üretim ilişkilerindeki uzmanlaşma trendinden dolayı vasıflı olmadıkları için ancak eğreti istihdam olarak kabul edilebilecek çocuk bakıcılığı ve şoförlük mesleklerini icra eden çiftin, maaşlarıyla kentte rahat bir hayat sürmeleri mümkün değildir. Bu tablo aynı zamanda Türkiye'deki hizmet sektörü çalışanları başta olmak üzere pek çok işçinin durumunu da yansıtmaktadır. Umut, eşinin maaşlı işe girmesi gerektiğini söylemesi üzerine, mevcut işinden ayrılamayacağını söyleyerek “iş bulmak kolay mı?” derken aslında kendisi gibi hak ettikleri ücretleri alamayan işçilerin niçin bir türlü işten çıkmayı düşünemediklerini birinci ağızdan dile getirmektedir.

Fikret, film boyunca iş ararken görülmekte ve vasıfsız olduğu gerekçesiyle geri çevrilip köprüde gül satmaya devam etmektedir. Fikret, tüm çabalarına rağmen bir türlü ekonomik alanda kendisine yer edinip maddi ve sosyal güvence sahibi olabileceği bir iş bulamaz. Bu anlamda filmde, sosyal korunma yetersizliği de görülmektedir. Cemile ve Umut, iş sözleşmesi olmadan çalışmaktadırlar. Biri dolmuş şoförü öbürü çocuk bakıcısı olan çiftin çalışma biçimleri geçici istihdam olarak değerlendirilmektedir. Çiftin çalışma hayatlarının devamı patronlarının ağızından çıkacak cümlelere bağlıdır ve istihdam şekillerinden dolayı herhangi bir maddi ve sosyal güvenceleri yoktur. Aynı şekilde Fikret, köprü üzerinde bir şeyler satmak yasak olmasına karşın, polisleri atlatıp orada gül satmakta dolayısıyla kaçak çalıştığı için herhangi bir sosyal güvence sistemine dahil olmamaktadır.

Filmde yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temalarından, engellilik ve yoksulluk kültürü görülmezken suç faktörüne rastlanmaktadır. Fikret, arkadaşlarıyla bir teknoloji mağazasına gidip oyunlara baktığı sahnede eski kıyafetleri yoksulluğunu ele verince hırsız muamelesi görüp oradan kovulmaktadır. Üst ve orta sınıftan insanların yoksullara kıyasla daha çok tercih ettiği alışveriş merkezleri şehirlerdeki en güvenli yerlerden biridir. Görünürde herkesin ziyaret edebileceği bu merkezler yoksulları bir şekilde dışlamakta ve diğer müşterilerin de onlardan rahatsız olmalarını önlemeye çalışmaktadır. Bu rahatsızlığın olası sebeplerine bakıldığında yoksulların potansiyel suçlular olarak görüldüğü gerçeğiyle karşılaşılmaktadır. Kentin varlıklı bireyleri,

etraflarında onların mallarına ve canlarına göz dikme potansiyeli olan yoksulları barındırmak istememektedirler. Fikret ve arkadaşı teknoloji mağazasından çıkarken, güvenlik görevlisi ve mağaza çalışanının onların yanlarına gelip üzerlerini araması toplumdaki bu refleksin kanıtıdır. Onlara göre Fikret ve arkadaşı ürün satın alamayacaklarına göre ancak hırsızlık için oradadırlar ve yoksul oldukları için de kolaylıkla suçlu olarak damgalanabilirler. Damgalanma süreci sonunda Fikret ve arkadaşlarının içinde nefret oluşacak ve Cumhuriyet Bayramı kutlamaları için sokakta kortej yapan öğrencileri izleyen grup, savaş uçaklarının şovu sırasında savaş isteklerini dile getirecektir. Bu durum, yoksullarda ortaya çıkan nefretin ve apokaliptik bir adalet arzusunun dışı vurumundan başka bir şey değildir. Sürekli damgalanan ve kötü muamele gören yoksulların yaşama karşı nefreti artmakta ve bunun karşılığında zengin kesimin de korkusu ve endişesi artmaktadır. Bu kutuplaşma sonunda alışveriş merkezi gibi yerler, güvenliğin vurgulandığı alanlar haline gelmekte ve yoksullar suçlu gibi görüp dışlanmaktadır.

Filmde, aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yabancılaşma gözlenmezken sosyal ilişkilerin zayıflaması görülmektedir. Filmin başkahramanlarından Umut ve Cemile'nin evlilikleri yaşadıkları yoksulluk yüzünden bozulmaktadır. Çiftin birbirleriyle olan diyaloglarında sık sık “para” kelimesi geçmektedir. Evde televizyon izledikleri bir sahnede ya da dışarıda manzarayı izlerken geçim sıkıntısı bir şekilde kendini göstermekte ve çiftin ilişkisinin dinamiklerini de olumsuz etkilemektedir. Kapitalist şehirde insanların yegane gayesinin daha çok para kazanmak olduğu bilinmektedir. Bu durum aile ilişkilerini yormakta ve sohbetlerin büyük çoğunluğunun para ekseninde dönmesine yol açmaktadır. Geçim sıkıntısı Umut ve Cemile çiftinin sohbetlerine sirayet ettiği gibi hayallerini de rahat bırakmaz. Cemile, sayısal loto oynayıp kazanamadığını Umut'a anlatırken bir an villa ve köpekli bir hayatın hayalinden bahsedip neşelenmekte daha sonra ise hemen durgunlaşıp “her şeyin başı paraya dayanıyor ve o da bizde yok şu an.” diyerek eski umutsuz haline dönmektedir. Boğaz kenarında havai fişek gösterisini izleyip romantik bir an yaşayan çift, hemen ardından çay içmeye başladıklarında yeni eve taşınamayacaklarını konuşurlar. Böylece çiftin en iyi anları bile maddi imkansızlıklarıyla baltalanmaktadır. Hatta Umut, eşinin ev

konusunu açması üzerine “Hiç değilse beş dakika olsa eğlenseydik.” diyerek maddi imkansızlıkların, onları eğlenceden de yoksun bıraktığını dile getirmektedir.

Çiftin ilişkisine bakıldığında aralarındaki sevginin yoksullukla birlikte azaldığı görülmektedir. Özellikle Cemile çalıştığı iş gereği üst sınıftan insanların hayatlarına aşınadır ve içten içe o da bu imkanlara sahip olmak istemektedir. Buna karşın kocasının içinde bulunulan yoksulluk şartlarını değiştirmeye gücünün yetmemesi Cemile’de sanki sahip olmak istediği hayata kocası yüzünden sahip olamıyormuş gibi bir algı yaratmaktadır. Bu nedenle Cemile, Umut’u sık sık terslemekte ve eşine karşı herhangi bir aşk belirtisi göstermemektedir. Yoksulluğun aile ilişkisini bozucu etkilerinin gösterildiği bu sahnelerde Cemile yeterli para kazanamadığı için kocasına saygısını kaybetmeye başlamış bir kadın görünümündedir. Eşi Umut ise tüm çalışmalarına karşın istediği gibi bir hayatı yaşayamayacağını kabullenmiş ve dingin bir halde eşinin şikayetlerinin bitmesini beklemektedir. Umut ve Cemile’nin sorunlarını arkadaşlarıyla paylaşmayı denedikleri sahneler, kopmadan önce son bir gayrete benzemektedir. Çiftin sorununu tam olarak algılamayan arkadaşları, bir çıkış yolu gösterme konusunda yetersiz kalmakta ve çift yine sorunlarıyla baş başa kalmaktadır. Sonuç olarak, yaşadıkları yoksulluk nedeniyle ikilinin hayata tutunma azimleri yerini birbirlerine olan bağlarının zayıflamasına bırakmış ve aile ilişkileri kopma noktasına gelmiştir.

Filmde Fikret ve arkadaşları üzerinden sınıf-altı tabakası ile kentsel ve insani yoksulluk, Cemile ve Fikret üzerinden de çalışan yoksullar anlatılmıştır. Murat karakteri üzerinden göç sonucu yaşanan kültürel dışlanma sürecine değinen yönetmen, sosyal dışlanmanın sadece maddi gelir yoksunluğu ile bağlantılı olmadığını, yoksul ve işsiz olmayan kişilerin de sosyal dışlanmaya uğrayabileceklerini göstermektedir. *Köprüdekiler* filminde görülen insani-kentsel yoksulluk ve sosyal dışlanmanın alt temalarından büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği, nüfus baskısı, eğitimsizlik, işsizlik, sosyal korunma yetersizliği, göç ve sosyal ilişkilerin zayıflaması bulunmaktadır. Tüm bu alt temalar, kuramsal kısımda açıklandıkları şekilleriyle filmde görselleştirilmiştir. Bu anlamda filmde yoksulluk ve sosyal dışlanmanın gerçekçi biçimde anlatıldığı sonucuna varılabilmektedir.

3.12.Çoğunluk

Filmin Konusu

Mertkan, İstanbul'da yaşayan ve müteahhitlik yapan bir baba ile ev hanımı bir annenin iki oğlundan biridir. Abisi evlidir ve eşiyle başka bir evde oturmaktadır. Mertkan ise ailesiyle birlikte yaşamakta ve babasının inşaat şirketinde ufak tefek işlere bakmaktadır.

Seren Yüce, *Çoğunluk*'ta Van'dan İstanbul'a okumaya gelen ve harçlığını çıkarmak için bir kafede çalışan Gül ile hali vakti yerinde bir ailenin oğlu olan Mertkan'ın ilişkisi anlatmaktadır. Mertkan'ın sevgilisi yoktur ve karşı cinsle ilişkisi cinsellik odaklıdır. Kendisine ilgi gösteren tek kız Gül'dür. Mertkan, Gül ile ilişkisinde İstanbul'un varoşlarını görecektir. Mertkan'ın Gül'e yaklaşma amacı cinsellik yaşamak olmasına karşın Gül ona aşiktir. İkilinin ilişkisini öğrenen Mertkan'ın ailesi, Gül'ün Kürt olduğunu öğrendiğinde bu ilişkiye karşı çıkacaktır. Filmde Mertkan'ın Gül ile yaşadıkları ve Mertkan'ın babasının bu ilişkiye karşı tavrı üzerinden orta sınıfın farklı sınıftan ve etnik kökenden gelen bireylere bakışı irdelenmektedir.

Filmin Analizi

Çoğunluk filminin baş kahramanı Mertkan, orta sınıf mensubu, inşaat işleriyle uğraşan bir ailenin oğludur. Mertkan yoksulluk çekmemektedir, fakat kız arkadaşı Gül İstanbul'a okumak için gelmiş Doğulu bir genç kadındır ve varoşlarda yaşayıp, hem okuyup hem çalışarak büyükşehirde hayatını idame ettirmektedir. Kentsel yoksulluk çeken, etnik kökeni ve maddi koşulları sebebiyle dışlanan Gül, filmdeki tek yoksul karakter değildir. Mertkan'ın ailesine gündeliğe gelen kadın da, güvencesiz şekilde istihdam edilen, işverenlerinden kötü muamele gören ve kentsel yoksullukla boğuşan bir karakterdir. Yine Mertkan'ın ailesinin inşaatlarında çalışan işçiler ve Mertkan'ın arabasına çarpıp kaçtığı taksici de çalışan yoksulları temsil etmektedirler. Film odağına sosyoekonomik sınıf farkı ve yoksulluk/etnik köken sebebiyle dışlanmayı almaktadır. Orta-üst sınıfa mensup bir aile ve onların çevrelerindeki yoksullarla ilişkileri üzerinden

anlatılan yoksulluğun ve farklı etnik kimliğe sahip olmanın yol açtığı sorunlar, filmin ana temasını oluşturmaktadır.

Filmdeki yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temaları (yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın varlığına işaret eden sebep ve sonuçlar) araştırıldığında büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği ve nüfus baskısı görülmezken eğitimsizlik görülmektedir. Mertkan'ların evine gündeliğe gelen kadın; eğitimsiz, güvencesiz şekilde istihdam edilen, vasıfsız ve kentsel yoksullukla mücadele eden bir karakterdir. Vasıfsız ve eğitimsiz olduğu için işyerinde kötü muamele görmeye ses çıkaramamakta, Mertkan onu itip kaksa da herhangi bir tepki verememektedir. Çünkü yaptığı iş, başkaları tarafından da rahatlıkla yapılabilecek bir iştir ve yoksul olduğu için de işini kaybetme lüksü yoktur. Gündelikçi eğitimsiz olduğu için hizmet sektöründe çalışmak zorundadır ve işte hırpalanmaya alışmıştır. Gündelikçi kadının itilip kakıldığı sahnede yönetmen, eğitimsiz bireylerin çalıştıkları vasıfsız işlerde fazla seçenekleri olmadığı için itilip kakılma karşısında sinip işlerine devam ettiklerini göstermektedir. Büyükşehirde hayat pahalı, iş bulmak sıkıntılıdır. Gündelikçi kadın itilip kakılmaya ses çıkaracak olsa muhtemelen işini kaybedecektir. Güvencesiz bir şekilde istihdam edildiği için işini kaybetse hiçbir maddi geliri kalmayacaktır. Tüm bu nedenlerden ötürü o da güvencesiz işlerde çalışan pek çok yoksul gibi işverenlerinin tacizlerine boyun eğmek zorundadır.

Filmde göç durumu bulunmaktadır. Mertkan'ın kız arkadaşı Gül, Doğu'dan İstanbul'a okumak için gelmiştir. Göç edenlerin kentlerde yerleştikleri bölgeler genelde varoş mahalleleri olmaktadır. Bu bölgelere yerleşen kişiler, bölgenin itibarı sebebiyle sosyal dışlanmaya uğrayabilmektedirler. Gül de maddi durumu gereği varoşlarda ikamet ettiği, yoksul ve Doğulu olduğu için dışlanmakta, Mertkan'ın ailesi onu kendi oğullarına layık bulmamaktadır. Göç edenlerin sıklıkla yaşadıkları bir durum olan buldukları yerlerde kendilerini kabul ettirmede karşılan zorluklar ve maddi yardım almadan büyükşehirlerde ayakta kalma mücadelesi, Gül için de geçerlidir. Gül, kimseden yardım almadan ayakta kalmaya çalıştığı için mahrumiyetlerle kuşatılmış bir hayat yaşamak zorunda kalmaktadır.

İşsizlik, filmde görülen bir diğer yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temasıdır. Gül işsiz olmasa da güvencesiz şekilde istihdam edilen bir çalışan yoksuldur. Mertkan'ların evine gelen gündelikçi de sigortasız şekilde istihdam edilmekte ve hayattaki her türlü riske karşı korunmasız yaşamaktadır. Bu durum sosyal korunma yetersizliğine de vurgu yapmaktadır. Güvencesiz şekilde istihdam edilen çalışan yoksul kişiler, iş yerlerinde kötü muamele gördüklerinde haklarını arama konusunda oldukça çekimser kalmaktadırlar. Çünkü vasıfsızdırlar ve kovulurlarsa yerlerini bir başkası çok kolay bir şekilde doldurabilmektedir. Mertkan'ların evine gelen gündelikçi de Mertkan'ın onu itip kakmasına ses çıkarmamakta, Mertkan'ın babasının kendisini görünce gösterdiği hoşnutsuzluğu sineye çekmektedir. Gündelikçi ve Gül gibi çalışan yoksullar, aynı işsiz kimseler gibi ekonomik hayatın gerisinde kalmakta doğal olarak sosyal yaşamda da silik olmaktadır. Onların güçsüzlüğü, kötü muamele görme ihtimallerini arttırmakta, güç ilişkilerinde görmezden gelinmelerine neden olmaktadır. Bu durum çalışan yoksulların ekonomik alandan dışlanmalarının yansira, siyasal ve kültürel alanda da dışlanmalarına zemin hazırlamaktadır. Çalışan yoksullar, güçsüz oldukları için genelde gittikleri yerlerde hoş karşılanmamakta ve ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler. Mertkan'ın evine gelen gündelikçiyi görünce babanın, “bunun ne işi var bugün burada?” diye söylenmesi ve gündelikçiyi hoş karşılamaması kültürel alandan dışlanma durumuna örnektir. Gündelikçinin kötü muamele görmesine karşın, hukuki haklarından faydalanamaması ise siyasal alandan dışlanmasının bir göstergesidir.

Filmde yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temalarından engellilik hali bulunmazken, yoksulluk kültürü bulunmaktadır. Mertkan'ların evine gelen gündelikçi, eşinden şiddet görmekte ve kazandığı bütün parayı eşine vermesine rağmen ona para yetiştirememektedir. Bu durum gündelikçinin yoksulluk kültürünün hakim olduğu bir çevrede yaşadığına işaret etmektedir. Yoksulluk kültürünün emareleri, birey düzeyinde çaresizlik, başkasına bağlı olduğunu duyma ve aşağılık duygusu olarak ortaya çıkmaktadır. Gündelikçi kadın kendi emeğiyle parasının kazandığı halde eşi, onun elinden parasını almakta ve onu itip kakmaktadır. Aynı şekilde çalıştığı iş yerinde de şiddet gördüğü halde sesini çıkarmamakta ve çalışmaya devam etmektedir. Tüm bunlar gündelikçinin örselenmiş benlik saygısına işaret etmekte ve onun aşağılık duygusu

taşıdığını göstermektedir. Yoksulluk kültüründen muzdarip olan bireyler, kendilerini küçük görmekte ve başlarına gelen olumsuz olaylarla mücadele etmek yerine bu olumsuzlukları kabullenme eğiliminde olmaktadır. Aynı gündelikçide olduğu gibi kişilerin buldukları teslimiyet hali yoksulluk kültüründen muzdarip bireylerin potansiyel güçlerini zayıflatmakta ve farkındalıklarının oluşmasını önleyerek onların yoksulluğunun daim kılınmasına yol açmaktadır.

Suç, filmde bulunan bir diğer yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temasıdır. Filmin bir sahnesinde Mertkan, Gül'ün evinden çıkıp arabasına gittiğinde arabasının teybinin çalındığını görürüz. Mertkan, bu duruma küfür ederek isyan eder. Küfrü duyan mahallenin gençleri Mertkan'ın üzerine yürür. Gül, olaya müdahale etmese Mertkan orada bir de dayak yiyecektir. Bu sahnede yönetmen, gecekondu mahallelerindeki güvenlik problemlerini ve yoksulluk kaynaklı mala yönelik suç işleme edimlerini vurgulamaktadır. Yine filmin bir sahnesinde, Mertkan içkili araba kullanmaktadır. Mertkan içkili vaziyette bir taksicinin aracına çarpıp hasar verdiğinde, babası taksicinin aracının tamir masraflarını ödemeyi reddeder ve kaza hakkındaki polis raporunun silinmesini sağlar. Taksici, Mertkan'ın babasının ofisine gittiğinde ise babası, taksiciyi tartaklar. Bu durum suç edimi ekonomik durumu iyi biri tarafından işlendiğinde adaletin farklı şekilde tecelli ettiğinin bir kanıtıdır. Yoksul insanlar suç işlediklerinde, bu suçun kaydı onların üzerine yapılmaktadır. Kolaylıkla suçlu damgası yiyen yoksullar, bu damgadan ömürlerinin sonuna kadar kurtulamamaktadırlar. Zenginler suç işlediklerinde ise işledikleri suçun izlerinden kolaylıkla kurtulabilmekte ve suçlu olarak damgalanmamaktadırlar.

Filmde, aile içi şiddet bulunmaktadır. Gül, kendisi gibi üniversite öğrencisi olan bir arkadaşı ve bir arkadaşının ablasının küçük kızı ile yaşadığı evde, Mertkan'a küçük kızın onlarla yaşama sebebini “babası problemlili biraz, dönem dönem bizde kalıyor. Rahat okusun diye, onların evinde gürültü eksik olmuyor.” sözleriyle açıklamaktadır. Yine, Mertkan'ların evine gelen gündelikçi kadın, Mertkan'ın annesiyle dertleşirken, eşinden dayak yediğini ve eşine para yetiştiremediğini dile getirir. Bu durum yoksul kadınların aile içi şiddete uğrama sıklıklarının yoksul olmayan kadınlara göre daha yüksek olduğunun filmdeki ifadesidir. Küçük kızın ve gündelikçinin hikayelerini

anlatan diyaloglar üzerinden aile içi şiddete gönderme yapan yönetmen, yoksulluğa bağlı aile içi şiddet gibi problemler sonucu aile bireylerinin dağılmaya başlayıp, aralarında temel güven duygusunun eksildiğini ifade etmektedir. Aile içi şiddetin mağdurları çoğu zaman kadınlar ve çocuklar olmaktadır. Aile içi şiddet özellikle yoksul ailelerde daha sık gözükmekte ve dışarıda kendini yetersiz hisseden erkek birey, evdeki kadın ve çocuklara şiddet uygulayarak duygusal tatmin sağlamaktadır.

Filmde, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, gündelikçinin çalışıp tüm parasını eşine vermesinde ve eşinin buna rağmen ona şiddet uygulayıp, kadına yardım etmemesinde kendini göstermektedir. Yoksul ailelerde, hane içindeki mahrumiyetlerden en çok etkilenen kesim kadınlar ve çocuklar olmakta, kadınlar kendi ihtiyaçlarını görmezden gelip yoksulluğa karşı çare aramak ve çocuklarını mağduriyetlerden korumak durumunda kalmaktadırlar. Bu durum onların kendilerini ikinci plana atmalarına sebep olmakta ve benlik saygılarını olumsuz anlamda etkilemektedir. Gündelikçi kadının iş yerinde şiddet görmesine rağmen çalışmaya devam etmesi ve evinde de şiddet görmesine rağmen susup durumu sineye çekmesi, onun benliğini ikinci plana attığının ve yoksulluğun bedelinin çoğunu aile içinde tek başına sırtladığının bir göstergesidir.

Filmde bulunan diğer yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temaları, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve yabancılaşmadır. Mertkan'ın kız arkadaşı Gül, Mertkan'ın ailesinin onaylamayacağı bütün özellikleri taşımaktadır. Çok yoksuldur, Doğuludur ve garsonluk yapmaktadır. Mertkan'ın babası oğluna Gül'den ayrılması yönünde baskı yapmaktadır. Kemal bey "Gel biraz konuşalım. Bak oğlum, sen artık daha ciddi kararlar, daha büyük sorumluluklar alacak yaşa geldin. Yarın öbür gün askere gideceksin, sonra geleceksin evleneceksin. Takıldığın adamları çok dikkatli seçmen lazım. Sen kendin gibilerle beraber olmaya bak. Hepimiz elhamdülillah Müslümanız, Türk'üz. Bak ben her gün sizin için, hep daha fazlası için çalışıyorum. Sen de yarın öbür gün karın için çocuğun için çalışacaksın. Bunlarla beraber olmak hepimize zarar verir. Kimle yatıp kalktığına dikkat edeceksin ki birbirimizi üzmeylem. Tamam mı koçum!" diyerek Gül'ü etnik kimliği dolayısıyla oğluyla ahabalık etmeye değer bir birey gibi görmeyerek dışlamakta ve hep daha fazla kazanç için çalışmayı uğraşların en şerefli ilan ederek kapitalizmi yüceltmektedir. Babanın sözleri, tipik orta sınıf otoriter bir aile babasının hayat

görüşlerini ve dahası erkek egemen toplumun kemikleşmiş baskıcı bakış açısını tüm çıplaklığıyla yansıtmaktadır. Mertkan, babasının bu telkinleri karşısında ona kızdan ayrıldığı yalanını söyleyip Gül ile görüşmeye devam eder. Fakat babasını kandırmasının ortaya çıkması ve içkiyi çok kaçırdığı bir gecenin ardından evin tuvaletinde kendi kusmuğu üzerinde uyur vaziyette bulunması sonucu babası tarafından ceza olarak Gebze'deki şantiyeye gönderilir. Burada, Gül'ün yoksulluğu ve etnik kimliği sebebiyle, onunla birlikte olan oğlunu dışlayan bir baba vardır. Baba-oğlun arası, Mertkan'ın kız arkadaşı yoksul ve Doğulu olduğu için açılmıştır. Bu duruma belli bir süre direnebilen Mertkan, sonunda kız arkadaşından ayrılması, babasının deyimiyle “sepetlemesi” yönündeki baskıya boyun eğer ve Gül'den ayrılır. Burada Gül'ün yoksulluk ve etnik kimliği, çevresindeki insanları ondan uzaklaştıran etmenlere dönüşmüş ve Gül, çok değer verdiği biriyle ilişkisini koparmak zorunda kalmıştır.

Yabancılaşma, Mertkan'ın filmin sonunda çoğunluğa katılımı ile kendini göstermektedir. Gül ile aşk yaşadığı için babası tarafından dışlanan Mertkan, çareyi Gül'den ayrılmakta bulmuştur. Filmin son sahnesi bize göstermektedir ki Mertkan kız arkadaşından ayrılırken çok da zorlanmamış, özleminden ve vicdan azabından çabucak kurtulabilmiştir. Bu sahnede Mertkan, ailesiyle sofrada yemek yerken ve televizyon izlerken görülmektedir. Gül ile ayrılmasının ardından her şey eski haline dönmüş; Mertkan çoğunluğa olan dönüşümünü tamamlanmıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinin normlarıyla barışık babasının baskısı altında Mertkan'ın dönüşümü çoğunluğa katılımı sonuçlanmış ve artık o da babası gibi sınıfsal konumuna göre insanlara nasıl davranması gerektiğinin kodlarını içselleştirmiştir. Bu anlamda yoksul karakter olan Gül, filmde dışlanan olarak konumlanmakta ve orta-üst sınıfın ilişkileneceği kişilerin dışında kalmaktadır. Mertkan, Gül'den ayrılarak özbenliğine yabancılaşmış ve babasının istediği gibi katı, işçilere eziyet eden, insanları sınıfsal konumlarına göre yargılayan bir bireye dönüşüp çoğunluğa katılmıştır.

Sonuç olarak yönetmen, *Çoğunluk* filminde kapitalist düzenin, bireylerin maddi ve kültürel anlamda kendi denkleriyle eşleşmelerini nasıl zorunlu kıldığını anlatmaktadır. Filmde Gül ve temizlikçi kadın üzerinden yoksul kadınların sorunlarına yer veren yönetmen, özellikle etnik kimlik sebebiyle yaşanan sosyal dışlanmayı da

görselleştirmektedir. *Çoğunluk*'ta yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın alt temalarından olan eğitimsizlik, işsizlik, sosyal korunma yetersizliği, göç, suç, aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yabancılaşma ve sosyal ilişkilerin zayıflaması, orta sınıf bir aile ve onların çevresindeki yoksul ve dezavantajlı karakterler üzerinden anlatılmakta ve söz konusu unsurların filmde görselleştiriliş biçimleri, kuramsal kısımda bu olgularla ilgili verilen bilgilerle uyumaktadır. Bu anlamda yönetmen, yoksulluk ve sosyal dışlanmayı gerçekçi bir biçimde anlatmayı başarmıştır.

Büyüme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği	<i>Tabutta Rövaşata, Güneşe Yolculuk, Uzak, Köprüdekiler</i>
Nüfus Baskısı	<i>Güneşe Yolculuk, Köprüdekiler,</i>
Eğitimsizlik	<i>Tabutta Rövaşata, Güneşe Yolculuk, Uzak, Köprüdekiler,</i>
Göç	<i>Güneşe Yolculuk, Uzak, Köprüdekiler, Çoğunluk</i>
İşsizlik	<i>Tabutta Rövaşata, Güneşe Yolculuk, Uzak, Köprüdekiler, Çoğunluk</i>
Sosyal Korunma Yetersizliği	<i>Tabutta Rövaşata, Güneşe Yolculuk, Uzak, Köprüdekiler, Çoğunluk</i>
Engellilik	<i>Tabutta Rövaşata, Güneşe Yolculuk</i>
Yoksulluk Kültürü	<i>Tabutta Rövaşata, Çoğunluk</i>
Suç	<i>Tabutta Rövaşata, Güneşe Yolculuk, Uzak, Köprüdekiler, Çoğunluk</i>
Aile İçi Şiddet	<i>Güneşe Yolculuk, Çoğunluk</i>
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği	<i>Tabutta Rövaşata, Güneşe Yolculuk, Çoğunluk</i>
Sosyal İlişkilerin Zayıflaması	<i>Tabutta Rövaşata, Güneşe Yolculuk, Uzak, Köprüdekiler, Çoğunluk</i>
Yabancılaşma	<i>Tabutta Rövaşata, Güneşe Yolculuk, Uzak, Çoğunluk</i>

Tablo 1: Örneklem filmlerinde bulunan yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temaları

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Yoksulluk ve yoksulluğun beraberinde gelen maddi manevi mahrumiyetlerin getirisiyle şiddetlenen sosyal dışlanma olgusu, insanlık için yeni bir sorun değildir. Yoksulluk, tarihin her döneminde ve dünyanın her tarafında görülen bir toplumsal sorun olmuştur. Günümüzde ise yoksulluk, sınırsız büyümeyi hedefleyip, sosyal yardımlar konusunda yetersiz kalan neoliberal politikaların ve nüfus baskısının etkisiyle iyice yaygınlaşmış ve zengin-fakir arasındaki uçurum açılmıştır. Bu durumun sebeplerine bakıldığında, kapitalizmden kaynaklı sistemsel kusurların, bireysel kusurlara nazaran yoksulluğu ve sosyal dışlanmayı arttırmada ve yaygınlaştırmada çok daha etkili olduğu görülmektedir. Yoksul bir ailede doğan bireyin, vasıflı bir iş için şart koşulan formal eğitimi alması güçtür. Vasıflı iş bulamayan bireyler de ekonomik alandan dışlanmakta, bununla beraber kültürel ve sosyal faaliyetlerden de uzak kalmaktadırlar. Bu bireylerin toplumla kaynaşmaları ve maddi anlamda refaha kavuşmaları istisnalar dışında pek mümkün değildir. Görüldüğü gibi bireylerin refah seviyelerinin belirlenmesinde içinde doğdukları ailenin önemi büyüktür. O halde mevcut ekonomik sistemin dizayn ettiği koşullarda birey, yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya karşı savunmasızdır ve bu problemler günümüzde pek çok kişiyi tehdit eden büyük birer toplumsal sorun haline gelmiştir.

1990'lı yıllardan itibaren yoksulluk, sosyal dışlanma, siyasi olaylar gibi konuları işlemeye başlayarak kabuklarını kıran Çağdaş Türk Sinemasının yeni nesil yönetmenleri, izleyicileri yoksulluk, ayrımcılık ve sosyal dışlanma gibi toplumsal sorunlar üzerine düşünmeye itmeye çalışmıştır. Bu yönetmenlerin işledikleri söz konusu toplumsal sorunlar elbette daha önceki dönemlerde de sinemaya yansımıştır, fakat artık gerçeğe çok daha yakın ve yalın bir anlatımla beyaz perdede yerlerini almaktadırlar. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın gerçekçi bir biçimde beyaz perdeye yansıtılması için bu iki konunun, abartıdan ve ajitasyondan uzak, akademik literatürde açıklanan biçimlerine yakın olarak görselleştirilmesi gerekmektedir. Yeşilçam filmlerinde yoksullarla ilgili sadece onların iyi ve namuslu insanlar olmalarına odaklanılmakta, filmlerde yoksulluk ve sosyal dışlanmaya yol açan etmenlere yer verilmemekte ve filmler, yoksulların kötü ve zengin insanlar karşısında galip gelip, zenginlere erdemi öğretmeleriyle bitirilmekteydi. Son dönemin gerçekçi filmlerinde ise iyiyle veya

kötüyle özdeşleştirilmeyen yoksullar gerçek hayatta oldukları gibi çaresiz, dışlanmış, kapana kısılmış, bir şekilde suçla ilintili, ve mağdur olarak görselleştirilmektedirler. Bu filmlerde işlenen yoksulluk ve sosyal dışlanma çok daha gerçekçidir; çünkü bu çalışmada da görüldüğü gibi filmlerde, yoksulluk ve sosyal dışlanma literatüründe yer alan kavramların izlerini bulmak mümkündür.

Bu tezin amacı Çağdaş Türk Sinemasının gerçekçi filmlerinin yoksulluk ve sosyal dışlanmayı nasıl görselleştirdiklerini tespit etmek ve bu iki olgunun ne derece gerçekçi biçimde beyaz perdeye yansıtıldığını ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda önce tezin kuramsal kısmında yoksulluk ve sosyal dışlanmayla ilgili literatür bilgilerine yer verilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkılarak yoksulluk ve sosyal dışlanmayla ilgili, bu kavramların varlığına işaret eden ve bu kavramları anlamayı sağlayan alt temalar tespit edilmiştir. Bu alt temalar tezin kuramsal kısmında açıklanan yoksulluk ve sosyal dışlanmanın nedenleri ve sonuçlarıdır. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın nedenleri büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği, nüfus baskısı, eğitimsizlik, göç, işsizlik, sosyal koruma yetersizliği ve engelliliktir. Sonuçları ise yoksulluk kültürü, suç, aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve yabancılaşmadır. Örnekleme dahil edilen filmler incelendiğinde, yoksulluk ve sosyal dışlanma literatüründe yer alan yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temalarının çoğuna filmlerde rastlandığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla Çağdaş Türk Sinemasının gerçekçi yönetmenlerinin, yoksulluk ve sosyal dışlanma olgusunu gerçeğe oldukça yakın bir biçimde görselleştirmeyi başardıkları sonucuna varılmıştır.

Örnekleme dahil edilen filmlere bakıldığında, Türkiye'deki yoksulluğun dönüşümünün filmlere yansıtıldığı görülmektedir. 1990'lardan itibaren kırsaldan kente artan sayıda göçle birlikte Türkiye'deki yoksulluk büyük oranda kentli olmaya başlamıştır. Kırsaldaki daralan iş olanakları sonucu kente göç eden yoksullar, kentte umduklarını bulamayıp mahrumiyetlerle dolu bir hayat yaşarken, zenginler kentin gelişmiş sosyal olanaklarından diledikleri gibi yararlanmaktadırlar. Kentlerin yoksullar ve zenginler olarak kutuplaşıp, yoksulların kentin varoşlarına itilmesiyle, büyüme ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler kentte görünür hale gelmiştir. Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın alt temalarından olan büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği olgusu,

örnekleme dahil edilen filmlerde de görülmektedir. Derviş Zaim, *Tabutta Rövaşata* filminde Mahsun karakteri üzerinden mutlak yoksulluğu anlatırken, kentteki gelir dağılımı eşitsizliğini ücretli olduğu için kaleye giremeyen Mahsun ile kaleye güle oynaya giren turist kafilesini aynı kareye koyarak göstermektedir. Kentler, eğlencenin ve olanakların mekanlarıdır. Yoksullar ise *Köprüdekiler* filminin Cemile ve Umut'u gibi kent gösterilerini uzaktan izlemekle yetinmekte ve kısa süre sonra parıltılı dünyadan kopup ait oldukları mahrumiyetler dünyasına dönmektedirler.

Örnekleme dahil edilen filmlerde nüfus baskısı yoksulluğu arttırıcı ve çocuk işçiliğine sebep olan bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. *Köprüdekiler* filminde Fikret'in evinin gösterildiği sahnede yerde uzanan çocuklar görülmektedir. Bu çocuklar, Fikret'in kardeşleridir ve küçük bir odada hepsi beraber uyumaktadırlar. Bu sahne, varoşlarda yaşayan eğitimsiz ailelerde yoksulluk ve mekan sıkıntısı çekilmesine rağmen aile planlamasının olmadığı gerçeğine vurgu yapmaktadır. Fikret ve kardeşlerinin okul çağında olmalarına rağmen çalışmaları ise yoksul ailelerin çocukları bir nevi ekonomik güvence olarak gördüklerinin emaresidir. Çocuk sayısını fazlalaştırıp, çocuklarını erken yaşta çalıştırmaya başlayan aileler, hane içindeki çalışan sayısının çoğalacağını düşünüp bu şekilde yoksulluktan korunmayı planlamaktadırlar. Fakat bu durum çocukların eğitim hayatlarına sekte vurmakta ve iyi eğitim alamayan bu çocuklar, vasıfsız oldukları için ömür boyu geçici işlerde çalışmak zorunda kalabilmektedirler.

Örnekleme dahil edilen beş filmde de yoksul karakterler *Çoğunluk* filmindeki üniversite öğrencisi Gül hariç eğitimsiz yani vasıfsız kişilerdir. Eğitimsizlik, yoksul kişilerin geçici olarak değil de düzenli olarak istihdam edilmelerinin önündeki en büyük engeldir. *Tabutta Rövaşata*'da açlık sınırında bir yoksulluk yani mutlak yoksulluk ve şiddetle bezenmiş bir sosyal dışlanmayla mücadele eden Mahsun karakteri eğitimsizdir ve bu sebeple içinde bulunduğu koşulları değiştirecek güçten yoksundur. *Köprüdekiler*'in Cemile'si çalışan yoksuldur. Bu durumu değiştirmek için beyaz yakalı olmak istemekte fakat eğitimsiz olduğu için bunu yapamamaktadır. *Uzak*'ın Yusuf'u ise kentsel yoksulluğu deneyimlemekte ve göç ettiği büyükşehirde eğitimsiz olduğu için bir iş bulamadığından geçici olarak kaldığı akrabasının yanından ayrılıp kendine barınacak bir yer bile bulamamaktadır.

Filmlerde gösterilen göç olgusu karşımıza toplumsal hayata katılımı engelleyici ya da tamamen engellemese de belli miktarda azaltıcı, dolayısıyla dışlayıcı ve bireylere kendilerini değersiz ve eksik hissettirici bir etmen olarak çıkmaktadır. *Uzak* filminde kasabadan İstanbul'a gelen Yusuf'un kent kültürüne aşına olmayan ve yoksul hali, onun İstanbul'un orta üst sınıf mensubu sakinleri tarafından görmezden gelinmesiyle sonuçlanmıştır. Diğer taraftan göç unsuru, yoksulluğu azaltmayan aksine derinleştiren bir etmen olarak da filmlerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin *Köprüdekiler* filminde karı koca çalışmalarına rağmen bir türlü istedikleri evi kiralayamayan Umut ve Cemile çifti belki bir Anadolu şehrinde yaşasalar rahatlıkla geçinebileceklerdir. Fakat büyükşehrin maddi imkanları onları çalışan yoksul olmaya mahkum etmiştir.

Örnekleme dahil edilen filmlerde, yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın alt temalarından olan işsizlik de göz ardı edilmemiştir. Özellikle *Köprüdekiler* filmindeki Cemile ve Fikret, değişen istihdam yapısından nasiplerini almış ve vasıfsız oldukları gerekçesiyle bir türlü istedikleri işi bulamamışlardır. Uzun saatler çalıştıkları halde konut ihtiyaçlarını dahi istedikleri şekilde karşılayamayan çift, kentte sayıları çokça bulunan çalışan yoksul kesimin tipik üyelerindedir. İkilinin tüm çabası sadece karınlarını doyurmaya yetmekte, bunun haricinde ekstra denebilecek ve hayattan daha fazla keyif almalarını sağlayacak herhangi bir mala ya da uğraşa sahip olamamaktadırlar. Bu durum keyiflerini kaçırıp ilişkilerini yıprattığı gibi yaşam enerjilerini de sömürmektedir. Yine *Uzak* filmindeki Yusuf, büyük umutlarla göç ettiği büyükşehirde vasıfsız olduğu için işsiz kalmıştır. Kasabasında çalıştığı yer kapanınca mecburen kente gelen Yusuf, kırsaldaki yaşam pratiklerini aynen devam ettirmek isteyince bu sefer kapitalist kentte metalaşma rüzgarıyla zayıflayan hemşehrilik bağlarından nasibini almış; kendisi de benzer bir süreçten geçmiş olmasına rağmen akrabası Mahmut hem ona iş bulması için yardım etmemiş hem de onu yanında istemediğini her fırsatta göstermiştir. *Güneşe Yolculuk* filminde de işsizlik sorununa değinilmiş, Mehmet ve Berzan vasıfsız oldukları için film boyunca geçici işlerde çalışırken gösterilmişlerdir.

Sosyal korunma yetersizliği de işsizlik gibi filmlerde görülen bir yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temasıdır. Sosyal güvenlik sistemleri, bireylerin yaşayacağı ciddi bir gelir azalması ya da gelir yokluğu hallerinde gerekli önlemleri devreye sokarak bireyi ekonomik ve sosyal risklere karşı korumaya yaramaktadır. Örnekleme dahil edilen filmlere bakıldığında tüm yoksulların güvencesiz işlerde çalıştığı görülmektedir. İş sözleşmesi yapılmadan gerçekleşen güvencesiz istihdam şeklinde çalışanlar, sosyal korunma sistemlerine dahil olmamakta ve her türlü maddi-manevi riske açık hale gelmektedirler. İş yeri sahiplerinin kötü muamelelerinden, bir kaza sonucu işsiz kalıp ekonomik gelirden mahrum kalmaya kadar, geniş bir risk yelpazesi barındıran bu istihdam şekli vasıfsız işçilerin çok sık karşılaştıkları bir çalışma şeklidir. *Çoğunluk* filminde gündelikçi kadının itilip kakılması ile *Güneşe Yolculuk* filmindeki Arzu'nun patronundan işittiği kötü sözler, sosyal korunma olmadan, güvencesiz şekilde istihdam edilen bireylerin başlarına gelebilecek kötü olayların örnekleme dahil edilen filmlerdeki yansımalarıdır.

Yoksulluk ve sosyal dışlamanın alt temalarından olan engellilik hali hem bedensel hem de sosyal olarak ortaya çıkabilmektedir. Örnekleme dahil edilen filmlerde gözlenen engellilik türü sosyal engelliliktir. Sosyal Engellilik halinde bireylerin sosyal, mental ve fiziksel olarak gelişimlerinin engellenmesi sonucu çalışamamaları, sosyal yaşamlarını geliştirememeleri ve kalitesiz bir hayat sürmeleri gibi durumlar söz konusu olmaktadır. Suçlular, sosyal engelliler grubuna dahil edilen topluluklardan sayılmaktadır. *Güneşe Yolculuk* filminde Mehmet, işlemediği bir suçla yaftalanmış ve suçlu gibi muamele görmüştür. Bu durum duyulunca maddi manevi pek çok kazanımını kaybeden Mehmet, çevresindeki pek çok kişi tarafından istenmeyen kişi gibi görülmüştür. Mehmet bu anlamda bir sosyal engellilik yaşamaktadır. Yine sosyal engelliliğe uğrayan bir diğer grup uyuşturucu ve alkol mağdurlarıdır. *Tabutta Rövaşata* filminde Mahsun'un aşık olduğu eroinman kadın, doğru düzgün bir işte çalışmadığı için fuhuş yapmak zorunda kalmaktadır. Kadının madde bağımlılığı onu sosyal engelli durumuna getirmiş ve kimsenin iş vermek istemediği, yoksulluğa ve enformal sektöre mahkum birine dönüştürmüştür.

Yoksulluk kültürü, filmlerde karşımıza çıkan bir diğer yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temasıdır. Bir yaşam tarzı yaklaşımı olan yoksulluk kültürü, belirli yoksul kesimlerin benzer davranış kalıplarında hareket etmelerini ve bu davranışları ile toplumdaki ayrılmalarını dile getiren bir kavramdır. Yoksulluk kültürünün emareleri, birey düzeyinde çaresizlik, başkasına bağlı olduğunu duyma, teslimiyet ve aşağılık duygusu olarak ortaya çıkmaktadır. *Çoğunluk* filmindeki gündelikçi kadının, geldiği evin hanımına eşine para yetiştiremediğinden bahsetmesi ve eşinden şiddet gördüğünü dile getirmesi yoksulluk kültürüne işaret etmektedir. Gündelikçi kadın kendi emeğiyle para kazanmasına rağmen tüm kazancını eşine vermekte, üstüne üstlük eşinden şiddet görmektedir. Yine çalıştığı evde, evin küçük oğlundan şiddet görüp sesini çıkarmamakta ve orada çalışmaya devam etmektedir. Bu durumlar gündelikçi kadının kendini değersiz gördüğünün ve aşağılık duygusundan muzdarip olduğunun göstergeleridir. *Tabutta Rövaşa* filmindeki Mahsun'un durumu da gündelikçi kadın gibidir. Filmin pek çok sahnesinde şiddet gören karakter, hiçbir şekilde kendini savunmamakta ve kötü muamele görmeyi kanıksamış halde, şiddetin sonlanmasını beklemektedir. Bu kanıksama ve teslimiyet hali, karakterin şiddet görmesine engel olmadığı gibi onu zayıflatmakta ve kötü muamele görmesinin önünü açmaktadır.

Suç unsuruna filmlerde rastlanmaktadır. *Köprüdekiler* filminde Fikret ve arkadaşları yoksul görünüşleri nedeniyle bir alışveriş merkezinde suçlu muamelesi görmüş ve oradan apar topar çıkartılmıştır. Bunun sebebi Fikret ve arkadaşlarının, güvenlik görevlilerinin nezdinde hırsız gibi görünmeleridir. Yoksulların gittikleri pek çok yerde potansiyel suçlu olarak görüldükleri bir gerçektir. Fikret ve arkadaşları teknoloji mağazasından çıkarırken, güvenlik görevlisi ve mağaza çalışanlarının yanlarına gelip üzerlerini araması toplumdaki bu refleksin kanıtıdır. *Uzak* filminde Mahmut'un saatini kaybedip bulamayınca saati Yusuf'un çaldığını ima etmesi yine aynı refleksi göstermektedir. *Güneşe Yolculuk* filminde yoksulların kolaylıkla suçla ilişkilendirilmelerinin ve suç işlemedikleri halde suçlu olarak damgalanmalarının uç bir örneğini görmek mümkündür. Mehmet, hem yoksul olduğu hem de Kürt sanıldığı için kendisinin olmayan bir silahı bulundurmadan suçlu bulunup cezalandırılmıştır. Bu olay, yoksul kimselerin kolayca suçlu/sapkın damgası yiyebileceklerini gösterdiği gibi

etnik kimliğin de bireylerin suçlu olarak damgalanmalarında rol oynadığını göstermektedir. Mehmet, suçlu ilan edildikten sonra işini, kalacak yerini kısaca her şeyini kaybetmiştir. Neredeyse çevresindeki herkesin sırtını çevirdiği Mehmet, işinden kovulduktan sonra bir türlü doğru düzgün bir iş bulamamış ve film boyunca pek çok geçici işte çalışırken görülmüştür. Damgalanmanın faturasını ağır ödeyen Mehmet, hem toplumdan dışlanmış hem de ekonomik anlamda çok darbe almıştır. Bu örnekte görüldüğü gibi yoksul bireylerin suçla damgalanmaları onlar açısından çok ağır sonuçlara gebe olmaktadır. Bireyler, işlerini kaybettiklerinde bir çoğu vasıfsız olduğu için bir daha kolay kolay iş bulamamakta ve bu durum onların hem çevreleriyle aralarının bozulup dışlanmaya uğramalarına hem de içinde bulduklarından daha kötü bir yoksulluk hali yaşamalarına zemin hazırlamaktadır.

Aile içi şiddet, örnekleme dahil edilen filmlerde *Güneşe Yolculuk* ve *Çoğunluk*'ta görülmektedir. Aile içi şiddet, hane içerisinde yaşanmasına rağmen etkisi toplumun tamamında görülen bir problemdir. Aile içi şiddet mağdurlarının çoğunlukla yoksul kadınlar olmaları da problemin yoksullukla bağlantılı olduğunun bir ifadesidir. *Çoğunluk* filminde, Gül'ün arkadaşıyla paylaştığı öğrenci evinde kalan küçük kızın ve Mertkan'ların evine gelen gündelikçinin hikayelerini anlatan diyaloglar üzerinden aile içi şiddete gönderme yapılmıştır. Gül'ün evinde kalan küçük kız, evinde kavga gürültü eksik olmadığı için aile evinden ayrılmıştır. Gündelikçi kadın ise eşinden şiddet görmektedir ve bu konuda herhangi bir şey yapmamaktadır. Küçük kız ve gündelikçi kadının ortak noktaları yoksul olmalarıdır. Yoksul ailelerdeki erkek bireyler, evdeki kadın ve çocuklara şiddet uygulayarak duygusal tatmin sağlamak ve dışarıda yetersizlik duygusuyla örselenen benliklerinin acısını hane halkından çıkarmaktadırlar. Bu durum, bir diğer yoksulluk ve sosyal dışlanma alt teması olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğine de gönderme yapmaktadır. Yoksulluğun bedelini hane içinde en çok kadınlar ve çocuklar ödemekte, yoksulluğa karşı çare aramak ve çocuklarını mahrumiyetlerden korumak yine kadınlara düşmektedir. Gündelikçinin çalışıp tüm parasını eşine vermesi ve eşinin buna rağmen ona şiddet uygulaması bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği örneğidir. Toplumsal hayatta ve hane içinde ikinci planda kalan gündelikçi, gördüğü ayrımcılık ve kötü muameleden ötürü evde eşinden şiddet görünce

sesini çıkaramayacak, iş yerinde itilip kalkılsa da çalışacak ve zorlukla kazandığı parasını bir başkasına teslim edecek hale gelmiştir. Kadının uğradığı ayrımcılık ve gördüğü kötü muameleler sonucu pasif birer özne konumuna gerilediğini gösteren bu durum, sadece kadının kendisi için değil, yetiştirmek için uğraş verdiği çocukları için de büyük bir kayıptır. *Tabutta Rövaşa* filminde ise Mahsun'un aşık olduğu eroinman kadın, cinsiyeti sebebiyle kahvehanede Mahsun gibi kendine yer bulamamakta ve fuhuş batağına düşmek zorunda kamaktadır. Kadın olduğu için ayrımcılığa uğrayan ve ikincil konuma düşen karakterin yaşadıkları, yoksulluk ve evsizliğin kadın ve erkek için aynı anlamlara gelmediğini, kadının bu gibi durumlarda çok daha tehlikede ve dezavantajlı bir konumda olduğunu göstermektedir.

Sosyal ilişkilerin zayıflaması ve yabancılaşma, örnekleme dahil edilen filmlerde görülen yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temalardır. Yoksulluk çeken bireyler, çevrelerindeki insanlarla sorunlar yaşayabilmektedirler. Bunun nedeni yoksul bireylerin muhtaç gibi algılanmaları ve çevrelerindeki insanların onlarla bir şey paylaşmak istememeleridir. Yoksul bireylerin maddi anlamda diğer bireylere katkı sağlama olasılıkları düşüktür. Bu durum da onların yalnızlaşmalarına ve dışlanmalarına sebep olabilen bir etkidir. *Tabutta Rövaşata* filminde Mahsun'un, yoksulluğu sebebiyle çevresindeki herkesle ilişkileri bozulmuştur. Gittiği kahvehanede içtiklerini ödeyebilecek parası olmadığı için Mahsun, yoğun bir hoşnutsuzlukla karşılanmakta ve orada istenmemektedir. *Uzak* filminde akrabası Mahmut'un yanında iş bulana kadar geçici bir süre kalacak olan Yusuf'un arası Mahmut ile bozulmuştur. Akrabasının şehir hayatına adapte olamadığını düşünen Mahmut, çeşitli bahaneler bularak Yusuf'u azarlasa da asıl mesele Mahmut'un maddi imkanlarını ve kişisel alanını hor gördüğü Yusuf ile paylaşmak istememesidir. Yoksulluk, aile içinde görüldüğü zaman aile bireyleri yoksulluk sebebiyle birbirlerini sorumlu tutabilmekte, ağır yaşam koşullarının da etkisiyle birbirlerine karşı daha tahammülsüz olmakta ve ilişkileri koparabilmektedirler. *Köprüdekiler* filminde Umut ve Cemile çiftinin ilişkisi yoksulluk sebebiyle kopma noktasına gelmiştir. Filmde Cemile, Umut'u sık sık terslerken görülmekte ve eşine karşı herhangi bir aşk belirtisi göstermemektedir. Yoksulluğun aile

ilişkinini bozucu etkilerinin gösterildiği bu sahnelerde Cemile yeterli para kazanamadığı için kocasına saygısını kaybetmeye başlamış bir kadın görünümündedir.

Sosyal dışlanmanın bir sonucu olan yabancılaşıma durumu, bireylerin yaşadıkları dışlanma sonucu özbenliklerine ve toplumsal değerlere yabancılaşıarak karakterlerinin değişime uğraması ve kendilerinden beklenmeyen davranışlar göstermeleri anlamına gelmektedir. *Güneşe Yolculuk* filminde Mehmet, Kürt sanılıp işlemediği bir suç yüzünden suçlu damgası yemiş ve çevresindeki herkes ona sırt çevirmiştir. Yaşadığı bu dışlanma sonucu Mehmet, adaletsizliklere ve ayrımcılığa tepki olarak kendisine yakıştırılan Kürt kimliğini benimsemiş ve benimsediği yeni kimliğini trende tanıştığı bir gence 'Zorlu' olduğunu söyleyerek dile getirmiştir. Kendisinden de "bir arkadaşım Tire'liydi, Mehmet Kara..." diye bahsedecek olan Mehmet, böylece eski kimliğine yabancılaştığını dile getirmiştir.

Özet olarak bu araştırma kapsamında örnekleme dahil edilen filmlerdeki yoksulluk ve sosyal dışlanma alt temalarının varlığından ve bu alt temaların filmlerdeki görselleştirilme biçimlerinden yola çıkılarak, Çağdaş Türk Sineması olarak anılan 1990 sonrası Türk Sinemasının gerçekçi filmlerinde yoksulluk ve sosyal dışlanma olgularının gerçeğe uygun bir biçimde görselleştirildiği söylenebilmektedir. Filmlerde çoğunlukla kentsel yoksulluk görselleştirilmekte olup, kentsel yoksullukla beraber mekânsal ve kültürel dışlanma durumları da görülebilmektedir.

Örneklem filmlerinde yoksulluk ve sosyal dışlanmayla ezilen karakterlerin profilleri de eski dönem Türk Sinemasındaki yoksul ve dışlanmış karakterlere göre farklılaşmıştır. Bu filmlerde, Yeşilçam filmlerinin fakir ama mutlu yoksulları yerlerini umutsuz, şehre hapsolmuş ve herkesten ürken hale gelmiş yoksullara bırakmıştır. Meta fetişine kapılmış ve geleneksel değerlere sırtlarını dönmüş kent sakinleri, gerçek hayatta olduğu gibi filmlerde de yoksulluk ve sosyal dışlanmanın mağdurlarına yardım ellerini uzatmamakta, hatta çoğu zaman onlardan hastalıklıymış gibi kaçmaktadırlar.

Bu filmlerde yoksulluk ve sosyal dışlanma olguları kuramsal kısımda anlatıldığı gibi eğitimsizlik, işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği, göç vb sebeplerle

ortaya çıkmakta ve insanı çaresiz bırakan, suça yönelten, sosyal ilişkileri zayıflatan ve zamanla gittikçe büyüyen sorunlara dönüşmektedir.

KAYNAKÇA

TÜRKÇE KAYNAKLAR

KİTAPLAR

Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, Ümit Öktem (Çev.), İstanbul: Sarmal

Bora, A. (2007). Kadınlar ve hane: Olmayanın nesini idare edeceksin. Necmi Erdoğan (Ed.), *Yoksulluk Halleri* içinde (s.101-108). İstanbul: İletişim

Boratav, K. (1991) , *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*. İstanbul: Gerçek

Buğra, A. (2008). *Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim.

Foucault, M. (2006). *Hapishanenin Doğuşu*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. Hüseyin Özel, Abdülkadir Sönmez, Zeynep Mercan, İsmail Yılmaz, Eren Rızvanoğlu, Mehmet Ali Sarı, Şebnem Pala Güzel, Mehmet Ali Sarı & Muttalip Özcan (Çev.). İstanbul: Kırmızı

Gül,H. &Sallan-Gül, S. (2008). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları. Ayça Duru Salıcı (Ed.), *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları* içinde (s. 57-97). İzmir: Yakın

Gürbilek, N.(2001). *Vitrinde Yaşamak-1980'lerin Kültürel İklimi*. İstanbul: Metis Yayınevi.

Kalaycıoğlu, S. & Rittersberger-Tılıç, H. (2002). *Kentleşme , Göç ve Yoksulluk*, Ankara: İmaj

Kirel, S. (2011). *Türk ve Dünya Sineması Üzerine Sentezler*. İstanbul: Parşömen.

Laçiner, Ö. (2007). Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak. Necmi Erdoğan (Ed.), *Yoksulluk Halleri* içinde (s.313-325). İstanbul: İletişim

Lewis, O. (1965). *La Vida/İşte Hayat: Yokluk Kültürü İçindeki Bir Porto Riko'lu Aile Üzerine İnceleme*. Vahit Çelikbaş (Çev.), İstanbul: e

Marx, K. (2002). Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i. Sevim Belli (Çev.), Ankara: Sol

Rahnema, M. (2009). *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*. Şule Ünsaldı (Çev.). Ankara: Özgür Üniversite Yayınları

Sapançalı, F. (2003). *Sosyal Dışlanma*. İzmir: Dokuz Eylül

Suner, A. (2006). *Hayalet Ev -Yeni Türk Sinemasında Aidiyet Kimlik ve Bellek*. İstanbul: Metis.

Şen, M. (2007). Kökene Dayalı Dayanışma- Yardımlaşma: Zor İş. Necmi Erdoğan (Ed.) *Yoksulluk Halleri* içinde (s. 249-292). İstanbul: İletişim

Şenses, F. (2002). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: iletişim

Turner, B. (1997). *Eşitlik*. B.S. Şener (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi

Türkdoğan, O. (1974). *Yoksulluk Kültürü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

MAKALELER

Boz, Ç. (2012). Adam Smith ve Amartya Sen. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14, 71-96

Çakır, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 88-100.

Doğan, İ. (2014). Sosyal Dışlanmanın Anlaşılması: Muğlaklık ve Çok boyutluluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 66-67, 127-157

Erdoğan, İ. (2009). Materyal ve Düşünsel Hayatın Üretimi ve Yabancılaşma. *Bilim ve Ütopya*, 182, 9-16.

Erol, I. S. (2012). İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi. *TÜHİS iş hukuku ve iktisat dergisi* , 3-4-5, 46-70

Güngör, F. & Özüğurlu, M. (1997). İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm Piyasa ya da Sosyal Devlet, *Tartışma Metinleri*, 3 (2) , 1-35

Hekimler, O. (2012). Yoksulluk mu Yoksunluk mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme. *Tekirdağ S.M.M.M Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 1-28

Işık, S. (2011). Yoksulluğun Bir Başka Boyutu: Çalışan Yoksullar Amerika, Avrupa Birliği, Kanada ve Türkiye Örnekleri, *TUHİS Dergisi*, 2-3, 111-136

Kılıçbay, M. A. (2006). İktisadi Sistemler Demokrasi ve Yoksulluk. *İktisat Dergisi*, 4, 85-105.

Köksal, E. (2010). Kurumsal Yabancılaşma, *Polis Bilimleri Dergisi*, 2, 107-123

Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum*, 6, 51-10

Yıldırım, S. & Özdemir, A. (2013). Yapabilirlikten Yoksunluk Bağlamında Türkiye'de Kadın Yoksulluğu. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* , 2 (2), 51-83.

TEZLER

Bölükbaşı, B. (2009). AB'de ve Türkiye'de Sosyal Dışlanma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi* , (Başbakanlık Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Şenol, E. (2010). *İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

RESMİ VE ÖZEL KURUM BİLGİ & ARAŞTIRMALAR

Adaman, F. & Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşayan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. (Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006), İstanbul.

Doğan, A., Ş. (2010). Dünya Penceresinden Türk Sineması. Abdurrahman Şen (Ed.), *Türk Sinemasında Yerli Arayışlar* içinde, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Özbudun, S. (2002). Küresel Bir Yoksulluk Kültürü Mü. Yasemin Özdek(Ed.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde (s. 53-69). Ankara: TODAİE.

Tekeli, İ. (2000). Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine, A. Halis Akder ve Murat Güvenç (Ed.), *Yoksulluk* içinde (s. 139-161). İstanbul: TESEV

YABANCI KAYNAKLAR

KİTAPLAR

Maddan, S. & Marshall, I., H. (2009). *Labelling and Symbolic Interaction Theories, 21st Century Criminology - A Reference Handbook*. J. Mitchell Miller (Ed.). New Delhi: SAGE

Marsh, I., Melville, G., Morgan, K., Norris, G., Walkington, Z., (2006). *Theories of Crime*. Ian Marsh(Ed.). New York: Routledge

Myrdal, G. (1963). *Challenge to Affluence*. New York: Random House

Polanyi, K. (2001). *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.

Siegel, L. J. (2011). *Criminology- The Core*. USA: Wadsworth Cengage Learning.

MAKALELER

Atkinson, R. & Davioudi, S. (2000). The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities , *Journal of Common Market Studies*, 3 (2), 427-448

Cattel, V. (2001). Poor people, poor places, and poor health: the mediating role of social networks and social capital, *Social Science and Medicine*, 10, 1501- 1516.

De Haan, A. (2000). Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation, *Studies in Social and Political Thought*, 2, 22-40.

Peace, R. (2001). Social Exclusion: A Concept in Need of Definition, *Social Policy Journal of New zealand*, 16, 17-35

Sen, A. (2000). Social Exclusion: Concept Application and Serutiny, *Asian Development Bank Social Development Papers*, 1, 1-54

RESMİ VE ÖZEL KURUM BİLGİ & ARAŞTIRMALAR

Garcia, A., B. & Gruat, J. V., (2003). *Social Protectio*, Geneva:ILO

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.biyografi.net.tr/seren-yuce-kimdir/>

<http://www.derviszaim.com/dervis-zaim/>

<https://en.wikipedia.org/wiki/Poverty>

https://www.goodreads.com/author/quotes/55524.Frank_Capra

<http://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/asliozge.html>

<http://www.nuribilgeceylan.com/bio-turkish.php>

<http://www.yesimustaoglu.com/yesim-ustaoglu/biyografi/>

TÜRKÇE MAKALELER

Aytaç, Ö. (2016). Kent, Yoksulluk ve Sosyal Düzensizlik Potansiyeli. *Mukaddime*, 7 (1), 135-155. doi: 10.19059/mukaddime.50521

Aytaç, Ö. (2018). Kentleşme ve Normatif Çöküş: Enformelleşme ve İlegaliteye Kayışın Toplumsal Temeli. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 5-29.

<https://dergipark.org.tr/download/article-file/546550>

Akyol, K. (2016, 19 Ekim). Türkiye'de yoksul daha da yoksullaşıyor.

<https://www.dw.com/tr>

Ertaylan, A. (2015). Kent İçinde Dışlanmış Bir Garip 'Mahzun' Hikayesi

https://www.researchgate.net/profile/Arzu-Ertaylan/publication/321882666_Kent_Icinde_Dislanmis_Bir_Garip_%27Mahzun%27_Hikayesi/links/5a37cfb3458515919e71c416/Kent-Icinde-Dislanmis-Bir-Garip-Mahzun-Hikayesi.pdf

Tartanoğlu, Ş. (2011). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir

Kavramsallaştırma Çabası. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/101257>

RESMİ VE ÖZEL KURUM BİLGİLERİ & ARAŞTIRMALAR

Buğra, A. & Keyder, Ç. (2003). New Poverty and The Changing Welfare Regime of Turkey, UNDP Türkiye Raporu. <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/poverty/Newpovertyandthechangingwelfare.html>

European Commission . (2005, january). Industrial Relations in Europe 2004, paper 3, <https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com.tr/&httpsredir=1&article=1002&context=intl>

Finland National Institute for Health and Welfare. (2012, 16 Mart). Poverty and Deprivation of Children as a Challenge for Finland's Foreign Policy Situation analysis and policy perspectives. https://thl.fi/documents/189940/263914/FFF3C_3.pdf

KGMS. (2009). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet. <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TKAA2008-AnaRapor.pdf>

ILO & TÜİK. (1999). Çocuk İşçiliği, <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>

ILO. (2008, 12 june). Social Justice for a Fair Globalization, [http://www.ilo.org/global/About the ILO/Media and public information/Press releases/lang--en/WCMS_094186/index.htm](http://www.ilo.org/global/About%20the%20ILO/Media%20and%20public%20information/Press%20releases/lang--en/WCMS_094186/index.htm)

T.C. BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI. (2009, Nisan). Kentleşme Şurası, <https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/editorosya/kitap7.pdf>

GAZETE

Soyaslan, R, A. (2016, 9 Aralık). Yeni Engel Grubu; 'Sosyal Engellilik'. Milliyet Blog, <http://blog.milliyet.com.tr/yeni-engel-grubu---sosyal-engellilik-/Blog/?BlogNo=547>.

RESÍM & FOTOĞRAF

Jodra, Mario. (2016). The Metamorphosis, [resim], Madrid.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve soyadı: Ayşegül Yarcı

Doğum tarihi ve yeri: 08.10.1990/ İstanbul- Şişli

DERECE	BÖLÜM	ÜNİVERSİTE	YIL
Lisans	Radyo, TV ve Sinema	İstanbul Üniversitesi	2012

MAKALELER:

Uluç, G. & Yarcı, A. (2017). Sosyal Medya Kültürü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, 88-102